Publications of the
Carnegie Endowment for International Peace
Division of International Law
Washington

THE
CLASSICS OF INTERNATIONAL LAW

EDITED BY

JAMES BROWN SCOTT

President of the Institute of International Law
President of the American Institute of International Law

DE OFFICIO HOMINIS ET CIVIS JUXTA LEGEM NATURALEM LIBRI DUO

BY SAMUEL VON PUFENDORF

VOL. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1682, with an Introduction by Walther Schücking and a List of Errata.

VOL. II. A Translation of the Text, by Frank Gardner Moore, with a Translation (by Herbert F. Wright) of the Introduction by Walther Schücking, and an Index by Herbert F. Wright.

This volume with Vol. II constitutes No. 10 of "The Classics of International Law." A list of the numbers already published is given at the end of this volume.

PREFACE

The republication of the classic works connected with the history and development of international law was undertaken by the Carnegie Institution of Washington in 1906, at the suggestion of the undersigned, then Solicitor for the Department of State, under whose supervision as General Editor the series has since been published. On January 1, 1917, the project was transferred to the Carnegie Endowment for International Peace, and the publication of the series is being continued by the Endowment's Division of International Law.

The present work, Pufendorf's *De Officio Hominis et Civis*, is edited with an introduction by the celebrated German publicist, Professor Walther Schücking, which has been translated into English by Professor Herbert F. Wright. An English translation of the text of Pufendorf's treatise has been made expressly for the series by the distinguished classicist, Professor Frank Gardner Moore; and, for the sake of convenience, there has been added an index prepared by Professor Wright.

The reasons for including Pufendorf's little treatise are sufficiently set forth by Professor Schücking in his Introduction. Moreover, the original text is difficult to procure and has not hitherto been translated into English. The photographic reproduction, made from a copy in the possession of the Harvard Law Library, places the work within the hands of any and all countries, and Professor Moore's faithful translation of the text makes its mastery an easy matter to the English-speaking world.

One reason for republishing the classics of International Law is the difficulty of procuring the texts in convenient form for scientific study; the libraries in the United States have been searched with the result that few of the earlier works were to be found. Another reason is that some of the works selected for republication have never been translated into English. The American publicist is therefore at a disadvantage in consulting works of admitted authority, and when found they are, as it were, sealed books to all but trained Latinists. The specialist is thus forced to rely upon summary statements and references to them to be found in treatises on International Law, or is driven to examine them in European libraries, often a difficult task, while the general reader is practically barred from the stores of knowledge locked up in the earlier works on the Law of Nations. The same difficulty exists in Latin America, Japan, and in a less degree in many European countries.

Eminent publicists, European and American, who have

been consulted as to the usefulness of the plan to republish the Classics, have indorsed the project and have pledged their personal cooperation. The works to be included in the series have not only been approved but suggested by them, so that the undertaking is international in scope, in selection, and in execution.

The underlying principle of selection has been to reissue those works which can be said to have contributed either to the origin or to the growth of International Law and the term classic has been used in the broad rather than in the narrow sense, so that no work will be omitted which can be said to have contributed to the origin or growth of the Law of Nations. The masterpieces of Grotius will naturally be the central point in the series, but the works of his leading predecessors and successors will likewise be included. The text of each author will be reproduced photographically, so as to lay the source before the reader without the mistakes which creep into a newly printed text. In the case of the early authors the photographed text will be accompanied by a revised text whenever that course shall seem desirable. An Introduction will be prefixed to each work, giving the necessary biographical details and stating the importance of the text and its place in International Law; tables of errata in the original will be added, and notes deemed necessary to clear up doubts and ambiguities or to correct mistakes in the text will be supplied. Variations in successive editions of the text published in the author's lifetime will be noted, but little or nothing in the nature of historical commentary will be furnished.

Each work will be accompanied by an English version made expressly for the series by a competent translator.

It is hoped that the series will enable specialists as well as general readers to trace International Law from its faint and unconscious beginnings to its present ample proportions and to forecast with some degree of certainty its future development into that law which Mirabeau tells us will one day rule the world.

JAMES BROWN SCOTT,
General Editor.

WASHINGTON,
July 1, 1927.

DE OFFICIO HOMINIS ET CIVIS JUXTA LEGEM NATURALEM LIBRI DUO

BY

SAMUEL VON PUFENDORF

VOLUME ONE

THE PHOTOGRAPHIC REPRODUCTION OF THE EDITION OF 1682

WITH AN INTRODUCTION BY

DR. WALTHER SCHÜCKING

Professor of Law in the Handels-Hochschule in Berlin
Member of the Reichstag
Member of the Institute of International Law
Member of the Permanent Court of Arbitration at The Hague

NEW YORK
OXFORD UNIVERSITY PRESS
AMERICAN BRANCH: 35 WEST 32ND ST.
LONDON, TORONTO, MELBOURNE, AND BOMBAY
1927

COPYRIGHT 1927
BY THE
CARNEGIE ENDOWMENT FOR INTERNATIONAL PEACE
Reference

PRINTED IN THE UNITED STATES OF AMERICA
AT THE RUMFORD PRESS, CONCORD, N. H.

CONTENTS

VOLUME I

	PAGES
Introduction by Walther Schücking	11*a*–30*a*
Photographic Reproduction of the 1682 Edition of De Officio Hominis et Civis juxta Legem Naturalem Libri Duo . . .	i–xxii, 1–166
Errata in the Edition of 1682	167

VOLUME II

Translation (by Herbert F. Wright) of the Introduction by Walther Schücking	9*a*–27*a*
Translation of the 1682 Edition of De Officio Hominis et Civis juxta Legem Naturalem Libri Duo by Frank Gardner Moore	i–xii, 1–146
Index by Herbert F. Wright	147

EINLEITUNG

In der Geschichte des Völkerrechts haben zwei Richtungen miteinander durch Jahrhunderte gerungen und wenn es gelegentlich scheinen konnte, als läge die eine oder die andere besiegt und tot an dem Boden, so dauerte es nicht allzu lange, und sie gab wieder kräftige Zeichen des Lebens von sich.[1] Die eine während des 19. Jahrhunderts im Allgemeinen vorherrschende ist die *positivistische*.[2] Sie nimmt das durch Gewohnheit und Verträge geschaffene, also objektiv gegebene Recht, zum alleinigen Ausgangspunkt. Ihre Gefahren liegen darin, dass sie es oft versäumt, aus der Fülle des im internationalen Leben auftauchenden Rechtsstoffes leitende Principien herauszuarbeiten, mehr noch aber in dem Versagen des kritischen Urteils in bezug auf die gegebenen Rechtszustände und Einrichtungen.

Wenn neue Zeiten kommen, braucht die Welt neue Normen. Aufgabe der Wissenschaft ist es, der Rechtsentwicklung hier die Fackel vorzutragen. Aber woher nimmt der Gelehrte das Licht, um diese Fackel zu entzünden, wenn er sich nur mit dem Stoff des positiven Rechtes beschaftigit, das vielleicht schon längst nicht mehr das "richtige Recht" ist, dessen die Völker bedürfen? Namentlich in solchen Zeiten gewinnt die andere Richtung der Volkerrechtswissenschaft wieder erhöhte Bedeutung, die naturrechtliche. Sie sucht das Recht philosophisch zu entwickeln aus der Idee der Gerechtigkeit und den Bedurfnissen der Volker. Jahrhunderte lang hat sie fur die von ihr entwickelten Rechtssätze unmittelbare Geltung in Anspruch genommen.[3]

Beide Richtungen des Volkerrechts gehen auf seinen Altmeister Hugo Grotius zurück. Nicht ohne Grund pflegt man ja Grotius auch als den Vater des Naturrechts zu bezeichnen, obgleich man nicht übersehen

[1] Vgl. A. Rivier, in Franz von Holtzendorffs *Handbuch des Volkerrechts*, Bd. 1 (Berlin, 1885), S. 393–523: "Literarhistorische Uebersicht der Systeme und Theorien des Volkerrechts seit Grotius". Dieselbe Arbeit bildet den vierten Teil in Holtzendorffs in franzosischer Sprache erschienener *Introduction du Droit des gens* (Hambourg, 1888–1889).

[2] Freilich gehorten die naturrechtlichen "Outsiders" nicht zu den schlechtesten Vertretern der Zunft. Es seien ihrer hier aus dem fraglichen Jahrhundert nur drei genannt. Der Edinburger Professor James Lorimer sagt, in seinen *Institutes of the Law of Nations* (1883–1884, auch 1884 in franzosischer Uebersetzung von Ernest Nys erschienen), Bd. 1, S. 19, z. B: "The law of nations is the law of nature realised in the relations of separate political communities." J. K. Bluntschli gibt in seinem beruhmten Werke, *Das moderne Volkerrecht der civilisirten Staaten als Rechtsbuch dargestellt* (Nordlingen, 1868), keineswegs bloss positives Recht und der Franzose Bonfils handelt in seinem oft aufgelegten Lehrbuch unter Ziffer 40 von dem naturlichen Volkerrecht als geltendem Recht.

[3] Vgl. jetzt vornehmlich das gehaltvolle Werk von Erich Cassirer, *Naturrecht und Volkerrecht im Lichte der Geschichte und der systematischen Philosophie* (1919).

darf, welche Rolle dieser Begriff schon bei den Kirchenvätern und den Theologen und Juristen des Mittelalters gespielt hat, wie denn die katholische Kirche auch heute noch das Verdienst in Anspruch nehmen kann, den Begriff des Naturrechts durch ein rein posivistisches und vielfach materialistisches Zeitalter bis auf die unmittelbare Gegenwart festgehalten zu haben.[4] Die Grundlage der Naturrechtswissenschaft, die Hugo Grotius in den Prolegomena seines *De jure belli ac pacis* gibt, bildet auch die Grundlage seines Systems des Völkerrechts und in einer uns heute etwas naiv anmutenden Weise sucht er den *consensus gentium* statt aus der Staatenpraxis oft aus den Ansprüchen der Philosophen, Geschichtsschreiber, Dichter und Denker zu beweisen. Immerhin ist er der Vertreter einer dualistischen Anschauung, er verkennt nicht die Existenz eines zu seiner Zeit vorwiegend auf Gewohnheitsrecht beruhenden positiven Völkerrechts, für das er den Begriff des *jus gentium voluntarium* prägt. Was freilich das Wertverhältnis zwischen beiden Zweigen der von ihm geschaffenen Völkerrechtsdisciplin anbetrifft, so räumt er dem positiven Recht nur die Bedeutung eines die innere Richtigkeit des natürlichen Rechtes bekräftigenden Arguments ein.

Während der mit dem Wirklichkeitssinn seines Volkes ausgestattete Engländer Zouche (geb. 1590, gest. 1660[5] von Grotius zwar den Dualismus zwischen einem natürlichen und einem positiven Völkerrecht übernimmt, aber dem letzteren ganz entschieden den Vorrang gibt, kennt schon Thomas Hobbes kein Völkerrecht mehr ausser dem Naturrecht. Das Naturrecht ist ihm "vel naturale hominum, quod solum obtinuit dici lex naturae, vel naturale civitatum, quod dici potest lex gentium, vulgo autem jus gentium appellatur: praecepta utriusque eadem sunt."[6] Indem Hobbes das Völkerrecht schon völlig in dem Naturrecht aufgehen lässt, eroffnet er eine Entwicklungsreihe, deren Bannerträger dann Pufendorf geworden ist, der Autor dreier auch das Völkerrecht behandelnder Werke, deren eines uns nunmehr beschäftigen soll.

1. *Der Autor und die Entstehung des Werkes*

Das Werk des Samuel Pufendorf, *De officio hominis et civis prout ipsi praescribuntur lege naturali*, ist zum ersten Male im Jahre 1673 zu Lund in Schweden erschienen. Der Verfasser war in gewissem Sinne noch ein

[4] Vgl. darüber das Werk des deutschen Jesuitenpaters VICTOR CATHREIN, *Recht, Naturrecht und positives Recht* (2. Aufl., Freiburg, 1909).

[5] ZOUCHE, *Juris et judicii fecialis, sive juris inter gentes, et quaestionum de eodem explicatio, qua, quae pacem et bellum inter diversos principes aut populos spectant, ex praecipuis historico-jure-peritis exhibentur* (Oxford, 1650), neu herausgegeben mit englischer Uebersetzung in "Classics of International Law" (Washington, 1911).

[6] HOBBES, *Elementa philosophica de cive* (Paris, 1642), "Imperium", c. xiv, § 4.

Repräsentant des internationalen Gelehrtentyps, wie ihn früher der Gemeingebrauch der lateinischen Sprache an den Universitäten einmal geschaffen hatte und wie wir ihn jetzt auf dem schwierigeren Wege der Mehrsprachigkeit des Einzelnen zum Besten der Wissenschaft des Völkerrechts wiederzuschaffen uns bemühen müssen. Denn wie der berühmte Italiener Albericus Gentilis seine Tage als Professor in Oxford beschloss, wie Franziscus Suarez bald in Italien, bald in Spanien lehrte, um nur diese beiden berühmtesten Vorgrotianer zu nennen, so gehörte auch Pufendorf zu den vom Schicksal hin und her Geschlagenen.

Geboren 1632 im Dorfe Flohe bei Chemnitz in Sachsen und als junger Mann im Hause des schwedischen Gesandten in Kopenhagen als Hauslehrer tätig, hatte er mit 28 Jahren durch seine *Elementa jurisprudentiae universalis*, die 1660 im Haag erschienen waren, sich einen solchen Namen gemacht, dass 1661 in der philosophischen Fakultät der Universität Heidelberg für ihn ein Lehrstuhl des Natur- und Völkerrechts begründet worden war, den er aber nach 9 Jahren mit der Stellung eines *professor primarius* der Rechte an der vom Schwedenkönig Karl Gustav begründeten Universität in Lund vertauschte. Seit 1670 also nach Schweden übersiedelt, hat er gleichwohl seine Tage nicht als Professor in Lund beschlossen, sondern er übernahm bald wieder andere Aufgaben.

Er teilte nämlich mit seinem grossen Vorgänger Grotius die Vielseitigkeit des Geistes. Obgleich er, ein Pfarrerssohn, erst von der Theologie zur Rechtswissenschaft gekommen, beschränkte er sich deshalb nicht auf juristische Interessen, sondern war auch ein weitsichtiger Politiker. Wir brauchen in dieser Hinsicht nur an seine berühmte Schrift erinnern, die er unter dem Titel, *Severinus de Monzambano: De statu Imperii Germanici ad Laelium fratrem, dominum Trezolani, liber unus*, 1664 verfasst hat. Unter der Maske eines veronesischen Edelmanns übt er hier nicht nur eine vernichtende Kritik an den staatsrechtlichen Zuständen des heiligen römischen Reiches deutscher Nation, sondern weist auch die Wege zu dessen Wiedergeburt, die er in der Aufrichtung einer Armee auf allgemeine Kosten, der Saekularisation der geistlichen Fürstentümer, der Abschaffung der Klöster und der Austreibung der Jesuiten erblickt. Sein Ruf als Politiker führte 1677 zu seiner Uebersiedelung als Staatshistoriograph nach Stockholm, von wo er 1686 vom Grossen Kurfürsten nach Berlin berufen wurde, um die Geschichte des aufsteigenden brandenburgischen Staates zu schreiben. Zur Charakterisierung seiner Persönlichkeit und seines Werkes auch auf rein rechtswissenshaftlichem Gebiete sind diese Daten nicht unwesentliche Dinge, denn wir sehen hier einen interes-

santen Gegensatz auch zu den hervorragendsten Rechtslehrern der jüngsten Vergangenheit, die oft die Grenzen ihres Heimatstaates nur vorübergehend verlassen haben, und vielfach die Beschäftigung mit den Problemen der Politik als wissenschaftlichen Sündenfall betrachten.

Der Schrift, *De officio hominis et civis prout ipsi praescribuntur lege naturali*, vom Jahre 1673 war 1672 das grosse Werk, *De jure naturae et gentium libri octo*, vorangegangen, das 1674 in beträchtlich vermehrter Auflage erschienen ist. Beide Bücher haben einen grossen Erfolg gehabt und den Namen von Pufendorf dauernd mit der Völkerrechts wissenschaft verknüpft; zu ihrer Verbreitung haben namentlich auch die französischen Uebersetzungen von Barbeyrac (1674–1744, Mitglied der Berliner Akademie, Professor in Lausanne und Groningen) viel beigetragen.[7]

2. *Die Vorrede des Werkes*

Das Vorwort des Buches enthält wichtige Betrachtungen, die nicht einmal in Pufendorfs grossem Werke *De jure naturae et gentium* enthalten sind. Nachdem der Verfasser zunächst auf den technischen Zweck, aus dem er zum Besten der Studenten diesen Abriss herausgegeben, hingewiesen hat, unterscheidet er drei Wissenschaften: Das allen Menschen gemeinsame *Naturrecht*, allein aus der Vernunft geboren, das *bürgerliche Recht*, das nur in dem einzelnen Staat gilt und die *Moraltheologie*, deren Vorschriften Gott in der heiligen Schrift den Christen gegeben hat. Der grösste Unterschied zwischen dem Naturrecht und der Moraltheologie besteht darin, dass das Naturrecht, einzig in diesem Leben wurzelnd, den Menschen auch nur für dieses Leben zu einem tauglichen Gliede der menschlichen Gesellschaft machen will, während die Moraltheologie den Bürger des Himmelsstaates heranbildet, der sich hier auf Erden nur als Reisender oder Fremder betrachtet. Deshalb richten sich die Gebote des Naturrechts an das äussere Verhalten des Menschen, die der theologischen Moral an das Herz. Das Naturrecht hat es mit dem Menschen zu tun, so wie er einmal ist, seit dem

[7] Barbeyrac legt seiner im Vorwort von Berlin 1. Marz 1707 datierten Uebersetzung des Werkes *De officio hominis et civis* die 11. Auflage des Originals zu Grunde, die 1705 in Frankfurt a/M. von dem Giessener Professor Immanuel Weber veranstaltet war. Die 5. Auflage dieser Uebersetzung ist im Vorwort noch vom Uebersetzer selbst vom 25. Aug. 1734 Groningen datiert. Eine weitere Auflage ist dann noch nach dem Tode des Uebersetzers 1756 in Amsterdam und Leipzig erschienen. Der volle Titel lautet *Les devoirs de l'homme et du citoyen, tels qu'ils sont prescrits par la loi naturelle, traduits du latin du Baron de Pufendorff, par Jean Barbeyrac. Nouvelle edition.*

Aus spaterer Zeit wäre vornehmlich noch eine ganz grosse Ausgabe in lateinischer Sprache zu nennen, die in 2 Bd. mit insgesamt 1043 Seiten 1769 in Leiden erschienen ist. Sie tragt den Titel: *S. Pufendorfii de officio hominis et civis secundum legem naturalem libri duo, cum observationibus Ev. Ottonis et Gottl. Gerh. Titii; cum supplementis et observationibus Gerschomi Carmichaelis, et annotationibus Gottl. Sam. Treneri.*

Sündenfall; ein animalisches Subjekt mit einer grossen Zahl schlechter Triebe. Ein Naturrecht für die Menschen im Stande der Unschuld hätte einen andern Inhalt haben können. Beistand für die Armen, Unterstützung der Unglücklichen, Fürsorge für Wittwen und Waisen, Verzeihung von Unbilden, Aufrechterhaltung des Friedens brauchte das Naturrecht nicht zu gebieten, wenn es nicht Not und Tod, Feindschaft und Unfriede seit dem Sündenfall gäbe.

3. *Der Aufbau des Werkes*

Die Untersuchung von Pufendorf über die Pflichten des Menschen und Bürgers zerfällt in zwei Bücher. Der Autor folgt einem System, wie es interessanterweise nach diesem Vorbilde noch dem Allgemeinen Landrecht, dem Gesetzbuch Friedrichs des Grossen, von 1794 zu Grunde gelegt ist. Das erste Buch beschäftigt sich mit den Pflichten des einzelnen Individuums, das zweite steigt von dem Einzelnen auf zu den grösseren Lebenskreisen und betrachtet die Pflichten, die sich aus der Zugehorigkeit zu diesen Gemeinschaftsverhältnissen ergeben von der Ehe angefangen über den Staat hinweg bis zur Staatengesellschaft. Unzweifelhaft ein geistreicher Gedanke für den Aufbau einer alle Lebensverhältnisse erschöpfenden Rechtsordnung. Durch das Ganze zieht sich als Grundgedanke das Ideal des sozialen Menschen, dessen Verhalten bestimmt ist durch die Tatsache, dass der Mensch nicht allein auf der Welt ist und dass sein Verhalten bedingt sein muss durch die Bedürfnisse des Gemeinschaftslebens.

a) Buch I. In Kapiteln I und II spricht der Autor von den Handlungen der Menschen im Allgemeinen, ihren Principien und ihrer Zurechnung, von der Notwendigkeit diese Handlungen einer Regel zu unterwerfen, aus der das Gesetz entspringt, von der Gerechtigkeit und der Ungerechtigkeit einer Handlungsweise. Dabei unterscheidet der Autor göttliches und menschliches Gesetz, je nach dem unmittelbaren Urheber. Alles menschliche Gesetz gilt ihm gleichmässig als positiv, mag es ein natürliches Gesetz sein, das unweigerlich aus der vernünftigen und sozialen Natur des Menschen abgeleitet ist, so dass ohne seine Beachtung ein anständiges und friedliches Zusammenleben der Menschen unmöglich wäre, oder mag es sich nur als positives Recht in einem engeren Sinne des Wortes auf den Willen eines konkreten Gesetzgebers gründen (vgl. Kapitel II, § 16).

Das folgende Kapitel III handelt vom Naturrecht im Allgemeinen. Die Grundsätze, die man befolgen muss, um ein bequemes und nützliches Mitglied der menschlichen Gesellschaft zu sein, sind die *leges naturales*. Die *lex fundamentalis* des Naturrechts ist die Pflicht eines

jeden, soviel an ihm liegt daran zu arbeiten, dass das Wohl der menschlichen Gesellschaft im Allgemeinen gesichert und aufrechterhalten wird (§ 9). *Die universelle Soziabilität* ist die *Richtschnur*, alle andern Gesetze sind nur die Konsequenzen. Die Vernunft reicht aus, um sie in unserem Herzen zu entdecken.

Die Pflichten, die sich daraus ergeben, kann man einteilen in Pflichten des Menschen gegen Gott (Kapitel IV), gegen sich selbst (Kapitel V), und gegen andere Menschen (Kapitel VI). Die erste absolute Pflicht des einen gegen die andern ist die, niemandem Schaden zu tun und wo es doch geschehen sein sollte, den Schaden wieder gut zu machen. Die zweite Pflicht in den Beziehungen des Einzelnen zu den andern, von der Kapitel VII handelt, ist die Verpflichtung alle andern als von Natur gleichberechtigt anzusehen. Die dritte allgemeine Pflicht des Individuums gegen seine Mitmenschen ist die, soweit als möglich zum Nutzen der andern beizutragen. Davon handelt Kapitel VIII des Buches. Hier erhebt sich der Idealismus des Verfassers zu besonderer Hohe. Das Goethewort, "Was Du ererbt von Deinen Vätern hast, Erwirb es, um es zu besitzen", oder Art. 153, Abs. 3, der neuen deutschen Verfassung von Weimar: "Eigentum verpflichtet. Sein Gebrauch soll zugleich Dienst für das gemeine Beste sein," ist hier schon vorweggenommen.

Nach Klarlegung dieser *absoluten* Pflichten des Individuums gegen seinesgleichen wendet sich der Verfasser in den folgenden neun Kapitel (von Kapitel IX-XVII incl.) zu den *bedingten* Pflichten. Diese entspringen aus Versprechungen oder Vereinbarungen (Kapitel IX), aus dem blossen Gebrauch des Wortes (Kapitel X), des Schwures (Kapitel XI), des Erwerbs von Eigentum (Kapitel XII), des gutglaubigen Besitzes (Kapitel XIII), sie beziehen sich auf den Preis für eine Ware oder Tätigkeit (Kapitel XIV), auf Contrakte (Kapitel XV), auf die Beendigung der Verpflichtungen, in die man eingetreten ist (Kapitel XVI), und auf die Art der Auslegung von Verträgen und Gesetzen (Kapitel XVII). Alle diese Dinge werden jedoch wie gesagt nur behandelt vom Standpunkt des Individuums aus in seinem Verhältnis zu andern Individuen oder besser zur Gesellschaft, vom Staate oder gar der Staatengesellschaft horen wir nichts.

b) Buch II. Im zweiten Buche des Werkes beschäftigt sich der Verfasser, wie oben gesagt, nicht mehr lediglich mit den Einzelindividuum, sondern mit den grösseren Lebenskreisen, in die der Einzelne gestellt ist. Im ersten Kapitel schickt er in offenbarer Anlehnung an Hobbes eine Betrachtung über den *status naturalis* voraus, indem es nur eine Abhängigkeit von Gott gegeben hat und die Gesellschaft noch nicht

zum Staate konstituiert ist, es gibt keinen wahren Frieden, sondern in jedem Moment muss jeder zum Kampf gerüstet sein, streitende Parteien können sich wohl Schiedsrichter wahlen, aber schliesslich ist doch in Ermangelung einer öffentlichen Gewalt jeder genötigt, sein Recht selbst zu verwirklichen. Der erste Ansatz zur Bildung einer bürgerlichen Gesellschaft ist die Ehe (Kapitel II).

Kapitel III handelt vom übrigen Familienrecht, soweit die wechselseitigen Beziehungen zwischen Eltern und Kindern in Frage kommen, Kap. IV von den wechselseitigen Verpflichtungen zwischen einem Herrn und seinen Dienern und Sklaven. Für denjenigen, der weiss, dass nach dem bayerischen Eherecht [8] bis zum Jahre 1900 dem Ehemann sogar gegenüber der Ehefrau "mässige Züchtigungen" erlaubt waren, hat es nichts Befremdendes, dass in diesem Werke von 1673 ein gleiches Recht dem Herrn gegenüber seinen Dienern eingeräumt ist. Ganz besonders interessant sind aber hier die Ausführungen über die Behandlung der Sklaven, weil sie in das Völkerrecht hineinspielen. Pufendorf ist noch weit entfernt von der Erkenntnis Rousseaus "Mensch sein, heisst frei sein." Die Sklaverei gilt seltsamerweise diesem naturrechtlichen Denker noch als ein selbstverständliches Institut, das er nicht anzutasten wagt. Und zwar geht er davon aus, dass nach Kriegsrecht Sklaven gemacht werden können,[9] nur muss nach Beendigung des Kriegszustandes der Sklave geschont werden, d.h. man muss ihm geben, was er zum Leben gebraucht und darf ihn nicht ohne Grund misshandeln. Auch die gekauften Sklaven sollen mit Menschlichkeit behandelt werden.

Erst mit dem folgenden Kapitel V des zweiten Buches kommen wir auf den Boden des eigentlichen *Staatsrechtes*. Pufendorf untersucht die Fragen, warum die Menschen sich zu den grossen gesellschaftlichen Gruppen der Staaten zusammengeschlossen haben. Im Anschluss an Hobbes lehnt er die berühmte Lehre des Aristoteles vom Menschen als einem ζῶον πολιτικόν ab. Erleitet vielmehr die Staatsgründung daraus ab, dass der Mensch sich selbst und seinen eigenen Nutzen am meisten liebe. Ausserhalb gesellschaftlicher Verbindungen ist der Mensch ein *animal longe miserrimum;* in der staatlichen Verbindung findet er nach seiner eigenen Erkenntnis die beste Möglichkeit zur Befriedigung seiner Bedürfnisse und seiner Wünsche. Zum Beweise gibt Pufendorf in seiner Schilderung von dem Naturzustande des Menschen eine Paraphrase des berühmten Wortes seines grossen Vorgängers Hobbes, *homo homini lupus*. Von Natur meint er, ist kein Tier wilder und ungezähm-

[8] Massgebend war in Bayern der *Codex Maximilaneus Bavaricus* von 1756.
[9] Woran freilich auch Hugo Grotius noch festgehalten hatte. Vgl. liber III, cap. vii und xiv.

ter als der Mensch, keines geneigt zu mehr Lastern, die geeignet sind andere zu bedrohen. Denn ausser dem Triebe nach Hunger und Liebe beherrscht ihn eine unstillbare Begierde überflüssige Dinge zu erwerben und grausame Uebel andern zuzufügen. Im Naturzustande liebt der Mensch die Unabhängigkeit, um nur sein Eigeninteresse zu verwirklichen. Ein guter Staatsbürger aber ist der, der prompt den Befehlen seines Souveräns folgt, aus allen seinen Kräften für das Gemeinwohl arbeitet und dieses ohne Schwanken seinem Eigeninteresse vorzieht, der nichts als vorteilhaft für sich betrachtet, als das, was auch dem gemeinen Besten dient, und der sich bescheiden zeigt gegen seine Mitbürger. Der wahre Grund, warum die Familienväter sich zum Staate zusammengeschlossen haben, ist der, dass sie Schutz suchten gegen die Uebel, die den Menschen vom Menschen drohen. "Nisi judicia essent, unus alterum devoraret." Kein anderer Weg wie die Staatengründung würde den gleichen Erfolg haben. Weder das blosse Vorhandensein des Naturrechts noch die Furcht vor der Gottheit würde genügen, die Schlechtigkeit des Menschen im Zaum zu halten, denn "die Strafe Gottes marschiert leider mit langsamen Fusse."

Im folgenden Kapitel VI untersucht Pufendorf die innere Struktur der Staaten. Innerhalb einer *insignis multitudo hominum* wird ein *consensus* der sonst tausendfach auseinander laufenden Willen hergestellt, indem jeder seinen Willen dem einer einzigen Person oder einer bestimmten Versammlung unterordnet. Gleichzeitig stellt jeder seine Kräfte zur Verfügung, um den nunmehr massgebenden Willen auch durchzusetzen. Pufendorf bekennt sich hier also zur Lehre von der Entstehung des Staates durch Vertrag, die das ganze naturrechtliche Zeitalter beherrscht. Wenn sich Pufendorf auch in diesen gesamten Deduktionen in der Hauptsache auf den Bahnen von Hobbes bewegt, mit dem "die Theorie vom Sozialvertrag ihre wissenschaftliche Laufbahn begonnen hat" (Jellinek),[10] so bildet er sie doch in höchst interessanter Weise fort, indem er zur Gründung des Staates nicht weniger als zwei Pacta und ein Dekretum fordert, wahrend Hobbes, zum mindesten in seinem *Leviathan* (XVIII), neun Jahre nach dem Werke, *De cive*, gegen jedes Vertragsverhältnis zwischen Herrscher und Untertan protestiert.

Pufendorf ist insofern viel demokratischer als Hobbes, als er nach dem ersten Pactum über die Vereinigung der künftigen Staatsbürger miteinander und nach dem Dekretum über die Regierungsform einen zweiten Vertrag fordert, der einen durchaus zweiseitigen Charakter hat.

[10] Vgl. hierzu die Ausfuhrungen, die Georg Jellinek in seiner *Allgemeine Staatslehre* (Berlin, 1914) im siebenten Kapitel betreffend die Lehren von der Rechtfertigung des Staates uber Hobbes und das Verhaltnis zwischen seiner Lehre und der Pufendorfs macht.

Die Inhaber der neugeschaffenen Staatsgewalt müssen sich nämlich verpflichten, zu wachen über das öffentliche Wohl und die öffentliche Sicherheit, die Staatsbürger aber müssen ihnen Gehorsam versprechen. Erst dann ist ein regulärer Staat vorhanden. In diesem Zusammenhange übernimmt dann Pufendorf die Staatsdefinition des Hobbes [11] und spricht wie er vom Staat als einer "moralischen Person." Wird die Staatsgewalt durch eine Versammlung ausgeübt, so muss zweckmässigerweise die Mehrheit entscheiden. Die Staatsbürger sind *originarii* (Abkommlinge der Staatsgründer) oder *adscitiii* (Naturalisierte), beide wohl zu unterscheiden von den Fremden (*peregrini*).

Kapitel VII des zweiten Teiles bringt eine Untersuchung über die Bestandteile der obersten Gewalt. In einer uns heute etwas seltsam anmutenden Systematik teilt Pufendorf die Staatsgewalt auf in nicht weniger als sieben Bestandteile (*potestas legislatoria, poenas sumendi, judiciaria, belli pacis ac foederum, creandi magistratus, indicendi tributa, constituendi doctores*). Dass das Recht des Staatsoberhauptes, offentliche Lehrer einzusetzen, hier der *potestas legislatoria* und der Gewalt über Krieg und Frieden gleichgestellt wird, muss man schon aus jener Ueberschätzung der eigenen Stellung des Autors als eines solchen *professor publicus ordinarius* erklaren, wie sie traditionell diesem Berufe durch die Jahrhunderte eingentümlich gewesen ist. So primitiv und unvollkommen bei Pufendorf die Gliederung der Staatsgewalt ist, so folgt er doch Hobbes [12] in der richtigen Erkenntnis, dass diese Gewalt im letzten Grunde unteilbar ist.

Im logischen Anschluss an seine Lehre von der Staatsgewalt im Allgemeinen behandelt Pufendorf im folgenden Kapitel VIII die verschiedenen Regierungsformen. Im Anschluss an die bekannte Lehre des Aristoteles unterscheidet auch er drei Kategorien regulärer Regierungsformen: Monarchie, Aristokratie und Demokratie. Der Monarchie schreibt er eine Ueberlegenheit gegenüber den andern Moglichkeiten zu. Ohne Unterschied der Regierungsform konnen die Staaten krank und korrupt sein durch Fehler der Menschen oder Fehler des Staates, z. B. wenn die öffentlichen Einrichtungen nicht zugeschnitten sind auf den Geist der Bevolkerung. Schlecht funktionierende, kranke Staaten werden aus Monarchien, Aristokratien und Demokratien, wie schon Aristoteles lehrt, Tyrannis, Oligarchie und Ochlokratie. Irreguläre Staaten sind solche, in denen die Einheit des staatlichen Willens fehlt, der eigentlich das Charakteristikum des Staatswesens ausmacht. Als Beweis für deren Vorkommen wird auf das römische Reich verwiesen, in dem einst *senatus populusque Romanus* regierte. Aber der ehemalige

[11] HOBBES, *De cive*, cap. v, § 9 [12] *De cive*, cap. vii, § 5.

Severinus de Monzambano versaumt auch nicht, darauf hinzuweisen, dass die Irregularität eines Staatswesens sich auch daraus ergeben kann, dass die Grossen des Reiches dem Konig nur noch als *inaequales foederati* untergeben sind. Am Schlusse dieses Kapitels unterscheidet Pufendorf zwei Kategorien von Staatenverbindungen, die wir nach den von ihm angegebenen Kriterien heute Personalunion und Staatenbund nennen würden.

Das folgende Kapitel IX handelt von den Kennzeichen der Staatsgewalt. Diese Gewalt ist, unabhängig von der Regierungsform, souverän; das *imperium* ist, wie Pufendorf sagt, nicht nur ein *summum*, sondern auch ein *ἀνυπεύθυνον*, d. h., "nemini mortalium obstrictum ad reddendas rationes," womit sich Pufendorf in einen merkwürdigen Gegensatz stellt zu dem gerade im 17. Jahrhundert auf den Hohepunkt gelangten Lehre vom Widerstandsrecht der Monarchomachen.[13] Die souverane Gewalt steht über allen Gesetzen, deren Kraft und Dauer ja von ihr selbst abhängen. Nur aus moralischen Grunden pflegt der *summus imperans* sich seinen eigenen Gesetzen zu fügen. Die souveräne Gewalt ist heilig und unverletzlich. Der Geist des Absolutismus tritt uns hier selbst bei einer sittlich so hochstehenden Personlichkeit, wie Pufendorf es unzweifelhaft gewesen ist, in schauderhafter Offenheit entgegen. Die Staatsbürger müssen alle Launen und Harten ihres Fürsten ertragen. Die grausamsten Ungerechtigkeiten und das furchtbarste Unglück sollen sie auf sich nehmen, niemals durfen sie zum Schwerte greifen, sondern immer sollen sie in einen noch so grausamen Souveran den Vater des Vaterlandes erblicken.

Pufendorf unterscheidet dann weiter die absolute Gewalt des Fursten von der durch eine *lex fundamentalis* beschränkten. Auch der absolute Furst darf aber seine Herrschaft wenigstens dann nicht veraussern, teilen oder übertragen, wenn es keine patrimoniale Gewalt ist, sondern wenn er die Krone einer freien Wahl durch das Volk verdankt. Denn im letzteren Falle hat er mehr die Stellung eines *usufructuarius*.[14]

Kapitel X handelt von der Art wie die Souveränitat insbesondere im monarchischen Staate erworben wird. Obgleich Pufendorf den Satz vertritt, dass jede Staatsgewalt auf dem *consensus* der Staatsbürger beruht, gibt er die Moglichkeit zu, dass man sich der Staatsgewalt auch im Kriege durch Eroberung bemächtigen kann. Durch eine sehr

[13] Pufendorf entfernt sich auch damit von Grotius. Grotius hat zwar das Widerstandsrecht auch grundsatzlich abgelehnt, es gleichzeitig aber fur sieben Einzelfalle in so weitem und unsicherem Masse anerkannt, dass die Anwendung dieser Grundsatze fur die Stabilitat der Staatsgewalt eine viel geringere und viel unsicherere Garantie geben wurde als die der Lehre mancher prinzipieller Verfechter des Widerstandsrechts; vgl. daruber die interessanten Ausfuhrungen in dem trefflichen Werk meines verstorbenen Schülers KURT WOTZENDORFF, *Staatsrecht und Volkerrecht* (1916), S. 247 ff.

[14] Vgl. GROTIUS, *De jure belli ac pacis*, liber I, cap. iii, § 11.

künstliche Konstruktion versucht er uber diesen Widerspruch hinwegzukommen. Er spricht zunachst nur von dem Falle eines gerechten Krieges, ohne zu erwägen, dass häufig auch ungerechte Kriege zu Eroberungen geführt haben. Dann rechtfertigt er die Unterwerfung des Besiegten damit, dass der Sieger ja nicht einmal das Leben der Besiegten zu schonen brauche, fingiert dazu aber auch noch die Zustimmung der Besiegten, die dadurch, dass sie die Kriegsursache gesetzt, gleichsam im Voraus allen Bedingungen zugestimmt haben, die der Sieger ihnen auferlegen würde. Diese Erorterungen über die Erwerbsarten der Souveranitat werden abgeschlossen durch die Lehre von der Wahl der Fursten, dem Interregnum und der Vererbung der Krone.

In Kapitel XI erörtert der Autor die Pflichten des Souverans. Wir freuen uns zu horen, dass, wenn, wie oben gesagt, der Inhaber der Staatsgewalt von allem menschlichen und staatsbürgerlichen Rechte befreit ist, ihm doch die Natur und der Zweck der staatsbürgerlichen Gemeinschaft wie die Aufgaben der Staatsgewalt gewisse Verpflichtungen auferlegen. Hier wird also ein wohldurchdachter Katechismus fürstlicher Pflichten aufgestellt, beinahe ein Menschenalter ehe der edle Fénelon als Erzieher der Enkel Ludwigs XIV. in seinem Werke *Les aventures de Télémaque* das Musterbild eines absoluten Herrschers entworfen hat. Die Richtschnur für den Herrecher muss der Gedanke sein: "Salus populi suprema lex esto". Um die Bürger zu guten Sitten zu erziehen, soll der öffentliche Unterricht gepflegt werden, die reine Lehre Christi soll im Staate blühen und in öffentlichen Schulen sollen Lehren vorgetragen werden, die mit den Staatszielen im Einklang stehen. Auch sonst erhalten wir eine Fülle weiser Lehren über den Geist der Gesetze, die der Souverän schaffen soll, ihre Ausfuhrung, die Bestrafung ihrer Verletzung, die Verhütung von Unrecht der Burger gegen einander, die Auswahl der Beamten, das Mass der Besteuerung, die Aufrechterhaltung und Vermehrung des allgemeinen Wohlstandes und die Verhütung von Parteiungen. Am Schluss des Kapitels erstrecken sich die fraglichen Lehren über die Pflichten des Fürsten auch auf die *internationalen* Verhaltnisse. Die Tapferkeit der Staatsbürger und ihre Ausbildung in den Waffen muss gepflegt werden. Alles, was zur Abwehr von Gewalt gehört, Festungen, Waffen, Soldaten und vorzüglich Geld muss rechtzeitig in Bereitschaft gehalten werden. Selbst bei gerechter Kriegsursache darf niemand gereizt werden, damit es zum Kriege nur kommt, wenn die Gelegenheit absolut günstig und die Lage des Staates dazu geeignet ist. Schon im Frieden müssen die Nachbarn peinlich überwacht und kluge Freundschaften und Bündnisverträge abgeschlossen werden.

Das folgende Kapitel XII behandelt speziell die Staatsgesetze. Diese *leges civiles* sichern den *leges naturales* erst die Wirksamkeit, indem sie ausgestattet sind mit Strafsanktionen und indem sie dem Träger des natürlichen Rechtes den Schutz der Behörden sichern. Gleichzeitig konkretisieren sie den Inhalt des naürlichen Rechtes. Den Staatsgesetzen muss man gehorchen, solange sie nicht offensichtlich dem *ius divinum* widerstreiten. Das gilt auch von Spezialbefehlen des Herrschers. Bei letzteren ist freilich wohl zu unterscheiden, ob es sich um die Ausführung einer Handlung des Herrschers oder um eine Handlung auf eigene Verantwortung handelt. Auch ein ungerechter Krieg, den der Herrscher erklärt hat, muss vom Staatsbürger ausgeführt werden, denn hier liegt die Verantwortung und in diesem Falle die Sünde nur bei dem Staatsoberhaupt, aber niemals darf der Staatsbürger selbst eine Handlung ausführen, die natürlichem und gottlichem Recht widerstreitet, mag sie ihm auch anbefohlen sein, wie z. B. als Richter einen Unschuldigen zum Tode verurteilen. Denn den Richter kann niemand von seiner Verantwortung befreien.

Wir beschränken uns in bezug auf Kapitel XIII auf die Erwahnung, dass es die naturrechtlichen Grundsätze für das Strafrecht enthalt und übergehen auch das Kapitel XIV, das sich mit der Achtung des Einzelnen im Staate dem *valor personalis* und dem Recht der Staatsgewalt darüber zu disponieren, beschäftigt. Pufendorf spricht in diesem Zusammenhang zwar auch von den Fragen der Eminenz und Praecedenz unter den Fürsten und Volkern, aber obgleich diese Fragen zu seiner Zeit in der Praxis des Staatenlebens noch eine ungeheuere Rolle spielten,[15] hält er sich dabei nicht auf, sondern begnügt sich mit der Feststellung, dass ein Recht zur Praecedenz nur erworben werden kann durch Vertrag oder Einräumung.

Das folgende Kapitel XV handelt von den Rechten der Staatsgewalt in bezug auf die Güter der Bürger,[16] und erst mit Kapitel XVI kommen wir auf den Boden des *Volkerrechts*.[17] Dem Vorbild des Grotius folgend überschreibt Pufendorf die Erörterung dieses Kapitels: "De bello et pace", er stellt also die Betrachtung über den Krieg voran, in merkwürdigem Widerspruch zu dem ersten Satz seiner Deduktionen, *dass nach dem Naturrecht der Friede der normale Zustand ist, ja dass dieser Zustand die Menschen von den Tieren unterscheidet.* Aber zuweilen halt er den Krieg nicht nur für erlaubt, sondern für notwendig,

[15] Vgl Stieven, *Europaisches Hofceremoniell* (Leipzig, 1715).

[16] Vgl. Grotius, *De jure belli ac pacis*, lib. I, cap. i, § 6; lib. II, cap. xiv, § 7; lib. III, cap. i, § 15; cap. xix, § 7.

[17] Zu den gesamten Ausfuhrungen dieses Kapitels vgl. die ausfuhrlichere Darstellung in Pufendorfs Werk, *De jure naturae et gentium libri octo* daselbst lib. VIII, cap. vi und vii, ferner Grotius, a. a. O., lib. I, cap. ii, § 3; lib. II und lib. III, *passim.*

wenn andern Falles Leben und Vermögen nicht bewahrt und legitime Rechte nicht durchgesetzt werden können. Er sieht also im Anschluss an Grotius im Krieg nur ein Mittel zur Rechtsverfolgung und erhebt sich hoch über Machiavelli, dem der Krieg als ein erlaubtes Mittel zur Verfolgung staatlicher Interessen gilt. Der erlaubte Krieg kann auch ein Offensivkrieg sein, wenn er geführt wird zur Durchsetzung von Schadensersatzansprüchen und zur Erlangung unentbehrlicher Sicherheiten, welch letztere Formel freilich von einer gefährlichen Dehnbarkeit ist. Wie schon Homer in der Ilias von den Helden Griechenlands erzählt, dass sie vor Antritt ihres Rachefeldzuges wegen des Raubes der Helena eine Gesandtschaft nach Troja schicken, Sühne zu fordern, so verlangt auch Pufendorf bei einem Staatenkonflikt zunächst den Versuch eines friedlichen Ausgleichs, namentlich bei zweifelhafter Rechts- oder Sachlage oder gar gegnerischem Besitzstand. Friedliche Verhandlungen, Schiedsgericht oder das Loos erscheinen ihm als geeignete Mittel.[18]

Schrecken und offene Gewalt sind die Mittel des Krieges, von Betrug und List darf man Gebrauch machen und den Feind mit falschen Gerüchten und Erzahlungen täuschen, aber Versprechungen und Vertrage sind zu halten. Und die Humanität fordert, dass dem Feind nicht mehr Uebel zugefügt werden, als die Verteidigung, die Durchsetzung des Rechtes und die Sicherheit für die Zukunft fordert.[19] Pufendorf unterscheidet dann je nach dem Vorliegen einer feierlichen Kriegserklärung den *bellum solemne* und den *bellum minus solemne*,[20] und handelt von dem Recht, in den Krieg einzutreten, das grundsätzlich nur dem Staatshaupte zusteht, was aber nicht ausschliesst, dass jeder Gouvernör einer Provinz oder Kommandant einer Festung Recht und Pflicht der Verteidigung hat.

Weiter wird sozusagen die Frage des volkerrechtlichen Deliktes und der völkerrechtlichen Haftung untersucht, indem Pufendorf die Frage aufwirft, ob das Oberhaupt eines Staates oder ein ganzer Staat mit Krieg verfolgt werden können wegen Handlungen, die nicht von ihnen ausgehen. Die Beantwortung dieser Frage wird verstandigerweise davon abhängig gemacht, ob gegenüber dem Staate irgendeine Zurechnung stattfinden kann, z. B. wenn er die Beleidigung fremder Staatsangehöriger durch seine Staatsbürger geduldet hat. Die Macht der Staatsgewalt, ein Unrecht gegen einen andern Staat zu verhindern, wird präsumiert, solange das Gegenteil nicht bewiesen ist. Eine Pflicht, fremde Staatsangehörige zur Bestrafung auszuliefern, wid in

[18] Vgl. Grotius, a. a. O., lib. II, cap. xxiii und xxiv.
[19] Vgl. zu dieser Frage Grotius, a. a. O., lib. III, cap. xi–xvi.
[20] Grotius, a a O., lib. III, cap. iii.

diesem Zusammenhang nur anerkannt, soweit besondere Verträge vorliegen.[21] Im Zusammenhang mit der Frage der Haftung der Staaten wird weiter das Recht der Repressalien besprochen, die wegen Schulden des Staates oder des von ihm verübten Unrechts gegen das Vermögen wie die Person seiner Bürger im Auslande ergriffen werden können.[22]

Der folgende Abschnitt diese Kapitels handelt von Koalitionskrieg. Er hat zur Voraussetzung, dass der andere Staat, an dessen Seite man tritt, aus gerechtem Grunde zu den Waffen greift, aber auch, dass ein guter Grund vorliegt, ihn zu unterstützen. Letztere Erwägung fällt natürlich fort, wenn es sich um das Vorhandensein eines Allianzvertrages handelt. Aber auch dann ist zu prüfen, ob die Alliierten nicht vielleicht einen ungerechten oder unklugen Krieg beginnen, und auch wenn diese Frage zu verneinen ist, müssen die Interessen des Verbündeten zurückstehen hinter den etwaigen Bedürfnissen des eigenen Volkes. Auch ohne Bundesverhältnis kann man seinen Freunden zu Hülfe kommen, ja Pufendorf erkennt an, dass schon die *communis cognatio* genügende Veranlassung sein kann, dem ungerechterweise Ueberfallenen auf seine Bitte zu Hülfe zu kommen,[23] denn er hat ein starkes Empfinden für die internationale Solidarität.

Der Gebrauch von Gift und die Anstiftung der fremden Bürger und Soldaten zur Ermordung ihrer eigenen Herren gelten bei den Kultivierteren Völkern als unehrenhafte Kriegsmittel.[24] Weiter wird kurz das Beuterecht behandelt. Von der grundsatzlichen Unantastbarkeit des Privateigentums im Kriege weiss Pufendorf noch nichts. Mobile Sachen gelten als erworben, wenn sie vor der Verfolgung des Feindes in Sicherheit gebracht sind; immobile, wenn der Erwerber den Feind, der sie wieder in Besitz nehmen will, verjagen kann.[25] Aber das Recht, sie zurückzunehmen erlischt erst, wenn der frühere Eigentümer durch den Friedensvertrag auf alle seine Rechte verzichtet hat. Die Beute gehört grundsätzlich dem Staate, nicht dem Soldaten;[26] bewegliche Sachen, namentlich solche von geringerem Werte werden aber nach weitverbreitetem Brauche den Soldaten überlassen. Zurückgewonnenes unbewegliches Eigentum fällt an die alten Herren zurück,[27] bewegliche Beutestücke, die zurückgewonnen werden, verbleiben meistens den Soldaten, die sie erobert haben.

Wie schon in anderem Zusammenhang von Pufendorf gesagt ist, gibt

[21] Das entsprach der Praxis jener Zeit, vgl. uber diese Frage aber auch Grotius, a. a. O, lib. II, cap. xxi, § 4.
[22] Siehe dazu Grotius, a. a. O., lib. III, cap. ii.
[23] Vgl. Grotius, a. a. O., lib. II, cap. xxv.
[24] Vgl. Grotius, a. a. O., lib. III, cap. iv, § 18.
[25] Grotius, a. a. O., lib. III, cap. vi, §§ 2 ff.
[26] Grotius, a. a. O., § 8.
[27] Grotius, lib. III, cap. ix und xvi.

der Sieg auch das Recht auf die Herrschaft, sowohl über die Einzelnen wie über die ganzen Völker. Aber damit die Staatsgewalt legitim werde und die Gewissen der Untertanen binde, müssen die Besiegten den Siegern Treue versprechen und die Sieger ihre Gesinnung gegen die Besiegten ändern, als ob ein abgezwungenes Versprechen der Treue einen wirklichen *consensus civium* ersetzen könne, auf dem doch die ganze Staatstheorie von Pufendorf aufgebaut ist! Am Schlusse dieses dem Krieg gewidmeten Kapitels handelt Pufendorf von Waffenstillstands-[28] und Friedensverträgen.[29] Ein Waffenstillstand kann auf eine vollständige Niederlegung der Waffen, nicht nur auf zeitweilige Einstellung von deren Gebrauch hinauslaufen, dann ist es gleichsam ein Friede auf Zeit, während der wirkliche Friede immer auf ewige Dauer gerichtet ist. Ein sogenannter stillschweigender Waffenstillstand ist kein Rechtsbegriff. Friedensverträge müssen getreulich gehalten werden.

Auch das Kapitel XVII des Werkes hat einen völkerrechtlichen Inhalt. Der Autor handelt hier von Allianzen und Staatsverträgen.[30] Er teilt sie in die zwei Gruppen derer, die sich auf schon vorhandene naturrechtliche Verpflichtungen beziehen und solcher, die die vorhandenen Verpflichtungen vermehren oder doch näher präcisieren. Zu den ersteren zählt er alle solche Verbindlichkeiten, die schon aus der Menschlichkeit folgen wie Freundschafts-, Hospitalitäts-, und Handelsverträge. Die zweite Kategorie unterscheidet er wieder nach *foedera aequalia* und *inaequalia*. Zu den letzteren zählt er unter anderen diejenigen, die durch ihren Inhalt eine Ungleichheit schaffen zwischen den vertragsschliessenden Staaten. Sie konnen eine Beeinträchtigung der Souveränität in sich schliessen, z. B., wenn ein Staat dem andern zusagt, von bestimmten Rechten seiner Regierungsgewalt nicht Gebrauch zu machen, ohne die Erlaubnis des durch solchen Vertrag zum Superior gewordenen Staates. Danach hätte schon Pufendorf die Burenrepublic Transvaal wegen des Abkommens vom 3. August 1883, nach welchem Transvaal seine internationalen Verträge in London vorlegen musste, mit Recht nicht mehr als einen souveränen Staat angesehen.

Anderseits betont er mit Recht, dass lästige Bedingungen, die nicht eine dauernde Unterwerfung in sich schliessen, sondern durch eine einmalige Leistung erfüllt werden können, wie sie z. B. in Friedensverträgen dem Besiegten auferlegt werden, dessen Souveränität nicht mindern. Unter Umständen kann es sich aber auch um Verpflichtun-

[28] Grotius, a. a. O., lib. III, cap. xxi, § 1–14. [29] A. a. O., cap. xx.
[30] Vgl. Grotius, a. a. O., lib. II, cap. xv.

gen dauernder Natur handeln, die dennoch mit der Souveränität eines Staates wohl vereinbar sind, so wenn ihm z. B. einseitig die Vertragspflicht auferlegt ist, in gewissen Gegenden keine Festungen anzulegen. Als die häufigsten Staatenverträge bezeichnet Pufendorf Bündnis- und Handelsverträge, als die engsten und innigsten die, die auf eine Konfoederation mehrerer Staaten auf die Dauer hinauslaufen, durch die also eine Art Staatenbund begründet wird. Endlich unterscheidet Pufendorf noch die *foedera realia* und die *foedera personalia*.[31] Letztere laufen ab mit dem Tode der Fürsten, von denen sie geschlossen sind, während die ersteren den Staat selbst verpflichten. Wohl zu unterscheiden von den *foedera*, wenn auch mit ihnen im Zusammenhang stehend, sind blosse *sponsiones* der Minister, die ohne Mandat des Souveräns eingegangen werden und durch die dieser erst verpflichtet wird, wenn er sie ratifiziert hat.

Das Werk des Pufendorf schliesst ab mit dem Kapitel XVIII, "De officiis civium". Hier werden scharf unterschieden die allgemeinen Bürgerpflichten von solchen Verpflichtungen, die auf einem besondern Dienstverhaltnis beruhen. Die ersteren richten sich gegen die Lenker des Staates, den Staat in seiner Gesamtheit und die einzelnen Mitbürger. Entsprechend dem mehr oder minder patriarchalischen Geiste des absolutistischen Zeitalters wird hier eine naturrechtliche Verpflichtung des Staatsbürgers gegen den Staatslenker konstruiert, sich in Ruhe der bestehenden Verfassung anzupassen und nicht nach Neuerungen zu streben, sein Staatshaupt zu "bewundern und zu verehren" und über seine Aktionen nicht nur wohlwollend und respektvoll zu sprechen, sondern auch zu denken. Daneben freilich existieren wie gesagt auch staatsbürgerliche Verpflichtungen gegen den Staat als Gesamtheit und die Staatsgenossen. Jeder Staatsbürger soll bestrebt sein, seinem Staate Ehre zu machen und mit den Staatsgenossen in Frieden zu leben. Für die besonderen Pflichten solcher Staatsbürger, die als Funktionäre zum Staate in engeren Beziehungen stehen, ist der moralische Satz vorausgeschickt, dass niemand ein Amt anstreben, geschweige denn antreten soll, für dessen Ausführung er sich selbst ungeeignet halten muss. Im übrigen wird dann von Pufendorf eine besondere Berufsethik aufgestellt für die Minister, die Würdentrager der Religion, die Gelehrten und Professoren, die Verwaltungsbehorden und Richter, die Offiziere, die Soldaten, die Botschafter und Gesandten, und die Intendanten und Steuereinnehmer. Die allgemeinen Bürgerpflichten enden mit der Auswanderung, der Aberkennung der Bürgerrechte und der Notwendigkeit sich der Herrschaft eines Siegers zu unterwerfen.

[31] Ebendort, cap. xvi, § 7 und 8.

4. *Die Bedeutung des Werkes*

Der Wert des Pufendorfschen Werkes, *De officio hominis et civis*, liegt nicht in der Art, wie der Autor einzelne völkerrechtliche Fragen behandelt. Handeln doch von den 18 Kapiteln des Werkes überhaupt nur zwei (XVI und XVII) von völkerrechtlichen Dingen, also nur ein kleines Stück des Ganzen. Was in diesen knappen Erörterungen geboten ist, lässt sich durchweg auf Grotius zurückführen. Trotz seiner demokratischen Auffassung vom Staate, die den Staat nicht nur auf *einen* Vertrag gründet, sondern wie oben dargelegt wurde, einen zweiten Vertrag mit dem Herrscher fordert, einen Vertrag zweiseitigen Charakters, der dessen Rechte und Pflichten bestimmt, wagt er nicht diese Lehre von dem Selbstbestimmungsrecht der Nation auf die völkerrechtlichen Beziehungen anzuwenden. Hier anerkennt er nach wie vor das Recht der Eroberung und folgert den stillschweigenden *consensus* der gewaltsam unterworfenen Staatsbürger zu der neuen Herrschaft aus der von ihnen gesetzten Kriegsursache, mit der sie auch die Konsequenzen des Krieges im Voraus auf sich genommen hätten, als wenn nicht auch der Kriegswille lediglich von einem eroberungslüsternen Angreifer ausgehen und der Besiegte an dem Kriege ganz unschuldig sein konnte. Ein interessanter Beweis dafür, wie doch auch die Naturrechtler, die angeblich das Recht nur aus der Vernunft ableiten, geneigt waren, in praktischen Fragen ihre Anschauungen vom Recht der Praxis ihrer Zeit anzupassen! Pufendorfs Ergebnisse auf volkerrechtlichem Gebiete stellen also, soweit sie in diesem Werke enthalten sind, keine sichtbaren Errungenschaften dar.

Trotzdem wird man die Bedeutung seines Werkes nicht unterschätzen dürfen. In der Tiefe seines sittlichen Denkens stellt er, wie schon der Titel seines Buches sagt, das ganze Rechtssystem unter das Zeichen des *Pflichtbegriffes*. Und dieser Pflichtbegriff wird abgeleitet aus dem abstrakten Ideal der Soziabilitat. Sein Grundgedanke ist der soziale Mensch. Aus dieser Forderung wird in grandioser Weise das ganze System des privaten und öffentlichen Rechts abgeleitet. Der Gedanke, "Du bist nicht allein da auf der Welt," gibt die Richtschnur für alle rechtlichen Beziehungen; er gilt fur die Menschen wie für die Staaten. Diese tiefsittliche Weltanschauung steht turmhoch über jener auf die Hegelsche Vergottung des einzelnen Staates zurückgehende Lehre: "Das soziale Ideal ist der siegreiche Krieg". Denn abgesehen davon, dass Einsichtige schon vor dem Weltkrieg wussten, dass der moderne Krieg in unserm Zeitalter der Weltwirtschaft den Sieger beinahe ebenso schwächt wie den Besiegten, kann das regulative Princip

für die Staatenbeziehungen eben doch nur im gleichzeitigen Wohlergehen aller gefunden werden. Diesen Gedanken hatte schon Pufendorf richtig herausgefunden. Wenn aber das weltwirtschaftliche Leben der Gegenwart die Staaten in ungeahnter Weise aus ihrem bisherigen Einzeldasein herausgerissen und einander angenähert hat, so wird der Ausgangspunkt aller rechtlichen Beziehungen, der den Boden für das Lehrsystem des Samuel Pufendorf lieferte: "Du bist nicht allein auf der Welt," in erhöhtem Masse heute für die völkerrechtlichen Beziehungen der Staaten massgebend sein müssen.

Eine Epoche, die vor die Aufgabe der "Sozialisierung des Völkerrechts" gestellt ist,[32] wird in Pufendorf also einen Führer und Bahnbrecher zu sehen haben. Und wenn wir es heute als einen methodischen Fehler betrachten müssen, dass Pufendorf nach dem Vorbilde von Hobbes das Völkerrecht ganz in dem Naturrechte verschwinden liess, so ist doch vielleicht die Vorstellung von der verpflichtenden Kraft des Naturrechts in einem Zeitalter, in dem das Volkerrecht als jüngster Zweig am Baume der Rechtsentwicklung in der Praxis noch ein sehr zartes Pflänzlein war, dieser Disciplin in hohem Masse zu gute gekommen. Die Durchsetzung des Völkerrechtsgedankens war dadurch wesentlich erleichtert und darauf ist es damals wohl zunächst angekommen. Wir wissen heute besser als Pufendorf als Juristen zwischen einem philosophischen Rechte, das rein vernunftgemäss entwickelt, das richtige Recht sein sollte und zwischen dem wirklich geltenden positiven Rechte, das ein materielles Unrecht sein kann, zu unterscheiden,[33] wir wissen aber auch, dass es immer wieder gilt, auf vernunftgemässem Wege unter grossen leitenden Gesichtspunkten das geltende Recht fortzubilden, und dass unsere Zeit, die den Raum überwunden und damit das Antlitz der Erde völlig umgestaltet hat, der Lösung dieser Aufgabe dringender bedarf, als irgendeine andere. Bei der notwendigen völligen Ueberwindung des hinter uns liegenden Zeitalters, eines mehr oder weniger historischen Denkens wird uns also auch der Naturrechtler Pufendorf eine Hülfe sein. Wer aber als Autor mehr als 250 Jahre nach dem Erscheinen seines Werkes noch Beachtung verdient, der zählt mit Recht zu den "Klassikern" des Volkerrechts.

WALTHER SCHUCKING.

10 Juni 1925.

[32] Vgl. das darüber bei SCHUCKING-WEHBERG, *Die Satzung des Volkerbundes* (2. Auflage, Berlin, 1924), S. 152, Gesagte.

[33] Vgl. dazu die Antworten, die unter dem Titel, "Jus naturae et gentium", eine Umfrage zum Gedachtnis des Hugo Grotius, als Sonderabdruck aus Bd. 34 der *Zeitschr. fur internationales Recht* herausgegeben von Professor Dr. TH. NIEMEYER 1925 in Kiel erschienen sind.

Samuelis Pufendorfii,

DE OFFICIO

HOMINIS & CIVIS,

Juxta

LEGEM NATURALEM

LIBRI DUO.

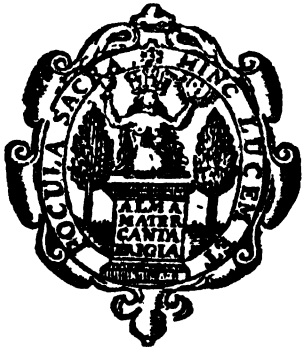

CANTABRIGIÆ,
Ex Officina *Joan. Hayes*, Celeberrimæ Academiæ Typographi. 1682.
Impensis *Joan. Creed*, Bibliopolæ, *Cantab.*

ILLUSTRISSIMO ATQ CELSISSIMO HEROI

DOMINO GUSTAVO OTTONI STEENBOCK,

COMITI IN BOGESUND LIBERO BARONI IN CHRONEBECH ET ÖHRESTEEN, &c.

REGNI SUECIÆ ARCHITHALASSO, ET ACADEMIÆ GOTHORUM CAROLINÆ CANCELLARIO, &c.

DOMINO MEO GRATIOSISSIMO.

ILLUSTRISSIME
Atque
CELSISSIME COMES,

Domine Gratioſiſſime,

Haut levis in diverſa animum meum diſtrahebat dubitatio, num ſatis ex decoro foret, tantillum opus tam illuſtris ſibi Nominis auſpicia adſcitum ire. Nam ex una parte ruborem incutiebat libelli tenuitas, qui nullius ingenii aut ſplendoris capax erat; quippe prima duntaxat rudimenta moralis philoſophiæ, ex diffuſiore noſtro opere fere excerpta complectens. Qui uti fortaſſe aliquem præbere uſum poteſt primum eam ad diſciplinam gradum molientibus: ita ſi & faſtigii Tui, & meæ obligationis heic habenda erat ratio, ad neutram ſatis adparebat attemperatus. Ex altera parte devotiſſimum ILLUSTRISSIMÆ

TUÆ

TUÆ EXCELLENTIÆ animum ſtimulabant privata non minus quam publica Tua merita, ut ingrati notam ſibi vehementer pertimeſcendam duceret, ſi qualemcunque occaſionem negligeret ſaltem conteſtandi, quantopere Eidem foret devinctus. Neque de illis jam meritis loquor, queis per res domi foríſque egregie geſtas patriam Tibi maximopere obſtrictam reddidiſti, ſimúlque Nomen Tuum immortali gloriæ dudum dedicaſti. Iſta pro dignitate recenſere, hiſtoriæ labor eſt, quæ dum circa glorioſiſſima Nationis Tuæ facinora, & felicíſſime per tot regiones circumlata arma deſudat, magnam Te ſemper tantarum rerum partem deprehendit; Eundémque, ubi à bellis ceſſatum eſt, primum ampliſſimæ provinciæ gubernandæ, poſt totius regni tutorio moderamini admotum non minus pacis artibus efflorescentem admiratur. Iſta potius hoc loco attingere fas fuerit, quæ in recentem hanc Academiam, in qua in vitante Optimo Maximo REGE fortunarum ſedem figere mihi datum fuit, ab ILLUSTRISSIMA TUA EXCELLENTIA profecta ſunt. Quæ Te ſapientiſſimum juxta ac benigniſſimum defenſorem, ac ſummum moderatorem nunquam pro meritis ſatis deprædicare poteſt, dum ſuis commodis ac ornamentis inter tantam publicorum negotiorum molem citra tædium velificantem quotidie deprehendit. Enimvero quæ peculiariter ILLUSTRISSIMA TUA EXCELLENTIA in me contulit, qua cum veneratione à me æſtimanda ſunt? Aliis ſumma vo-

torum est, id fastigii Viris innotescere, & probari. Ast mihi ita effusa Tua gratia allubuit, ut eandem & in commodis meis promovendis, & in assultibus malevolorum abs me averruncandis non semel benignissimam expertus sim. Quibus ut aliquid reponatur, cum longe supra mensuram fortunæ meæ sit; necessarium tamen utique fuerit, saltem submisso animi cultu, & ingenua tot beneficiorum professione defungi; postquam id quoque summorum Virorum benignitas habet, ut grati contestatione animi libenter sibi satisfieri patiatur. Et quia generosis mortalium solenne est, etiam tenui sibi exhibito cultui interpretatione pietatis dignationem ultro addere; id quoque ILLUSTRISSIMÆ TUÆ EXCELLENTIÆ bonitas sperare me jubet, ut in magnitudinem Tuam deliquisse non videar, si tam exiguo opusculo utar in occasionem publice exprimendi erga Eandem devotissimi mei animi. Nam splendidius aliquod, & quod ævum ferre queat opus, abs me expectare longum fuerit; præsertim cum immane quantum refrigerentur ingenia, si deprehendant, dum vulgo sese laborant cripere, livorem & inscitiam impune in se dentem exercere, otii rationem non reddi. Novo tamen vigore efflorescet animus, & oborta tædia ejiciet, si huncce cultum ab ILLUSTRISSIMA TUA EXCELLENTIA placida fronte admissum intellexero; simulque in posterum de gratia, & patrocinio Tuo securum me esse jusseris. Ita DEUS O. M. ILLUSTRISSIMAM TUAM

TUAM EXCELLENTIAM, in Patriæ, Splendidiſſimæ Tuæ Familiæ, ac noſtræ novellæ reip. decus ac emolumentum plurimos per annos florentem vigentemque conſervet!

ILLUSTRISSIMÆ TUÆ EXCELLENTIÆ

devotiſſimus

SAMUEL PUFENDORF.

Londini Scanorum
X. Kal. Febr. A.
M.DC.LXXIII.

LECTO-

LECTORI BENEVOLO SALUTEM.

SI receptus pleriſque eruditis mos legis propemodum vim induiſſet, ſupervacuum videri poterat circa rationem hujus ſcripti aliquid præfari; cum res ipſa ſatis loquatur, me nihil aliud egiſſe, quam ut tironibus præcipua juris naturalis capita brevi, & ut arbitror perſpicuo compendio exponerem: ne ſi citra cognitionem velut elementarem in diffuſa ejus diſciplinæ ſpatia ſeſe immiſerint, copia & difficultate rerum ab initio protelentur. Simul & illud publico expedire viſum, ejuſmodi doctrina morali ſtudioſæ juventutis animos imbui, cujus uſus manifeſtus in vita civili ſpectaretur. Et licet alias ſemper inglorium judicaverim, aliorum diffuſiora ſcripta, & multo magis propria, in compendium redigere: tamen cum ſuperiorum autoritas accederet, à cordatis vitio mihi verſum

iri

iri non arbitror, quod iſthoc laboris unice juventutis utilitati dare voluerim; cujus merito tantus eſſe favor debet, ut in ejuſdem gratiam ſuſcepta opera, etiam ingenii & ſplendoris non capax, nemine indigna ſit judicanda. Cæterum quin ejuſmodi principia ad univerſam juris diſciplinam magis idonea ſint, quam cujuſvis juris civilis elementa, nemo cui ſanum ſinciput abnuet. Atque hæc in præſens ſufficere poterant, ni quidam monuiſſent, non abs re fore, quædam præmittere, quæ ad indolem juris naturalis in univerſum intelligendam, ejuſdemque limites accuratius deſignandos facerent. Quod eo libentius ſuſcepi, quia hoc modo prætextus adimitur hominibus importune curioſis febriculoſam ſuam cenſuram extendendi ad hancce diſciplinam, quæ ſæpe velut interjecta ab ipſorum provincia disjungitur. Manifeſtum igitur eſt, ex tribus velut fontibus homines cognitionem officii ſui, & quid in hac vita ſibi tanquam honeſtum ſit agendum tanquam turpe omittendum, haurire; ex lumine rationis, ex legibus civilibus, & ex peculiari revelatione divini Numinis. Ex primo fluunt officia hominis communiſſima, præcipue quæ ipſum cum aliis hominibus ſociabilem reddunt: ex altero officia hominis, quatenus peculiari & definitæ civitati ſubjectus degit: ex tertio officia hominis Chriſtiani. Inde & tres ſeparatæ diſciplinæ proveniunt, quarum prima eſt juris naturalis, omnibus gentibus communis: altera

juris

juris civilis ſingularum civitatum, quæ tam multiplex eſt, aut eſſe poteſt, quot numero ſunt civitates, in quas genus humanum diſceſſit. Tertia Theologia moralis habetur, illi parti Theologiæ contradiſtincta, quibus credenda exponuntur. Singulæ harum diſciplinarum modum ſua dogmata probandi adhibent, ſuo principio reſpondentem. In jure naturali aliquid faciendum aſſeritur, quia per rectam rationem idem ad ſocialitatem inter homines neceſſarium colligitur. Præceptorum juris civilis ultima ratio eſt, quia legiſlator ita conſtituit. Theologus moralis in eo ultimo adquieſcit, quia DEUS in Scripturis Sacris ita juſſit. Quemadmodum autem diſciplina juris civilis jus naturale tanquam generalem magis diſciplinam præſupponit: ita ſi quid jure civili continetur, de quo jus naturale ſilet, non ideo hoc illi repugnare cenſendum eſt. Simili modo ſi in Theologia morali aliqua tradantur, ex revelatione divina profluentia, ad quæ ratio noſtra jam non pertingit, quæque adeo & jus naturale ignorat: imperitum valde foret, ideo illam cum hac committere, aut repugnantiam aliquam iſtarum diſciplinarum ſomniare. Vice verſa, ſi quæ in diſciplina juris naturalis præſupponantur ex eo, quod per rationem inveſtigari poteſt, illa propterea iis, quæ Sacræ Literæ ſuper eadem re liquidius tradunt, nequaquam opponuntur, ſed tantum abſtrahendo concipiuntur. Sic v.g. in diſciplina

ciplina juris naturalis, abſtrahendo ab illa cognitione, quæ ex Sacra Scriptura hauritur, formatur conditio primi hominis, utcunque in mundum projecti, quatenus ſola ratiocinatio aſſequi poteſt. Iſta opponere iis, quæ ſuper eadem conditione divinæ literæ tradunt, hic vero eſt ſuccus nigræ loliginis, hæc eſt ærugo mera. Enimvero uti juri quidem civili, & naturali facile inter ſe conveniet: ita inter idem jus naturale & Theologiam moralem fines regere, ac quibus potiſſimum partibus illa differant definire, paulò operoſius videtur. Qua ſuper re paucis ſententiam meam exponam, non quidem pro autoritate Papali, ac ſi ab omni errore privilegio aliquo mihi cautum foret, neque qui ex ſomniis divinitus immiſſis, aut irrationabili aliquo inſtinctu ſingularis cujuſdam illuminationis fiducia animetur; ſed tanquam talis, cui ſpartam ſibi commiſſam pro modulo ingenii exornare cordi ſit. Ita tamen ut, quemadmodum cordatos & eruditos viros meliora ſuggerentes lubenter audire, & citra pertinaciam prius placita emendare ſum paratus: ita flocci faciam Midæ æmulos cenſores, rerum ad ſe nihil ſpectantium arbitria proterve involantes, totamque ardelionum nationem, cujus characterem lepidiſſime *Phædrus* repræſentat: *Trepide*, inquit, *concurſans, occupata in otio, Gratis anhelans, multa agendo nihil agens, Sibi moleſta, & aliis odioſiſſima.* Primum igitur diſcrimen, quo iſtæ

iſtæ diſciplinæ invicem ſeparantur, reſultat ex diverſo fonte, unde ſua dogmata utraque derivat; de quo jam jam tetigimus. Ex quo conſequitur; ſi aliqua ſint, quæ divinis literis agere aut omittere jubeamur, quorum neceſſitatem tamen ratio ſibi relicta perſpicere nequit, illa extra jus naturale eſſe, & ad Theologiam moralem proprie ſpectare. Præterea in Theologia lex conſideratur, prout innexam habet divinam promiſſionem, & quandam rationem fœderis inter DEUM & homines. Abs qua conſideratione jus naturale abſtrahit; quippe cum iſta à peculiari DEI revelatione proficiſcatur, quam ſola ratio invenire nequit. Illud porro diſcrimen longe maximum eſt, quod finis diſciplinæ juris naturalis tantum ambitu hujus vitæ includatur, adeoque ea hominem formet, prout hanc vitam cum aliis ſociabilem exigere debeat. Aſt Theologia moralis hominem Chriſtianum informat, cui propoſitum eſſe debet non hanc ſolum vitam honeſte tranſire; ſed qui fructum pietatis poſt hancce vitam maxime expectat, quique adeo πολίτευμα ſuum in cœlis habet, heic autem viatoris duntaxat aut peregrini inſtar gerit. Quanquam enim animus hominis non ſolum ardenti cum affectu immortalitati velut immineat, ſuique deſtructionem vehementer averſetur; atque inde apud pleroſque gentilium inoleverit perſuaſio de animæ à corpore ſeparatæ duratione, & quod tunc bonis bene, malis male

male ſit futurum: ejuſmodi tamen circa hæc perſuaſio, in qua animus hominis plane & firmiter adquieſcere poſſit, ex ſolo Dei verbo hauritur. Inde & juris naturalis ſcita ad forum duntaxat humanum adaptantur, quod ultra hancce vitam ſeſe non extendit; quæ ipſa multis in partibus prave ad forum divinum adplicantur, circa quod Theologiæ maxime curæ eſt. Ex quo & illud fluit, ut, quia forum humanum circa externas tantum hominis actiones occupatur, ad ea autem, quæ intra pectus latitant, nec aliquem effectum, aut ſignum foras produnt, non penetret, adeoque nec circa eadem ſit ſolicitum; jus quoque naturale magnam partem circa formandas hominis exteriores actiones verſetur. Aſt Theologiæ morali non ſufficit exteriores hominis mores utcunque ad decus compoſuiſſe; ſed in eo maxime laborat, ut animus, ejuſque motus interni ad placitum Numinis fingantur: & illas ipſas actiones improbat, quæ extrinſecus quidem recte ſe videntur habere, ab animo tamen impuro promanant. Quæ ratio etiam videtur, quare in divinis libris haut ita frequenter agatur de illis actionibus, quæ pœnis fori humani ſunt ſancitæ, aut circa quas ibidem jus dicitur; quam de illis, quæ, uti *Seneca* loquitur, ſunt extra publicas tabulas. Uti manifeſte adparet iis, qui præcepta & virtutes ibidem inculcatas accurate inſpexerit. Etſi cum & illæ ipſæ virtutes Chriſtianæ animos

mos hominum ad ſocialitatem quam maxime diſponant, Theologia quoque moralis honeſtatem vitæ civilis efficaciſſime promoveat. Uti & vice verſa, ſi aliquem videas, qui turbulentum, & importunum vitæ civilis membrum ſe gerat; tuto judices licet, religionem Chriſtianam intra labra tantum ipſi hærere, cor nondum penetraſſe. Atque ex hiſce non ſolum genuini limites, qui jus naturale, prout à nobis illud traditur, à Theologia morali ſeparant, manifeſte puto adparent: ſed etiam quod jus naturale nequaquam dogmatibus veræ Theologiæ repugnet; ſed tantum à quibuſdam ejus dogmatibus, quæ per ſolam rationem inveſtigari nequeunt, abſtrahat. Unde & illud patet, neceſſarium eſſe, ut in diſciplina juris naturalis homo nunc conſideretur, prout ipſius natura eſt corrupta, adeoque prout eſt animal multis pravis cupidinibus ſcatens. Nam etſi nemo tam ſtupidus ſit, quin in ſeipſo inordinatos ac in devia tendentes affectus deprehendat: tamen niſi divinæ literæ prælucerent, nemini jam conſtare poſſet, iſtam affectuum rebellionem per culpam primi hominis proveniſſe. Et conſequenter cum jus naturale ad ea non abeat, quo ratio pertingere nequit, incongruum foret, idem ex natura hominis integra velle deducere. Præſertim cum & pleraque præcepta ipſius Decalogi, prout verbis negativis concepta ſunt, naturam hominis corruptam manifeſte præſuppo-

nant.

nant. Sic v. g. primum præceptum utique præſupponere videtur hominem ad idololatriam & πολυθεότητα credendam proclivem. Si enim ponas hominem, integra adhuc natura præditum, in quo liquida DEI erat cognitio, & qui ſubinde velut familiari ejus revelatione fruebatur: non video, quomodo tali in mentem venire potuerit, aliquid ſibi fingere, quod loco veri DEI, aut cum eo colere vellet, aut credere in eo Numen ineſſe, quod ipſe finxerat. Igitur huic opus non erat verbis negativis injungi, ne deos alienos coleret; ſed ſufficiebat eidem ſimplex & affirmativum præceptum, diliges, honorabis, & coles Deum, quem univerſi hujus, & tuum quoque creatorem noſti. Idem circa ſecundum præceptum obtinet. Nam quare negativo præcepto vetaretur Deum blaſphemare, qui liquido ipſius majeſtatem & beneficia intelligebat, & quem nullæ pravæ cupidines agitabant, cujuſque animus ſtatu ſibi à Deo aſſignato placide adquieſcebat? Quomodo hunc tanta inſania ſubire poterat? Quin hic affirmativo tantum præcepto monendus erat, ut nomen Dei glorificaret. Aliter tamen dicendum videtur de tertio, ut & quarto præcepto; quæ cum affirmativa ſint, neque neceſſario corruptam naturam præſupponant, in utroque ſtatu locum invenire poſſunt. Sed circa reliqua præcepta, proximum ſpectantia, res æque eſt manife-

ſtiſſima. 'Homini enim, qualis initio à Deo conditus erat, ſufficiebat ſimpliciter injunxiſſe, ut proximum ſuum diligeret; ad quod & natura proclivis erat. Aſt quomodo eidem poterat præcipi, ne occideret, quando nondum mors cadebat in hominem, quæ per peccatum in mundum introivit? Verum nunc negativo præcepto quam maxime opus eſt, ubi pro dilectione tanta odia inter homines graſſantur, ut etiam magna eorum ſeges detur, qui ex mera invidia, aut libidine alterius fortunam invadendi alios non innocentes ſolum, ſed & amicos, & de ipſis bene meritos ſubverſum ire non dubitent; & quidem ut horridum & inconſultum turbulenti animi impetum ſub conſcientiæ vocabulo, ſi diis placet, venditare non erubeſcant. Sic quid opus erat expreſſe adulteria vetare inter eos conjuges, qui tam ardenti & ſincero amore ſeſe amplecterentur? Aut quid furta vetare intererat, cum nulla adhuc avaritia, nulla penuria fôret, & nemo quid ſibi proprium putaret, quo alteri prodeſſe poſſet? Aut quid neceſſum erat falſa teſtimonia interdicere, cum nondum exiſterent, qui exinde famam ſibi atque gloriam aucuparentur, ſi alterum fœda atque inficeta calumnia adſpergere poſſent? Sic ut non inepte huc adplicaveris illud *Taciti: Vetuſtiſſimi mortalium, nulla adhuc mala libidine, ſine probro, ſcelere, eoque ſine pœna aut coërcitionibus agebant:*

& ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. Atque hæc ipſa probe intellecta viam pandere poſſunt ad amovendam eam dubitationem; num igitur lex diverſa fuerit in ſtatu naturæ integræ, an vero eadem? Ubi paucis reſponderi poteſt; ſumma legis capita in utroque ſtatu eſſe eadem: ſed multa præcepta particularia propter diverſitatem conditionis humanæ variare; ſeu potius, eandem ſummam legis per diverſa, (non tamen contraria) præcepta ſeſe explicare, prout diverſo ſeſe modo habuit homo, cui illa lex obſervanda. Summam legis Salvator noſter ad duo capita redegit: dilige DEUM, & dilige proximum. Ad hæc capita referri poteſt univerſa lex naturalis, tam in integro, quam in corrupto ſtatu hominum; (niſi quod in ſtatu integro nullum aut modicum videatur diſcrimen fuiſſe inter jus naturale, & Theologiam moralem.) Nam & ſocialitas, quam nos pro fundamento juri naturali ſubſtravimus, commode in dilectionem proximi reſolvi poteſt. Sed quando ad præcepta particularia deſcenditur, ſane diſcrimen non leve emergit tam circa præcepta affirmativa quam negativa. Et quidem affirmativa præcepta quod attinet, eorum non pauca jam in iſthoc ſtatu dantur, quibus in primævo ſtatu locus non fuiſſe videtur: idque partim quia illa præſupponunt tale inſtitutum, quod an in feliciſſimam hominum conditio-

nem cadat, non conſtat; partim quia ſine miſeria & morte, quæ ab illo ſtatu exulabat, non intelliguntur. v. g. Jam inter præcepta legis naturalis eſt, ne quis alterum in emtione aut venditione decipiat, ne falſa ulna, menſura, aut pondere utatur, ut pecuniam creditam convento tempore reſtituat. Aſt illud nondum ad liquidum eſt perductum, an ſi peccati expers genus humanum perſtitiſſet, ejuſmodi commercia, qualia nunc agitantur, exercenda fuerint, & an aliquis uſus pecuniæ tunc futurus fuerit. Sic ſi tales civitates, quales nunc ſunt, in ſtatu innocentiæ locum non habuerunt; locus quoque ibidem non fuit præceptis, quæ id genus civitatum, iiſque contentum imperium præſupponunt. Jam quoque jure naturali jubemur ſuccurrere egenis, ſubvenire iniqua calamitate oppreſſis, curam habere viduarum, orphanorumque. Atqui hæc fruſtra præcipiuntur iis, qui miſeriæ, egeſtati, mortique non ſunt obnoxii. Ad condonandas injurias, pacemque conciliandam pronos eſſe nos jam jubet lex naturalis. Quæ fruſtranea eſt inter eos, qui in leges ſocialitatis non peccant. Atque id ipſum manifeſte quoque perſpicitur in præceptis negativis, ad jus jam naturale (non poſitivum) ſpectantibus. Etſi enim quodvis præceptum affirmativum virtualiter contineat interdictum omnis oppoſiti; (v. g. qui jubetur diligere proximum, eo ipſo vetatur inferre

illi

illi omnia, quæ dilectioni repugnant:) tamen ut expreſſis præceptis illa ſanciantur, ſuperfluum videtur, ubi nullæ pravæ cupidines ad talia patranda propellunt. Ad quod illuſtrandum accommodari poteſt, quod Solon parricidarum pœnam lege publica ſancire noluit, quod tantum ſcelus in aliquem filium cadere non arbitraretur. Cui ſimile eſt, quod *Franc. Lopez*, *de Gomara hiſt. Gen. Ind. Occident.* cap. 207. refert de populis Nicaraguæ, apud illos nullam fuiſſe ſtatutam pœnam in eum, qui regulum, (Cacique ipſi vocant) occidiſſet; quod nullus, aiebant, ſit ſubditus, qui excogitare aut patrare tam dirum facinus velit. Vereor ne putidum videatur iſthæc tam aperta pluribus inculcare. Ad tironum tamen captum hoc exempli addam. Sunt alicujus informationi commiſſi duo pueri, ſed diſpari plane indole. Unus modeſtus eſt, verecunduſque, & magno literarum amore flagrans. Alter diſſolutus, petulans, fœdas potius libidines, quam libros amat. Summa officii utrique eadem, literas addiſcere. Sed peculiaria præcepta diſparia. Priori enim ſufficit injunxiſſe, quæ ſtudia, quo tempore, quave ratione tractare debeat. Alteri præter hæc acerrima ſub comminatione vetandum, ne circumcurſitet, ne alea ludat, ne libros vendat, ne in exercitiis componendis aliena vitula aret, ne pergræcetur, ne ſcorta conſectetur. Eadem ſi quis prioris indolis puero operoſe declamare inſtituat, hic ἐνφημεῖν ipſum

ipſum jubebit, & cuivis potius quam ſibi iſta canere, qui talium nulla cupidine tangatur. Ex quo manifeſtum arbitror eſſe, longe aliam fore juris naturalis faciem, ſi quis ſtatum hominis integrum velit præſupponere. Simulque cum tam liquido limites hujus diſciplinæ, quibus à Theologia morali ſejungitur, deſignati ſint; non deteriore hancce diſciplinam conditione futuram, quam juriſprudentiam civilem, medicinam, ſcientiam naturalem, aut matheſin; in quas ſi aliquis ἀμύητος irrumpere audeat, ſine populi ſuffragiis cenſuram ſibi vindicans, non dubitant ipſi occinere, quod quondam Apelles Megabyzo, de arte pictoria neſcio quid diſſerere aggredienti: quæſo, aiebat, tace, ne pueri, qui melidem terunt, te irrideant, loqui orſum de rebus, quas non didiciſti. Sed cum bonis quidem cordatiſque viris facile nobis conveniet. Malevolos autem, ineruditoſque obtrectatores ſatius fuerit invidiæ ſuæ excruciandos commendare; ſiquidem utique conſtat, æterna poſitumque lege eſt, ut Æthiops cutem non mutet.

ELEN-

ELENCHUS CAPITUM LIBRI PRIMI.

CAPUT I.

DE *actione humana.* p. 1.
Cap. 2. *De Norma actionum humanarum, ſeu de lege in genere.* 12.
Cap. 3. *De lege naturali.* 18.
Cap. 4. *De officio hominis erga Deum, ſeu de religione naturali.* 24.
Cap. 5. *De officio hominis erga ſeipſum.* 31.
Cap. 6. *De officio quorumlibet erga quoſlibet; & primo, de non lædendis aliis.* 42.
Cap. 7. *De agnoſcenda naturali hominum Æqualitate.* 47.
Cap. 8. *De promiſcuis officiis humanitatis.* 50.
Cap. 9. *De officio paciſcentium in genere.* 53.
Cap. 10. *De officio Sermocinantium.* 62.
Cap. 11. *De officio jurantium.* 66.
Cap. 12. *De officio circa adquirendum rerum Domium.* 69.
Cap. 13. *De officiis, quæ ex Dominio rerum per ſe reſultant.* 76.
Cap. 14. *De pretio.* 78.
Cap. 15. *De contractibus, qui pretia rerum præſupponunt, & fluentibus inde officiis.* 82.
Cap. 16. *Quibus modis ſolvantur obligationes, quæ ex pactis oriuntur.* 91.
Cap. 17. *De interpretatione.* 93.

LIBRI

LIBRI SECUNDI.

CAPUT I.

DE *ſtatu hominum naturali.* 98.
Cap. 2. *De officiis conjugalibus.* 104.
Cap. 3. *De officiis parentum & liberorum.* 108.
Cap. 4. *De officiis Dominorum & ſervorum.* 112.
Cap. 5. *De Cauſa impulſiva conſtituendæ civitatis.* 115.
Cap. 6. *De interna civitatum ſtructura.* 118.
Cap. 7. *De partibus ſummi imperii.* 123.
Cap. 8. *De formis rerumpubl.* 126.
Cap. 9. *De affectionibus Imperii civilis.* 130.
Cap. 10. *De modis adquirendi Imperium, inprimis monarchicum.* 132.
Cap. 11. *De Officio ſummorum Imperantium.* 135.
Cap. 12. *De legibus civilibus in ſpecie.* 140.
Cap. 13. *De jure vitæ ac necis.* 143.
Cap. 14. *De exiſtimatione.* 148.
Cap. 15. *De poteſtate ſummi Imperii in bona civitate contenta* 152.
Cap. 16. *De bello & pace.* 154.
Cap. 17. *De fœderibus.* 159.
Cap. 18. *De officiis civium.* 161.

Samuelis

Samuelis Pufendorfii,

DE OFFICIO HOMINIS & CIVIS.

LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

De Actione Humana.

§. 1. *Officium* nobis heic vocatur actio hominis pro ratione obligationis ad præſcriptum legum recte attemperata. Ad quod intelligendum, neceſſarium eſt præmittere tum de natura actionis humanæ, tum de legibus in univerſum.

§. 2. Per *humanam actionem* intelligimus non quemvis motum à facultatibus hominis procedentem; ſed illum duntaxat, qui provenit ac dirigitur ab iis facultatibus, quæ humano generi præ brutis Creator O. M. attribuit, nempe qui velut prælucente *intellectu*, ac decernente *voluntate* ſuſcipitur.

§. 3. Datum quippe eſt homini, ut non ſolum varias res, quæ in hoc univerſo occurrunt, poſſit cognoſcere, eas inter ſe conferre, & harum occaſione novas ſibi notiones formare: ſed ut etiam poſſit proſpicere, quid acturus ſit, ac ad id exſequendum ſeſe movere, idémque ad certam normam, certúmque finem conformare, & quid inde proventurum ſit colligere. Quin & quæ peracta jám ſunt, an ad regulam congruant, judicare. Sed nec omnes hominis facultates ſeſe perpetuo, aut

modo uniformi movent: verum aliquæ iſtarum intrinſeco hominis impulſu excitantur, excitatæque temperantur, & diriguntur. Denique nec in omnia objecta promiſcue homo fertur, ſed quædam adpetit, quædam averſatur. Sæpe quoque licet objectum agendi adſit, motum ſuſpendit; & pluribus objectis præſentibus unum eligit, cætera reſpuit.

§. 4. Circa facultatem ergo comprehendendi & dijudicandi res, quæ *intellectus* vocabulo venit, id ante omnia pro certo habendum eſt: cuilibet homini matura ætate & mente integra tantum ſupereſſe naturalis velut luminis, ut adhibita cultura, ac debita meditatione poſſit recte comprehendere ſaltem generalia illa præcepta & principia, quæ ad vitam hancce honeſte & tranquille exigendam faciunt; ſimúlque judicare, iſta utique indoli humanæ congruere. Hoc enim niſi ſaltem intra ſphæram fori humani admittatur, quibuſvis ſuis delictis homines ignorantiam invincibilem obtendere poſſent: cum nemo in foro humano argui poſſit violaſſe regulam, quam capere ſupra ipſius vires eſt.

§. 5. Intellectus hominis, quando de eo, quod agendum vel omittendum eſt, recte informatus fuerit, & quidem ita, ut ſententiæ ſuæ certas & indubias rationes norit reddere, ſolet vocari *conſcientia recta*. Sed ubi quis veram quidem ſententiam circa agenda vel omittenda fovet, quam tamen ipſe per rationes demonſtrare nequeat, ſed eandem ex vitæ civilis tenore, ex aſſuetudine, aut ſuperiorum autoritate hauſerit; neq; tamen ipſi ſuppetat ratio, quæ contrarium magis perſuadeat, ſolet vocari *conſcientia probabilis*. Qua maxima pars mortalium regitur: quippe cum paucis rerum cognoſcere cauſas conceſſum ſit.

§. 6. Solet tamen quibuſdam non raro evenire, circa caſum potiſſimum ſingulares; ut ex utraque parte ſeſe offerant rationes: nec illi ita polleant judicio, ut, utræ præponderent, liquido diſcernere queant. Id quod vocari ſuevit *conſcientia dubia*. De qua hæc eſt regula: quamdiu in ancipiti hæret judicium, bonum quid ſit, an malum, actio erit ſuſpendenda. Nam nondum diſcuſſa

cuſſa dubitatione ad agendum ſeſe determinare, propoſitum peccandi, aut ſaltem neglectum legis involvit.

§. 7. Sæpe etiam intellectus hominis pro vero falſum adprehendit; & tunc in *errore* verſari dicitur. Qui error *vincibilis* ſolet adpellari, quando quis adhibita attentione & diligentia debita cavere poterat, ne in eum incideret. *Invincibilis* autem, quando quis etiam adhibita omni diligentia, quam vitæ communis ratio fert, iſtum evitare non poterat. Qualis error tamen ſaltem inter eos, queis rationis lumen excolere, & vitam ad honeſtatem componere cordi eſt, non circa communia vivendi præcepta, ſed duntaxat circa ſingularia negotia incidere ſuevit. Nam & naturalis juris præcepta generalia plana ſunt: & qui leges poſitivas fert, id ante omnia agere ſolet & debet, ut illæ ſubjectis innoteſcant. Unde citra ſupinam negligentiam heic error non naſcitur. Sed in ſingularibus negotiis facile eſt, ut error invito & præter culpam obrepat circa objectum, aliáſque actionis circumſtantias.

§. 8. Ubi vero ſimpliciter cognitio abeſt, vocatur *ignorantia*. Quæ duplici modo conſideratur; uno, prout ad actionem aliquid confert; altero, prout invito, aut non citra culpam oborta fuit. Priori reſpectu ignorantia ſolet dividi in *efficacem* & *concomitantem*. Illa eſt, quæ ſi abfuiſſet, præſens actio non fuiſſet ſuſcepta. Hæc eſt, quæ licet abfuiſſet, nihilominus actio ſuſcepta fuiſſet. Poſteriori reſpectu ignorantia eſt *voluntaria*, vel *involuntaria*. Illa eſt, quam quis vel ultro affectavit, rejectis veri cognoſcendi mediis, aut debita diligentia non adhibita obrepere ſibi paſſus eſt. Hæc eſt, quando quis ignorat, quæ nec ſcire poterat, nec tenebatur. Et hæc iterum *duplex* eſt. Vel enim quis in præſens quidem ignorantiam exuere non potuit, ut tamen in culpa ſit, quare in tali ſtatu verſetur. Vel non ſolum in præſens ignorantiam vincere nequit, ſed & in culpa non eſt, quare ad talem conditionem ſit devolutus.

§. 9. Altera facultas, quæ in homine præ brutis peculiariter cernitur, *voluntas* vocatur; per quam velut intrinſeco impulſu ad agendum ſeſe homo movet, & eligit, quod ſibi maxime arridet, averſatur, quod ſibi non convenire videtur. Habet igitur homo a voluntate, tum quod *ſponte* agat, i. e. ut per non intrinſecam aliquam neceſſitatem ad agendum determinetur, ſed actionis ſuæ ipſe autor ſit: tum ut *libere* agat, i. e. ut uno objecto propoſito poſſit agere vel non agere, idemque eligere vel reſpuere; aut pluribus objectis propoſitis unum eligere, cætera reſpuere. Porro cum actionum humanarum quædam propter ſe ſuſcipiantur, quædam quatenus ad aliud conſequendum inſerviunt, i. e. quædam rationem *finis*, quædam *mediorum* habeant: circa finem quidem ita voluntas verſatur, ut eum cognitum primo adprobet, dein ad eundem conſequendum efficaciter ſeſe moveat, & velut ad eum tendat, vehementius aut remiſſius; eoque obtento adquieſcat, placideque fruatur. Media autem primo probantur, tum quæ maxime idonea fuerint viſa eliguntur, ac demum uſui adplicantur.

§. 10. Quemadmodum autem hoc maxime nomine homo actionum ſuarum autor habetur, quia ipſe voluntario eas ſuſcepit: ita circa voluntatem id cum primis obſervandum, ejus ſpontaneitatem utique aſſerendam eſſe ſaltem circa illas actiones, de quibus ab homine in foro humano ratio ſolet exigi. Ubi autem homini nihil plane ſpontaneitatis relinquitur, ibi non ipſe homo, ſed qui eidem neceſſitatem adfert, autor habebitur actionis; ad quam homo invitus membra vireſq; ſuas accommodat.

§. 11. Porro quanquam voluntas bonum in genere ſemper adpetat, & malum in genere averſetur: magna tamen inter ſingulos homines tum adpetituum tum actionum cernitur varietas. Idque inde provenit, quod non omnia bona & mala homini velut pura adpareant, ſed invicem mixta, bona malis, mala bonis. Et quia diverſa objecta diverſas velut partes in homine peculiariter afficiunt, v. g. quædam æſtimationem illam, quam

quam homo de ſe ipſo habet, quædam ſenſus ejus exteriores, quædam amorem ſui, quo ſeipſum conſervare ſtudet. Ex quo eſt, quod illa quidem homo adprehendat tanquam *decora*, iſta tanquam *jucunda*, hæc tanquam *utilia*. Et prout quodque horum validum motum homini impreſſit, ita eundem quoque verſus ſe peculiariter propendere facit. Cui accedit in pleriſque hominibus ad certa quædam peculiaris inclinatio, aut à certis averſatio. Hinc fit, ut circa quamlibet fere actionem ſeſe ſimul offerant ſpecies bonorum & malorum, verorum aut adparentium, ad quas ſolide diſcernendas aliis major, aliis minor eſt perſpicacia. Inde mirum non eſt, unum in id ferri, abs quo alter maxime abhorret.

§. 12. Sed nec ſemper voluntas hominis circa quamlibet actionem velut in æquilibrio poſita deprehenditur, ſic ut inclinatio in hanc aut illam partem unice ab impulſu ejuſdem intrinſeco poſt mature perpenſa omnia proveniat: ſed frequentiſſime per extrinſeca velut momenta verſus unam magis quam alteram partem homo propellitur. Ut enim prætereamus communem illam mortalium in prava proclivitatem, cujus originem atque indolem alterius fori eſt excutere; primo voluntati ſingularem quandam vergentiam conciliat *peculiaris ingenii diſpoſitio*, qua ad certum genus actionis aliqui valde proclives redduntur. Quæ non in ſingulis tantum hominibus, ſed & integris in nationibus deprehenditur. Eam autem producere videtur cœli nos ambientis, ſolique genius, humorum in corporibus temperatura ex ipſo ſemine, ætate, victu, valetudine, ſtudiorum ratione, ſimilibuſque cauſis proveniens; item conformatio organorum, queis animus ad functiones ſuas obeundas utitur, & ſimilia. Ubi notandum, præterquam quod homo abhibita cura temperamentum ſuum non parum retundere & alterare poſſit; quantacunq; etiam vis eidem tribuatur, non tamen eouſque illa valere judicanda eſt, ut hominem neceſſario in violationem legis naturalis rapiat, quouſque hæc in foro humano exercetur; ubi pravæ cupidines, intra actum exterio-

rem ſubſiſtentes, non attenduntur. Adeoque ſi vel maxime natura recurrat, furcâ licet expulſa; id tamen prohiberi poteſt, ne exteriores actiones vitioſas producat. Et quæ in ſuperanda ejuſmodi inclinatione occurrit difficultas, illam ſplendor laudis penſat, quæ heic victorem manet. Quod ſi autem ejuſmodi ſtimuli animum concutiant, quos nulla ratio, quo minus erumpant, reprimere poteſt; via tamen eſt, ut citra peccatum velut depleri queant.

§ 13. Valde quoque in certas actiones voluntatem inclinat frequens ejuſdem generis actionum repetitio, ex qua enata proclivitas *conſuetudo* vocatur. Per hanc quippe efficitur, ut libenter & expedite actio aliqua ſuſcipiatur, ſic ut objecto præſente in id velut trahi animus videatur, aut idem abſens vehementiſſime deſideret. De qua id obſervandum; uti nulla videtur eſſe adſuetudo, quin eam adhibita diligentia iterum exuere poſſit homo: ita nulla quoque animum eouſque detorquere valet, ut non exterioribus ſaltem actibus, in quos illa rapitur, heic & nunc cohibendis par homo ſit. Et quia penes hominem fuit ejuſmodi aſſuetudinem contrahere: inde utut hæc actiones facilitet, tamen neque inde bonarum actionum pretio aliquid decedit, neque pravarum malitia redditur levior. Quin uti bona aſſuetudo hominis laudem, ita prava ejuſdem turpitudinem intendit.

§. 14. Plurimum quoque intereſt, an placida tranquillitas animo conſtet; an vero idem peculiaribus motibus, quos *affectus* vocant, concutiatur. Circa quos illud tenendum; quantumcunque vehementes iſti ſint; tamen debito rationis uſu hominem iiſdem ſuperiorem eſſe poſſe, ipſorumque impetum ſaltem intra ultimum actum ſiſtere. Cum autem affectuum alii excitentur ſpecie boni, alii ſpecie mali, & ſtimulent, vel ad adquirendum aliquod gratum, vel declinandum moleſtum: naturæ humanæ congruens eſt, ut hos, quam illos, plus favoris aut veniæ mortales inter comitetur, eoque magis, quo infeſtius & intolerabilius fuit malum, quod eos excitavit. Longe quippe tolerabilius

bilius habetur carere bono, ad naturæ conſervationem non adeo neceſſario, quam excipere malum, ad naturæ deſtructionem tendens.

§. 15. Denique uti dantur certi *morbi*, qui uſum rationis in perpetuum, aut ad tempus plane tollunt: ita multas apud nationes frequens eſt, homines ſibi ultro arceſſere morbi quoddam genus brevi tranſiens, uſum rationis non parum perturbans. Quo innumus *ebrietatem*, ex certis potulentorum generibus, ac quibuſdam fumis provenientem; quæ violento motu ſanguinem ac ſpiritus impellit & turbat, ac ad libidinem imprimis, iram, temeritatem & enormem lætitiam homines proclives reddit; ſic ut multi velut extra ſe per ebrietatem rapti videantur, & diverſum plane genium induiſſe, quam quo ſobrii conſpiciebantur. Hæc tamen uti non ſemper omnem uſum rationis ſequeſtrat; ita quatenus ultro arceſſita eſt, odium potius quam favorem actionibus per eandem ſuſceptis conciliare apta eſt.

§. 16. Porro actiones humanæ uti *voluntariæ* ſolent vocari, quatenus à voluntate proficiſcuntur & diriguntur: ita ſi quæ reluctante voluntate ſcienter ſuſcipiuntur, *invitæ* adpellantur, preſſius ſumpto hocce vocabulo. Nam latius id acceptum etiam illas comprehendit, quæ per *ignorantiam* patrantur. Invitum autem nobis hoc loco idem notat, quod *coactum*; quando nempe quis ab extrinſeco principio validiore adigitur membra ſua adplicare, ita ut averſationem & diſſenſum ſuum ſignis ac præcipue renitentia corporis ſignificet. Minus autem proprie invita & illa dicuntur, quando incumbente graviore neceſſitate aliquid tanquam minus malum eligitur, & ſuſcipitur, abs quo alias homo extra neceſſitatem conſtitutus vehementer abhorrebat. Quales actiones vulgo *mixtas* vocant. Hæ cum ſpontaneis illud habent commune, quod voluntas pro præſenti ſtatu eas utique eligat tanquam minus malum. Cum invitis autem aliquatenus quoad effectum conveniunt, quod vel plane non, vel non ita graviter, uti ſpontaneæ, ſoleant agenti imputari.

§. 17. Cæterum actionum humanarum, quæ ab intellectu & voluntate proficiſcuntur & diriguntur, hæc eſt præcipua affectio, quod illæ homini poſſint *imputari*, ſeu quod homo pro earum autore recte poſſit haberi, ac ad reddendam de iiſdem rationem adſtringi; quodque in ipſum redundent effectus, qui ex iſtis proveniunt. Nulla enim propior ratio eſt, quare alicui actio quæpiam imputari poſſit, quam quia ab iſto ſciente & volente, mediate aut immediate, profecta eſt, ſeu quia penes ipſum fuit, ut fieret vel non fieret. Hinc axiomatis primarii loco in diſciplinis moralibus ad forum humanum ſpectantibus habetur; quod de illis actionibus rationem poſci queat homo, quæ ut fiant vel non fiant penes ipſum eſt. Seu quod eodem recidit; quod quælibet actio, directionis humanæ capax, quam penes aliquem eſt fieri vel non fieri, ipſi queat imputari. Sic & contra nemo pro autore ejus actionis haberi poteſt, quæ penes ipſum neque in ſe neque in ſua cauſa fuit.

§. 18. Ex hiſce præmiſſis aliquot particulares formabimus propoſitiones, unde conſtet, quid cuique imputari, ſeu cujus actionis, eventuſque autor quiſque poſſit haberi. I. Actiones ab alio patratæ, ut & operationes quarumvis aliarum rerum, nec non quivis eventus, non poſſunt alteri imputari, niſi quatenus ille poteſt & tenetur iſtas moderari. Nihil quippe eſt frequentius inter homines, quam ut uni commiſſum ſit alterius actiones dirigere. Heic igitur ſi actio aliqua ab alteo ſit patrata, circa quam iſte omiſit, quod penes ſe erat; actio illa imputabitur non ſolum ei, qui immediate ipſam patravit, ſed etiam iſti, qui ex debita & poſſibili directione aliquid omiſit. Habet tamen ea res fere ſuum modum finemque ſic ut illud *poſſibile* cum aliquo velut temperamento & moraliter ſit intelligendum. Cum per quamcunque ſubjectionem unius ſub altero ſubjecti tamen libertas non extinguatur, quin alterius directioni reniti, & in diverſa tendere poſſit; nec vitæ humanæ indoles ferat, ut quis uni perpetuo velut affixus omnes iſtius motus obſervare queat,

queat. Igitur ſi quis omnia fecit, quæ directionis ſibi injunctæ natura ferebat, ubi nihilominus quid ab altero patratum fuit, patranti ſoli imputabitur. Sic poſtquam in animalia homines dominium exercent, quæ per illa in alterius detrimentum facta ſunt, domino imputabuntur, ſiquidem is ex debita cuſtodia & circumſpectione aliquid neglexit. Sic & quævis mala, quæ alteri obtingunt, imputari iſti poſſent, qui eorum cauſam & occaſionem, cum poſſet & deberet, non ſubtraxit. Sic cum multarum rerum naturalium operationes promovere aut ſuſpendere ſit penes homines, quod ab hiſce commodi vel damni datum ſit, iſtis imputabitur, quanti eorundem opera vel neglectus ad id momenti attulit. Aliquando etiam præter ordinem imputantur alicui eventus tales, qui alias ſupra humanam directionem ſunt, quatenus intuitu certi hominis iſtos divinum Numen peculiariter procuravit. Extra hoſce & ſimiles caſus ſufficit, ſi de propriis actionibus rationem quis poſſit reddere.

§. 19. II. Quæcunque in quolibet homine ſunt vel non ſunt, quæ penes ipſum non fuit, ut adeſſent vel non adeſſent, non poſſunt ipſi imputari, niſi quatenus per induſtriam naturalem defectum non ſupplevit, aut nativas vires non adjuvit. Sic cum perſpicaciam ingenii, vireſque corporis nemo ſibi præſtare poſſit, nemini quoque eo nomine imputari quid poterit, niſi quantum culturam adhibuit, aut adhibere neglexit. Sic non ruſtico, ſed urbano atque aulico horridi mores vitio vertuntur. Unde & valde abſurdæ ſunt judicandæ exprobrationes ejuſmodi qualitatum, quarum cauſa penes nos non fuit; v. g. brevis ſtaturæ, formæ parum felicis, & ſimilium.

§. 20. III. Quæ per ignorantiam invincibilem patrantur, imputari non poſſunt. Quia neque dirigere actionem poſſumus, ubi intellectus lumen non præluceat; & præſupponitur, tale lumen ſibi hominem non potuiſſe comparare, neque quo minus poſſet, in culpa fuiſſe. Quin & in vita communi *τὸ poſſe* moraliter accipitur pro illa facultate, ſolertia & circumſpectione, quæ

quæ vulgo ſufficere judicatur, & quæ probabilibus rationibus ſubnixa fuit.

§. 21. IV. Ignorantia, ut & error, circa leges & officium cuique injunctum ab imputatione non liberat. Nam qui leges & officium alicui injungit, efficere ſolet & debet, ut in notitiam ſubjecti illæ perveniant. Et ad ſubjecti captum leges ac regulæ officii attemperari ſolent & debent, circa quas cognoſcendas & retinendas quemlibet ſollicitum eſſe oportet. Unde qui eſt cauſa ignorantiæ, reſpondere etiam tenebitur de iis actionibus, quæ ex illa ignorantia promanant.

§. 22. V. Cui occaſio agendi citra ſuam culpam deeſt, illi non imputatur, quod non egerit. Videtur autem occaſio quatuor hæcce complecti; ut objectum actionis ſit in promptu; ut adſit commodus locus, ubi non poſſimus ab aliis impediri, aut malo aliquo multari; ut adſit oportunum tempus, quo non ſint obeunda negotia magis neceſſaria, quodque item aliis, qui ad actionem concurrunt, ſit oportunum; ut denique naturales agendi vires ſuppetant. Citra iſthæc enim cum actio fieri nequeat, etiam abſurdum fuerit, ſi alicui imputetur, ad quod agendum occaſio defuit. Sic medicus ſegnitiæ non poteſt argui, ſi nemo ægrotet. Sic liberali eſſe non conceditur, qui ipſe indiget. Sic talentum ſuum defodiſſe argui nequit, cui rite ambienti ſtatio denegata fuit. Et cui multum datum fuit, ab eo multum repetetur. Sic non poſſumus ſimul ſorbere & flare.

§. 23. VI. Non poteſt quoque alicui imputari, quod non præſtiterit ea, quæ vires ipſius excedunt, neque per eas prohiberi aut effici poſſunt. Inde vulgo impoſſibilium nulla eſſe obligatio dicitur. Addendum tamen, modo quis ſua culpa vires præſtandi non detriverit, aut perdiderit. Hic enim eodem modo tractari poteſt, atque ſi vires adhuc obtineret; cum alias facilis eſſet via quamvis obligationem paulo laborioſiorem eludendi, ultro corruptis præſtandi viribus.

§. 24. VII. Imputari quoque non poſſunt, quæ quis coacte patitur, aut agit. Talia enim amoliri aut de-

defugere ſupra ipſius vires poſitum intelligitur. Cogi autem dicimur duplici modo; uno, quando alius valentior per violentiam noſtra membra ad aliquid agendum aut patiendum adplicat: altero, ſi potentior grave aliquod malum cominus intentet, (idque ſtatim repræſentandi facultatem habeat,) niſi ultro nos ad aliquid faciendum moveamus, aut a faciendo abſtineamus. Tunc enim, niſi expreſſe obligemur, id quod alteri eſt inferendum noſtro malo redimere, is qui eam nobis neceſſitatem adfert, pro autore facinoris habebitur; nobis autem non magis factum iſtud imputari poterit, quam gladio aut ſecuri cædes.

§. 25. VIII. Eorum, qui rationis uſu deſtituuntur, actiones non imputantur. Quia quid agatur liquido dignoſcere, & ad normam comparare nequeunt. Et huc ſpectant actiones infantum, antequam uſus rationis paulo diſtinctius ſeſe incipiat exſerere. Quod enim iſti propter quaſdam actiones increpantur aut verberantur, id non ideo fit, quaſi in foro humano pœnam proprie dictam meriti ſint, ſed per modum nudæ emendationis, & diſciplinæ, ne per talia moleſtiam aliis faceſſant, aut ne pravam adſuetudinem contrahant. Sic & furioſorum, mente motorum & delirorum actiones pro humanis non habentur, quibus quidem citra ſuam culpam iſte morbus provenit.

§. 26. IX. Denique imputari non poſſunt, quæ quis in ſomniis agere ſibi videtur; niſi quatenus talibus interdiu cogitandis cum delectatione immoratus, eorum imagines animo alte impreſſit: etſi & hæc rariſſime in foro humano attendantur. Alias enim phantaſia in ſomno eſt veluti cymba ſine rectore fluitans, ſic ut penes hominem non ſit præſtare, qualia viſa iſthæc effingat.

§. 27. Circa imputationem autem actionum alterius paulo diſtinctius obſervandum, quod aliquando quidem contingat, ut actio ei, qui immediate eam patravit, plane non imputetur, ſed alteri, qui hoc tantum velut inſtrumento uſus eſt. Sed frequentius eſt, ut & ei, qui actionem patravit, & alteri, qui ad eandem agendo

quid

quid vel omittendo concurrit, illa ſimul imputetur. Id quod fit triplici potiſſimum modo; vel ut alter principalis cauſa actionis, patrator minus principalis habeatur; vel ut uterque pari velut paſſu ambulet; vel ut alter minus principalis, patrator principalis cauſa ſit. Ad primam claſſem pertinent, qui alterum autoritate ſua ad quid permoverunt; qui conſenſum requiſitum adhibuerunt, citra quem alter agere non poterat; qui poterant & debebant prohibere, & non fecerunt. Ad ſecundam claſſem pertinent, qui mandant, aut ad facinus patrandum conducunt; qui adjuvant; qui receptum & defenſionem præſtant; qui cum opem ferre injuriam patienti poſſent & deberent, non fecerunt. Ad tertiam claſſem referuntur, qui conſilium ſpeciale dant; qui laudant & aſſentantur ante patratum facinus: qui exemplo ſuo ad peccandum accendunt, & ſimiles.

CAPUT II.

De Norma Actionum Humanarum, ſeu de Lege in genere.

§. 1. QUia actiones humanæ à voluntate dependent, voluntates autem ſingulorum non ſemper ſibi ſimiles, & diverſorum in diverſa fere tendere ſolent; igitur ad ordinem & decorem in genere humano conſtituendum neceſſarium fuit normam aliquam exiſtere, ad quam iſtæ componerentur. Alias enim ſi in tanta voluntatis libertate, tantaque inclinationum & ſtudiorum diverſitate quiſque citra reflexionem ad certam normam ageret, quod ipſi in mentem veniret, non poterat non maxima confuſio in genere humano exiſtere.

§. 2. Norma illa vocatur *Lex*, quæ eſt decretum, quo ſuperior ſibi ſubjectum obligat, ut ad iſtius præſcriptum actiones ſuas componat.

§. 3. Hæc

§. 3. Hæc definitio ut eo melius intelligatur, evolvendum eſt, quid ſit obligatio; unde ea oriatur; quis obligationem recipere; & quis eandem alteri injungere queat. Vulgo igitur *obligatio* dicitur vinculum juris, quo neceſſitate adſtringimur alicujus rei præſtandæ. Scilicet injicitur per eam quaſi frænum aliquod noſtræ libertati, ut quamquam de facto voluntas in diverſum tendere queat; intrinſeco tamen per eandem velut ſenſu imbutam ſe deprehendat, ut, ni præſcriptæ normæ conformis ſit actio edita, non recte ſe egiſſe cogatur agnoſcere. Adeoque ſi quid mali eo nomine homini eveniat, non immerito id ſibi accidere judicet; cum normam prout par erat ſequenti iſtud evitaſſe licuerit.

§. 4. Quod autem *homo aptus ſit ad recipiendam obligationem*, duplex cauſa eſt: una quidem, quia is voluntatem habet, quæ ſeſe in diverſas partes flectere, adeoque & ad normam componere poteſt: altera, quia homo à poteſtate ſuperioris non eſt immunis. Nam ubi alicujus agentis vires per naturam ad uniformem agendi modum ſunt alligatæ, ibi libera actio fruſtra exſpectatur: iſtique incaſſum præſcribitur aliqua norma, qui eam neque intelligere, neque ad eandem ſeſe componere poteſt. Si quis autem non agnoſcat ſuperiorem, eo ipſo nemo exiſtit, qui neceſſitatem eidem jure queat injicere. Et ſi maxime is in agendo certam rationem obſervet, & à quibuſdam actionibus conſtanter abſtineat; id tamen non obligatione aliqua, ſed ex proprio beneplacito facere intelligitur. Sequitur ergo, ut ille obligationis ſit capax, qui & ſuperiorem habet, & normam præſcriptam poteſt cognoſcere, & voluntatem habet in diverſa flexilem; quæ tamen ubi norma per ſuperiorem fuerit præſcripta, ſentiat ſe ab ipſa non recte diſcedere. Quali natura hominem præditum adparet.

§. 5. *Introducitur obligatio* in animum hominis *proprie à ſuperiore*, i. e. tali, cui non ſolum *vires* ſunt malum aliquod repræſentandi contranitentibus; ſed & cui *juſtæ* ſunt *cauſæ*, quare poſtulare queat, ex ſuo arbitrio

bitrio voluntatis noſtræ libertatem circumſcribi. Talia enim ubi in aliquo fuerint, poſtquam quid velit ſignificavit, neceſſum eſt in animo hominis oriri metum reverentia temperatum: illum quidem ex potentia, hanc autem ex conſideratione cauſarum, quæ etiam remoto metu allicere aliquem debebant ad iſtius voluntatem amplectendam. Qui enim nullam rationem allegare novit, quare mihi invito obligationem velit impingere, præter ſolas vires, is terrere quidem me poteſt, ut effugiendo majori malo ipſi tantiſper parere ſatius ducam. Sed eo metu remoto nihil amplius obſtat, quo minus meo potius, quam illius arbitrio agam. Contra qui rationes quidem habet, quare ego ipſi parere debeam, à viribus tamen malum aliquod mihi imponendi deſtituitur, ejus juſſa impune à me poſſunt negligi, ni potentior aliquis hujus auctoritatem proculcatam adſertum eat. Rationes autem, quare quis recte poſtulare queat, ut ab altero ſibi obtemperetur, ſunt, ſi ab iſto in hunc inſignia quædam bona ſint profecta, ſi conſtiterit, iſtum & bene huic velle, & rectius, quam ipſe valet, eidem proſpicere poſſe, ſimulque ſi actu iſte hujus directionem ſibi vindicet; & denique ſi quis ultro alteri ſeſe ſubjecerit, & in ipſius directionem conſenſerit.

§. 6. Cæterum ut lex vim ſuam in animis eorum, quibus fertur, exſerere poſſit, requiritur *cognitio tum legiſlatoris, tum ipſius legis*. Nemo enim obedientiam præſtare valebit, ſi neque cui parere debeat, neque ad quod teneatur noverit. Et legiſlatoris quidem cognitio eſt facillima. Legum quippe naturalium eundem eſſe auctorem, qui univerſi, ex lumine rationis conſtat. Nec civis ignorare poteſt, quis in ipſum imperium obtineat. Leges porro naturales quomodo innoteſcant, paulo poſt exponetur. Civiles autem leges per *promulgationem* publice & perſpicue factam in ſubjectorum notitiam perveniunt. In qua de duobus conſtare debet; tum quod lex eum habeat auctorem, penes quem ſummum in civitate eſt imperium; tum quæ ſit legis ſententia. Prius cognoſcitur, ſi vel ipſe legem

ſua

vus voce promulget, vel autographo consignet; vel si in fiat per ipsius delegatos. Quorum auctoritas frustra in dubium vocatur, si constet, hoc cum munere, quod in civitate gerunt, esse conjunctum, & ipsos regulariter ad idem adhiberi; si istæ leges in usum judiciorum deducantur; si nihil contineant, quod summo imperio deroget. Ut autem sententia legis recte percipiatur, promulgantibus incumbit quanta fieri potest perspicuitate uti. Si quid in legibus obscurum occurrat, ejus declaratio petenda abs legislatore, aut illis, qui ad jus secundum leges dicendum publice sunt constituti.

§. 7. Cujuslibet *legis perfectæ duæ partes* sunt: una, per quam definitur quid sit faciendum, quidvè omittendum: altera, per quam indicatur, quodnam malum sit propositum ei, qui præceptum intermittit, & interdictum facit. Nam uti propter pravitatem ingenii humani, in vetita tendere amantis, supervacuum est dicere, *hoc fac*, si non facientem nil mali sit mansurum: ita absurdum est dicere, *pœnas dabis*, ni causa, quæ pœnam mereatur, præcesserit. Sic igitur omnis vis legis consistit in significando eo, quid superior à nobis fieri velit vel non velit, & quæ pœna violatoribus legis sit constituta. Vis autem obliganda, i. e. intrinsecam necessitatem adferendi & vis cogendi, seu per pœnas ad observationem legum adigendi proprie est in legislatore, & cui legum custodia atque exsecutio est commissa.

§. 8. Illud quod per leges alicui *injungitur*, debet non solum intra vires esse illius, cui leges feruntur, sed & utilitatem aliquam afferre sive illi ipsi, sive aliis. Nam uti sub comminatione pœnæ aliquid exigere velle ab aliquo, quod est & semper fuit supra ipsius vires positum, absurdum & crudele fuerit: ita supervacuum est naturalem voluntatis libertatem constringere, si nulla inquenquam utilitas inde proveniat.

§. 9. Quanquam autem regulariter lex omnes legislatoris subditos complectatur, in quos materia legis quadrat, & quos legislator ab initio exemtos non voluit: interdum tamen contingit, ut ab obligatione legis

legis aliquis peculiariter ſolvatur. Id quod *diſpenſare* vocant. Uti tamen diſpenſare ille tantum poteſt, cui legem ferendi & abrogandi poteſtas competit: ita cavendum, ne promiſcua, & citra graviſſimas cauſas facta diſpenſatione autoritas legum convellatur, & invidiæ atque indignationis inter ſubjectos anſa præbeatur.

§. 10. A diſpenſatione tamen multum differt *æquitas*, quæ eſt correctio ejus, in quo lex deficit ob univerſalitatem; ſeu dextra legis interpretatio, qua ex naturali ratione oſtenditur, caſum aliquem peculiarem ſub lege univerſali non comprehendi, eo quod aliàs abſurdi quid inde foret ſecuturum. Nam quia ob infinitam varietatem omnes caſus neque prævideri, neque exprimi poſſunt; ideo judices, quorum eſt generalia legum decreta ad ſpeciales caſus adplicare, debent à lege excipere ejuſmodi caſus, quos excepturus fuerat ipſe legiſlator, ſi præſens adeſſet, aut tales caſus prævidiſſet.

§. 11. Porro à relatione & congruentia ad normam moralem actiones humanæ certas ſortiuntur qualitates & denominationes. Et illæ quidem actiones, de quibus in neutram partem quid diſponit lex, vocantur *licitæ* ſive *permiſſæ*. Etſi quandoque in vita civili, ubi non omnia ad vivum poſſunt reſecari, illa etiam licita dicantur, in quæ pœna fori humani non eſt conſtituta, etſi in ſe honeſtati naturali repugnent. Quæ porro actiones cum lege congruunt, *bonæ*, quæ diſcrepant, *malæ* vocantur. Sed ut aliqua actio bona ſit, neceſſum eſt, ut ex omni parte cum lege congruat; ut mala ſit, ſufficit, ſi in una duntaxat parte deficiat.

§. 12. Juſtitia autem quandoque eſt attributum *actionum*, quandoque *perſonarum*. Quando *juſtitia perſonæ* tribuitur, ſolet vulgo definiri, quod ſit conſtans & perpetua voluntas ſuum cuique tribuendi. Juſtus quippe vir dicitur, qui juſta faciendo delectatur, qui juſtitiæ ſtudet, ſeu in omni re conatur facere id, quod juſtum eſt. Injuſtus contra, qui negligit cuique

ſuum

ſuum tribuere, vel id non debito ſuo, ſed præſente commodo menſurandum exiſtimat. Sic ut juſti hominis non paucæ poſſint eſſe actiones injuſtæ, & vice verſa. Juſtus quippe juſta facit propter præceptum legis, injuſta non niſi per infirmitatem: injuſtus autem juſta facit propter pœnam legi adjunctam, injuſta per animi malitiam.

§. 13. Quando vero *juſtitia actionibus* tribuitur, tunc nihil aliud eſt, quam recta adplicatio earundem ad perſonam. Et juſta actio, quæ ex proæreſi, ſeu à ſciente & volente adplicatur ad perſonam, cui illa debetur. Sic ut juſtitia actionum à bonitate in hoc potiſſimum differat, quod hæc ſimpliciter notet convenientiam cum lege; juſtitia autem præterea involvat reſpectum ad eos, in quos actio exercetur. Quo nomine etiam juſtitia virtus adverſus alium dicitur.

§. 14. Juſtitiæ diviſionem non omnes eodem modo inſtituunt. Receptiſſima eſt diviſio in *univerſalem* & *particularem*. Illa dicitur, quando quodcunque officium exercetur erga alios, etiam quod per vim, aut intentata in foro actione exigi non poterat. Hæc autem eſt, quando alicui potiſſimum exhibentur, quæ ille ſuo jure poſtulare poterat; & hæc iterum ſolet dividi in *diſtributivam* & *commutativam*. Illa nititur pacto inter ſocietatem & membra inito circa participandum pro rata damnum & lucrum. Hæc autem nititur contractu bilatere potiſſimum circa res & actiones in commercium venientes.

§. 15. Cognito quid juſtitia ſit, facile etiam quid *injuſtitia* ſit colligitur. Ubi obſervandum, quod actio injuſta, quæ deſtinato ex conſilio ſuſcipitur, & per quam violatur, quod alteri perfecto jure debebatur, aut quod tali jure undecunque partum is poſſidebat, proprie *injuria* vocetur. Quæ triplici modo fit, vel ſi alicui denegetur, quod ſuo jure poſtulare poterat, (non ſi quid duntaxat ex humanitate aut ſimili virtute debebatur;) vel ſi auferatur, quod ſuo jure, adverſus auferentem valente, tenebat; vel ſi malum aliquod alteri inferatur, quod inferendi poteſtatem

non habebamus. Ad injuriam præterea requiritur deſtinatum conſilium, & malitia ejus, qui facit. Quæ ubi abſuerit, læſio alterius *infortunium* aut *culpa* vocatur, gravior aut levior, prout gravis aut levis fuerit ſocordia & negligentia, ex qua quis in alterum velut incurrit.

§. 16. Lex reſpectu auctoris dividitur in *divinam* & *humanam*; illa abs Deo, hæc ab hominibus lata eſt. Sed ſi lex conſideretur, prout neceſſariam & univerſalem congruentiam cum hominibus, vel minus, habet, dividitur in *naturalem* & *poſitivam*. Illa eſt, quæ cum rationali ac ſociali natura hominis ita congruit, ut humano generi honeſta & pacifica ſocietas citra eandem conſtare nequeat. Unde & illa per rationis homini congenitæ lumen, & ex conſideratione humanæ naturæ in univerſum inveſtigari & cognoſci poteſt. Hæc eſt, quæ ex communi conditione humanæ naturæ haud quidquam fluit, ſed abs ſolo legiſlatoris placito proficiſcitur: etſi nec ipſa ſua ratione, ac uſu, quem certis hominibus, aut peculiari ſocietati generat, carere debeat. Eſt autem *lex divina* alia *naturalis*, alia *poſitiva*. *Humana* autem omnis, preſſe accepta, *poſitiva* eſt.

CAPUT III.

De Lege Naturali.

§. 1. QUænam legis naturalis ſit indoles, quæ neceſſitas, & quibus eadem præceptis in iſthac mortalium conditione conſtet, planiſſime perſpicitur, ſi quis naturam & ingenium hominis penitius perſcrutatus fuerit. Sicuti enim ad accuratam legum civilium cognitionem plurimum facit, ſtatum civitatis, moreſque & ſtudia civium probe intellexiſſe: ita perſpecto communi mortalium ingenio, ſtatuque facile patebit, quibus legibus eorundem incolumitas contineatur.

§. 2. Id

§. 2. Id igitur homo habet commune cum omnibus animantibus, queis ſenſus ſui ineſt, ut ſeipſo nihil habeat carius, ſeipſum ſtudeat omnibus modis conſervare; ut quæ bona ſibi videntur adquirere, mala repellere nitatur. Qui quidem affectus regulariter tantus eſt, ut reliqui omnes eidem cedant. Et quicunque hominis ſalutem impugnarum it, eum non poteſt non iſte averſari eouſque, ut etiam depulſo malo intentato plerumque odium, & cupiditas vindictæ adhuc remaneat.

§. 3. Aſt in eo præ brutis homo deteriore jam conditione videtur, quod vix ullum aliud animal tanta à nativitate imbecillitas proſequatur; ſic ut miraculi ſit inſtar futurum, ſi quis ad maturam ætatem pervenerit, niſi aliorum hominum auxilium accedat. Cum nunc inter tot inventa humanæ neceſſitatis adminicula plurium annorum ſolicita informatio requiratur, ut proprio quis marte victum & amictum ſibi parare queat. Fingamus hominem, citra omnem ab aliis hominibus accedentem curam & culturam ad robuſtam ætatem provectum, cui nihil ſit ſcientiæ, niſi quod ex proprio ingenio velut ultro pullulavit, eundemq; ab omni aliorum hominum ope atq; conſortio in ſolitudine deſtitutum. Sane vix miſerabilius animal deprehendetur. Elingue nimirum ac nudum, cui nihil aliud relictum, quam herbas radiceſq; vellere, aut ſponte natos fructus legere, ſitim fonte, flumine, aut lacuna obvia levare, repellendis aëris injuriis antra ſubire, aut muſco graminéve corpus utcunq; tegere, tempus tædioſiſſimum per otium exigere, ad quemvis ſtrepitum aut alterius animantis occurſum exhorreſcere, deniq; fame, frigore, aut per feram beſtiam demum perire. Contra quidquid jam commoditatum vitam humanam comitatur, id omne ex mutua hominum ope redundavit. Sic ut poſt Deum O. M. nihil in hoc orbe ſit, ex quo major utilitas homini provenire queat, quam ex ipſo homine.

§. 4. Iſthoc tamen tam utile invicem animal non paucis laborat vitiis, & non minore nocendi facultate

præditum eſt; quæ conjunctionem cum ipſo reddunt ſatis ancipitem, magnamq; requirunt cautionem, ne pro bono malum quis ab illo ſortiatur. Jam primum major fere ad nocendum proclivitas in homine, quam in quovis brutorum deprehenditur. Nam bruta fere cibi deſiderio & Veneris efferantur, quorum utriq; tamen facili negotio ipſa ſatisfacere poſſunt. Et eo deſiderio ſopito non temere in iras aut ad lædendum alios concitantur, niſi quis irritaverit. Aſt homo animal eſt nullo non tempore in libidinem paratum, cujus ſtimulis longe frequentius vellicatur, quam conſervandæ ſpeciei neceſſarium videbatur. Ejuſdem quoq; venter non ſatiari duntaxat, ſed & titillari vult; & ſæpe plura adpetit, quam natura digerere valet. Veſtibus ne indigerent bruta natura proſpexit. Aſt homo non ad neceſſitatem tantum, ſed & ad oſtentationem veſtiri gaudet. Multi præterea affectus atq; cupidines, brutis ignoti, in mortalium genere deprehenduntur. Superflua habendi libido, avaritia, gloriæ & alios eminendi cupiditas, invidia, æmulatio, ingeniorumq; contentio. Indicio eſt, quod pleraque bella, quibus genus mortalium colliditur, ob cauſas gerantur brutis ignotas. Atque iſta omnia ſtimulare homines poſſunt & ſolent, ut ſibi mutuo nocere velint. Accedit in multis eximia quædam petulantia, & aliis inſultandi libido; quibus cæteri, etiam modeſto ingenio præditi, ſtudio ſe ac ſuam libertatem conſervandi, ac tuendi non poſſunt non offendi, ac ad reſiſtendum accingi. Quandoque etiam homines ad mutuas læſiones incitat inopia, & quod præſens rerum copia cupiditatibus aut indigentiæ eorum non ſufficiat.

§. 5. Sed & maxima vis ineſt hominibus ad noxas mutuo inferendas. Nam etſi neque dentibus, neque unguibus aut cornibus ſint formidabiles, ut multa brutorum: tamen habilitas manus in efficaciſſimum nocendi inſtrumentum evaleſcere poteſt; & ſolertia ingenii aſtu & per inſidias graſſandi facultatem dat, qua aperta vi pertingere non licet. Sic ut facillimum

ſit,

ſit, hominem homini graviſſimum malorum naturalium, nempe mortem, inferre.

§. 6. Denique & in genere humano conſideranda eſt inſignis illa ingeniorum varietas, qualis in ſingulis brutorum ſpeciebus non cernitur; quippe quæ conſimiles fere inclinationes habent, parique affectu & appetitu ducuntur. Aſt inter homines quot capita tot ſenſus, & ſuum cuique pulchrum. Nec ſimplici aut uniformi cupidine omnes agitantur, ſed multiplici & varie inter ſe mixto. Imo unus & idem homo ſæpe ſibi diſſimilis cernitur, & quod uno tempore concupivit, ab eodem alio tempore valde abhorret. Nec minor in ſtudiis, inſtitutis, & ad exſerendum animi vigorem inclinationibus varietas, quæ jam in infinitis fere vitæ generibus conſpicitur. Per quæ ne mutuo collidantur homines, ſolicita temperatura & moderatione opus eſt.

§. 7. Sic igitur homo jam eſt animal ſui conſervandi ſtudioſiſſimum, per ſe egenum, ſine auxilio ſui ſimilium ſervari impotens, ad mutua commoda promovenda maxime idoneum; idem tamen juxta malitioſum, petulans, & facile irritabile, ac ad noxam alteri inferendam pronum non minus quam validum. Unde colligitur, eidem ut ſit ſalvus, neceſſum eſſe ut ſi ſociabilis, i. e. ut cum ſui ſimilibus conjungatur, & adverſus illos ita ſe gerat, ut ne iſti probabilem cauſam accipiant eum lœdendi, ſed potius ejuſdem commoda ſervare & promovere velint.

§. 8 Hujus ergo ſocialitatis leges, ſeu quæ docent, quomodo quis ſeſe debeat gerere, ut commodum ſocietatis humanæ membrum exiſtat, vocantur *leges naturales.*

§. 9. His poſitis adparet, *fundamentalem legem naturalem* eſſe hanc: Cuilibet homini quantum in ſe colendam & ſervandam eſſe ſocialitatem. Ex quo conſequitur, quia qui vult finem, vult etiam media, ſine quibus finis obtineri nequit: omnia, quæ ad iſtam ſocialitatem neceſſario & in univerſum faciunt, jure naturali præcepta; quæ eandem turbant aut abrumpunt, vetita intelligi. Reliqua autem præcepta ſunt

tantum velut ſubſumtiones ſub hacce generali lege, quorum evidentiam lumen illud naturale hominibus inſitum inſinuat.

§. 10. Iſthæc porro præcepta etſi manifeſtam habeant utilitatem: tamen ut eadem vim legis obtineant, neceſſum eſt præſupponi, Deum eſſe, & ſua providentia omnia regere; eundemque mortalium generi injunxiſſe, ut iſta rationis dictamina tanquam leges, ab ipſo vi congeniti luminis, promulgatas, obſervent. Alias enim poſſent ea quidem fortaſſe obſervari intuitu utilitatis, ſicut quæ à medicis regendæ valetudini præſcribuntur, non autem tanquam leges; quippe quæ neceſſario ponunt ſuperiorem, & quidem talem, qui alterius gubernationem actu ſuſceperit.

§. 11, Eſſe autem Deum legis naturalis auctorem, ex ratione naturali ita demonſtratur, ſi præciſe præſenti mortalium conditioni inhæreamus, non attendendo, an primæva conditio diverſa ab hac fuerit, & unde iſta mutatio provenerit. Cum natura hominis ita ſit conſtituta, ut citra ſociabilem vitam humanum genus incolume eſſe nequeat, hominiſque animus notionum huc inſervientium capax deprehendatur; & vero pateat, non ſolum genus humanum, uti aliæ creaturæ, originem ſuam Deo debere, ſed & eundem iſtud utcumque jam conſtitutum providentiæ ſuæ moderamine complecti: inde conſequitur, Deum velle, ut homo iis viribus, quas ſibi præ brutis peculiares ineſſe ſentit, ad naturæ ſuæ incolumitatem utatur, utque adeo à brutorum exlege vita, humana vita ſit diſtincta. Id quod cum aliter, quam ſervata lege naturali obtineri nequeat; intelligitur quoque à Deo obligatum hominem ad iſthanc ſervandam, tanquam medium non ex arbitrio hominum inventum, ac ex eorum libidine mutabile, ſed expreſſe ab ipſo Deo huic fini procurando conſtitutum. Qui enim obligat ad finem, cenſetur quoque eundem obligaſſe ad uſurpanda media fini neceſſaria. Sed & ſocialem vitam à Deo hominibus pro imperio injunctam eſſe, indicio

indicio eſt, quod in nullo præterea animante ſenſus religionis, aut metus Numinis deprehendatur, qui in animali exlege intelligi non poſſe videtur. Abs quo generatur tener admodum ſenſus in animis hominum non plane corruptorum, quo convincuntur, in legem naturalem peccando offendi illum, cui in animos hominum imperium eſt, & qui metuendus ſit, etiam ubi ab hominibus metus non impendet.

§. 12. Quod vulgo dicitur, iſthanc legem naturæ notam eſſe, id non ita capiendum videtur, quaſi in animis hominum jam naſcentium inhæreant actuales & diſtinctæ propoſitiones circa agenda & fugienda. Sed partim quod illa per lumen rationis inveſtigari poſſit, partim quod ſaltem communia & præcipua capita legis naturalis ita plana & liquida ſint, ut ſtatim aſſenſum inveniant, & ita animis inoleſcant, ut nunquam inde iterum deleri queant, utut forte homo impius ad ſopiendas conſcientiæ vellicationes eorundem ſenſum plane ſtudeat extinguere. Quo nomine etiam in Sacris Literis cordibus hominum inſcripta dicitur. Inde & cum à puero ex vitæ civilis diſciplina eorundem ſenſu imbuamur; & vero recordari non poſſimus id tempus, quando primum eadem hauſerimus, non aliter de ea cognitione cogitamus, ac ſi illa nobis naſcentibus jam adfuiſſet. Id quod cuilibet etiam circa linguam ipſi vernaculam contingit.

§. 13. *Diviſio officiorum*, quæ ex lege naturali homini incumbunt, commodiſſime videtur inſtitui *ſecundum obiecta*, erga quæ iſta ſunt exercenda. Quo intuitu illa in tres principales partes diſpeſcuntur; quarum prima tradit, quomodo ex ſolo rectæ rationis dictamine quis ſeſe debeat gerere adverſus *Deum*; altera quomodo adverſus *ſeipſum*; tertia quomodo adverſus *alios homines*. Quanquam autem primario & directe ea præcepta legis naturalis, quæ ad alios homines ſpectant, ex ſocialitate, quam fundamenti loco ſubſtravimus, deriventur: tamen etiam indirecte officia hominis erga Deum tanquam Creatorem inde deduci poſſunt, quatenus ultimum firmamentum officiis

erga alios homines à religione & metu Numinis accedit; ſic ut ſociabilis quoque non eſſet homo, ni religione foret imbutus. Et quia ſola ratio in religione ulterius progredi nequit, quam quouſque illa inſervit promovendæ tranquillitati & ſocialitati hujus vitæ. Nam prout religio ſalutem animarum procurat, ex peculiari revelatione divina provenit. Officia autem hominis erga ſeipſum ex religione & ſocialitate conjunctim promanant. Ideo enim quædam non pro abſoluto ſuo lubitu homo circa ſeipſum diſponere poteſt, partim ut cultor idoneus divini Numinis, partim ut commodum & utile membrum ſocietatis humanæ eſſe queat.

CAPUT. IV.

De Officio Hominis erga Deum, ſeu de Religione Naturali.

§. 1. OFficium hominis erga Deum, quantum quidem ex naturali ratione inveſtigari poteſt, *duabus* partibus abſolvitur: tum ut de Deo recte ſentiamus, tum ut actiones noſtras ad ipſius voluntatem componamus. Inde religio naturalis conſtat propoſitionibus tum *theoreticis*, tum *practicis*.

§. 2. Inter ea, quæ de Deo cuivis homini ſentienda ſunt, primum omnium eſt, ut certo perſuaſus ſit *Deum exiſtere*, i. e. revera dari ſummum aliquod & primum Ens, abs quo hoc univerſum dependeat. Id quod ſapientes ex ſubordinatione cauſarum, quæ demum in primo aliquo ſiſti volunt, ex motu, & ex comtemplatione machinæ hujus univerſi, & ſimilibus argumentis liquidiſſimo demonſtrarunt. Quæ ſi quis neget abs ſe capi poſſe, non ideo atheiſmi ſui excuſationem invenit. Cum enim univerſum genus humanum in perpetua velut poſſeſſione iſtius perſuaſionis fuerit; neceſſum erat, ſi quis eandem oppugnare velit, ut non ſolum omnia argumenta, quibus Deus eſſe probatur, ſolide deſtruat, ſed & plauſibiliores rationes pro aſſertione ſua proferat. Simulque cum generis humani ſalutem ea perſuaſione contineri hactenus creditum

creditum ſit, oſtendendum ipſi præterea fuerit, generi humano per atheiſmum melius conſuli, quam retento ſano cultu Numinis. Quod cum fieri nullo modo queat, omnium eorum, qui iſthanc convellere quocunque modo aggrediuntur, impietas maxime eſt deteſtanda, & graviſſimis pœnis coercenda.

§. 3. Alterum eſt, *Deum eſſe univerſi hujus conditorem.* Cum enim ex ratione manifeſtum ſit, iſthæc omnia non extitiſſe à ſeipſis, oportet ut eadem ſummam aliquam cauſam habeant. Quæ ipſa eſt id, quod Deum adpellamus. Ex quo conſequitur, falli eos, qui ſubinde *Naturam* tanquam ultimam omnium rerum & effectuum cauſam crepant. Nam ſi per id vocabulum intelligitur efficacia illa & vis agendi, quæ in rebus conſpicitur, illa ipſa utique autorem ſui, i. e. Deum arguit: tantum abeſt, ut ejus vis ad negandum Deum quid valere poſſit. Sin autem per Naturam intelligatur ſumma rerum omnium cauſa, ex profano quodam faſtidio defugitur plana & recepta Dei adpellatio. Errant quoque illi, qui credunt, Deum eſſe aliquid eorum, quæ in ſenſus incurrunt, & præcipue *ſidera.* Nam hæc omnia ſubſtantia ipſorum arguit non eſſe primum aliquod, ſed ab alio ortum. Nec minus indigne de Deo ſentiunt, qui eum *mundi animam* dicunt. Anima enim mundi, qualiſcunque illa demum ſit, partem mundi, notat. Pars autem rei quomodo ejuſdem cauſa, i. e. prius aliquid eſſe potuit? Quod ſi autem per animam mundi intelligatur primum illud & inviſibile, à quo omnium rerum vis & motus dependet, pro plano vocabulo obſcurum & figuratum nomen ſubſtituitur. Ex hoc ipſo quoque adparet, *mundum non eſſe æternum.* Id enim abhorret à natura ejus, quod cauſam habet. Et qui mundum æternum aſſerit, aliquam ejus cauſam negat, & ſic ipſum Deum negat.

§. 4. Tertium eſt, *Deum tum in univerſum mundum, tum in genus humanum regimen exercere.* Id quod ex admirabili & conſtanti ordine, qui in hoc vniverſo cernitur, liquido adparet. Quoad effectum autem moralem

moralem perinde eſt, utrum quis neget, Deum exiſtere, an ab eodem humana curari; cum utrumque omnem religionem plane tollat. Fruſtra enim metuitur aut colitur, utut in ſe ſit præſtantiſſimus, qui nulla plane noſtri cura tangitur, & nihil boni malique in nos vult aut poteſt conferre.

§. 5. Quartum eſt, *nullum attributum in Deum cadere, quod aliquam imperfectionem involvat.* Cum enim ille omnium rerum cauſa ſit & origo, abſurdum foret, creaturam ipſius aliquam ſibi poſſe perfectionem animo concipere, quæ abs Deo abeſſet. Imo cum iſtius perfectio infinitis modis exſuperet captum tantillæ creaturæ, eandem terminis potius negativis quam poſitivis exprimere par erit. Inde Deo haudquaquam ſunt tribuenda, quæ *finitum aut determinatum* quid notant; quia finito majus ſemper attribui poteſt. Et omnis determinatio ac figura terminos ac circumſcriptionem involvit. Quin nec dicendus eſt diſtincte & plene comprehendi aut *concipi noſtra imaginatione*, vel quacunque facultate animæ noſtræ; quia quicquid animo diſtincte & plene concipere valemus, id finitum eſt. Neque vero ideo, qura Deum infinitum dicimus, ejus conceptum plenum animo tenemus: cum infinitum proprie non notet aliquid in ipſa re, ſed impotentiam in animo noſtro; ac ſi diceremus, non capere nos magnitudinem ejus eſſentiæ. Inde nec recte dicitur; quod *partes* habeat, aut ſit *totum* aliquid; quia hæc attributa finitorum ſunt. Neque quod *in loco* aliquo contineatur; quia hoc innuit fines & terminos magnitudinis. Neque quod *moveatur*, aut *quieſcat*; utrumque enim ſupponit eſſe in loco. Sic nec Deo proprie attribui poſſunt, quæ *dolorem* aliquem aut *paſſionem* notant; (*proprie* dico. Nam ubi talia Deo attributa leguntur, id fit ἀνθρωποπαθῶς, pro effectu, non affectu:) ut eſt ira, pœnitentia, miſericordia. Item, quæ *egeſtatem* & *abſentiam* alicujus boni notant: ut eſt adpetitus, ſpes, concupiſcentia, amor cupidinis. Nam hæc involvunt indigentiam, adeoque & imperfectionem: cum intelligi non poſſit, ut quis adpetat, ſperet,

ſperet, cupiatvé, niſi quibus indiget, caretvé. Sic & quando Deo tribuitur *intellectus*, *voluntas*, *ſcientia*, & *actus ſenſuum*, viſio, auditio: illa longe ſublimiori modo ſunt capienda, quam quo nobis inſunt. Nam voluntas eſt adpetitus rationalis: adpetitus autem præſupponit abſentiam & indigentiam rei congruentis. Et intellectio ac ſenſus in hominibus involvit paſſionem per objecta in organa corporis, & potentias animæ impreſſam. Quod eſt indicium potentiæ ab alio dependentis, & conſequenter non perfectiſſimæ. Denique & illud à perfectione divina abhorret, ſi dicantur *plures uno Dii*. Nam præterquam quod admiranda mundi harmonia unum duntaxat ejus moderatorem arguit, etiam finitus tunc foret Deus, ſi plures eſſent paris poteſtatis ab ipſo non dependentes. Sic ut contradictionem involvat, plura dari infinita. Quæ cum ita ſint, maxime rationi congruum eſt, circa attributa Dei utcunque exprimenda uti nominibus vel *negativis*, ut infinitus, incomprehenſibilis, immenſus, æternus, i. e. principio & fine carens: vel *ſuperlativis*, ut optimus, maximus, potentiſſimus, ſapientiſſimus, &c. vel *indefinitis*, ut bonus, juſtus, creator, rex, dominus, &c. eo ſenſu, ut non tam velimus, quid ſit, diſtincte dicere, quam noſtram admirationem & obedientiam qualicunque expreſſione profiteri; quod eſt ſignum animi humilis, & animi honorantis quantum poteſt.

§. 6 Propoſitiones *practicæ* religionis naturalis verſantur partim *circa internum*, partim *circa externum cultum Dei*. *Internus cultus* Dei conſiſtit *in* ejus *honore*. Honor autem eſt opinio alienæ potentiæ conjunctæ cum bonitate. Debet ſcilicet animus hominis ex conſideratione potentiæ & bonitatis Dei quantam poteſt animo venerationem adverſus ipſum concipere. Ex quo fluit, ut eundem debeat *amare*, tanquam omnis boni autorem & datorem; in eum *ſperare*, tanquam abs quo in futurum quoque omnis noſtra felicitas dependeat; ejus voluntate *adquieſcere*, tanquam qui pro ſua bonitate omnia optime faciat, no-

nobiſque det, quæ maxime expediunt; eum *timere*, tanquam potentiſſimum, & cujus offenſa maximum ſit malum conciliare apta; ei denique in omnibus humillime *obſequi* tanquam creatori, domino ac rectori optimo maximo.

§. 7. *Externus* Dei *cultus* in hiſce potiſſimum conſiſtit, ut homo Deo *gratias agat* pro tot bonis ab eo acceptis. Ut ipſius voluntatem per actiones ſuas, quantum fieri poteſt, exprimat, ſeu ei *obtemperet*. Ut ejus magnitudinem *admiretur* & *celebret*. Ut *preces* ad ipſum *fundat* pro obtinendis bonis & averruncandis malis; preces enim ſunt ſigna ſpei, ſpes vero bonitatis & potentiæ divinæ agnitio eſt. Ut ſi res tulerit per ſolum Deum *juret* & juramentum religioſiſſime obſervet. hoc enim poſtulat omniſcientia & potentia Dei. Ut de Deo *conſiderate loquatur*: id enim eſt ſignum timoris; timor autem potentiæ confeſſio eſt. Ex quo conſequitur, *non eſſe utendum Dei nomine temere & fruſtra*; utrumque enim inconſideratum. *Non eſſe jurandum, ubi non eſt opus*; eſt enim fruſtra. *Non eſſe curioſe & petulanter diſputandum circa naturam & gubernationem Dei*: ex hoc enim nihil aliud ſequitur, quam ut Deum exigere velimus ad modulum noſtræ rationis. Item ut *quicquid Deo præſtandum eſt, in ſuo genere ſit eximium, & honorem exprimere aptum*. Item, ut *homo Deum non ſolum ſecreto, ſed & palam & publice in conſpectu hominum colat*. Occultare enim aliquid eſt, quaſi quis eo exercendo erubeſceret. Contra publicus cultus non ſolum de noſtra devotione teſtatur, ſed & alios exemplo incitat. Denique ut *ſummo conatu leges naturales obſervet*. Nam uti imperium Dei parvi pendere ſuperat omnes contumelias; ita è contrario omnibus ſacrificiis eſt acceptior obedientia.

§. 8. Enimvero id certum eſt, effectum hujus religionis naturalis, præciſe & pro præſenti hominum conditione conſideratæ, intra ſphæram hujus vitæ terminari: ad æternam autem ſalutem nanciſcendam nequaquam valere. Ratio quippe humana ſibi relicta jam ignorat, pravitatem, quæ in facultatibus & incli-

clinationibus hominis cernitur per culpam humanam proveniſſe, Deique offenſam & æternum exitium mereri: eoque & neceſſitas Salvatoris, ejuſque officium & meritum, nec non promiſſa Dei humano generi facta, & quæ alia inde dependent, eandem latent: per quæ ſola ſalutem æternam hominibus provenire, ex divinis literis conſtat.

§. 9 Operæ pretium porro fuerit paulo diſtinctius expendiſſe uſum, quem in vita humana religio gignit; ut conſtet, *eam revera eſſe ultimum & firmiſſimum humanæ ſocietatis vinculum.* Nam in libertate naturali, ſi metum divini Numinis removeas, ubi quis propriis viribus fiſus fuerit, quælibet imbecillioribus pro libitu inferet, ac honeſtatem, pudorem, fidem inter inania vocabula reputabit, nec ad recte faciendum aliter, quam ſenſu propriæ imbecillitatis adigetur. Porro, religione remota, civitatum firmitas intrinſeca ſemper in incerto foret, ac ad cives in officio continendos haudquidquam ſufficeret metus temporalis pœnæ, fides ſuperioribus data, ejuſque ſervandæ gloria, & gratitudo, quod ope ſummi imperii à miſeriis ſtatus naturalis defendantur. Tunc enim revera locum haberet; qui mori ſcit, cogi neſcit: quippe cum Deum non metuentibus nihil magis quam mors metui poſſit. Huic contemnendæ qui ſufficeret, in imperantes quævis tentare poſſet. Ut autem id vellet, vix cauſa defutura foret; puta ut declinaret incommoda, quæ ſibi ab alterius imperio videntur incumbere; aut ut ipſe potiretur commodis, quæ imperij poſſeſſorem comitantur. Præſertim cum facile judicare poſſit, jure ſe id facere, vel quod, qui in præſens rerum potitur, prave remp. videatur gerere, vel quod ipſe longe melius imperaturum ſeſe ſperet. Occaſio autem ad talia tentanda facile offerri poſſet, rege vitam ſuam non ſatis caute circumſepiente, (& quis tali rerum ſtatu cuſtodes ipſos cuſtodiet?) vel multis conſpirantibus, vel bello externo ingruente adſcitis in partes hoſtibus. Præterea cives ad injurias mutuo inferendas futuri eſſent proniſſimi. Cum enim in foro civili pro-

pronuncietur ſecundum acta & probata, omnia ſcelera & flagitia, ex quibus lucrum provenire aptum eſt, ſi occulte patrari & ſine arbitris poſſent, pro dexteritate ingenii, in qua placere ſibi quis poſſet, haberentur. Nemo quoque opera miſericordiæ aut amicitiæ foret exerciturus, niſi gloriæ aut emolumenti explorata ſpe. Ex quo & illud conſequeretur, ut dum nemo in alterius fide, remotis pœnis divinis, ſolidam fiduciam collocare poſſet, ſinguli perpetuo metu & ſuſpicionibus anxii viverent, ne ab aliis deciperentur, aut læderentur. Sed & tam imperantes quam ſubjecti parum proclives futuri eſſent ad præclara & glorioſa opera patranda. Nam imperantes, nullo conſcientiæ vinculo conſtricti, omnia munia, ipſamque juſtitiam venalia eſſent habituri, & in omnibus privatum commodum quæſituri cum oppreſſione civium: à quorum rebellione uti ſibi ſemper metuerent; ita ſuam ſalutem unice in eo poſitam intelligerent, ut iſtos quam maxime enerves redderent. Cives contra, oppreſſionem imperantium formidantes, nunquam non circumſpecturi forent occaſiones rebellandi; nec minus tamen ipſi inter ſe diffiſuri, ſeque mutuo formidaturi erant. Quin & conjuges, obortа vel levi querela, ſe invicem eſſent ſuſpectaturi, ne veneno, aut alio clandeſtino modo necarentur. Par periculum à familia immineret. Cum enim ſine religione nulla quoque futura foret conſcientia, non facile eſſet occulta ejuſmodi ſcelera deprehendere; quippe quæ plerumque per inquietudinem conſcientiæ, & terrores, in exteriora indicia erumpentes, prodantur. Unde adparet, quantopere interſit generis humani, atheiſmo omnes vias, ne invaleſcat, præcludere; ſimulque quanta vecordia eos agitet, qui ad opinionem prudentiæ politicæ conciliandam facere autument, ſi in impietatem proclives videantur.

CAP.

CAPUT V.

De Officio Hominis erga ſeipſum.

§. 1. QUanquam hominem amor ſui penitus infixus ſubigat, ſolicitam ſui curam agere, ſuaque commoda omnibus modis procurare, ſic ut hoc intuitu aliquam obligationem comminiſci ſupervacuum videatur; alio tamen reſpectu homo utique certa quædam circa ſeipſum obſervare tenetur. Cum enim non ſibi ſoli ſit natus homo, ſed ideo tam eximiis dotibus à Creatore ſit ornatus, ut & ipſius gloriam celebret, & idoneum ſocietatis humanæ membrum exiſtat: inde ita ſeſe componere homo tenetur, ut ne dona Creatoris incultu perire patiatur, & ad ſocietatem humanam aliquid pro virili conferat. Sic etſi ſua cuique ruditas maximo ſit probro & damno: recte tamen à magiſtro vapulat diſcipulus, ſi, quarum capax erat, artes addiſcere negligat.

§. 2. Porro cum homo conſtet duabus partibus, *anima* & *corpore*, quarum illa rectoris, hoc miniſtri aut inſtrumenti vicem ſubit, ſic ut animi imperio, corporis ſervitio magis utamur: utriuſque quidem cura, ſed illius tamen præcipue agenda. Et *animus* quidem ante omnia ad commode tolerandam vitam ſocialem eſt formandus, officiique & honeſti ſenſu & amore imbuendus. Tum pro cujusque capacitate & fortuna aliquid addiſcendum ne quis inutile terræ pondus ſit, ſibi inutilis, aliis moleſtus. Sed & tempeſtive eligendum honeſtum vitæ genus, prout impulſus genii, corporis atque ingenii habilitas, natalium conditio, fortunæ bona, parentum autoritas, imperantium civilium juſſa, occaſio, aut neceſſitas fert.

§. 3. Cum autem animus fulturis *corporis* ſuſtineatur, inde vires ejus congruentibus alimentis ac laboribus erunt firmandæ & conſervandæ, nec intemperantia cibi potuſque, intempeſtivo ac non neceſſario labore, aliavè

ratione

ratione affligendæ. Quo nomine vitanda ingluvies, ebrietas, immodica venus, & ſimilia. Cum etiam inordinati & vehementes affectus non ſolum ad perturbandam ſocietatem ſtimulos moveant, ſed & ipſi homini plurimum noceant: inde danda opera, ut quis affectus ſuos quantum fieri poteſt compeſcat. Et quia multa pericula repelli poſſunt, ubi animoſe iis obviam eatur, mollities animi ejicienda, idemque contra periculorum terrores obfirmandus.

§. 4. Quia autem nemo ſibi ipſe vitam dedit, ſed illa pro Dei beneficio eſt habenda: adparet quoque homini nequidquam competere poteſtatem in propriam vitam hactenus, ut eandem pro lubitu poſſit abrumpere; ſed exſpectandum utique eſſe, quoad quis evocetur ab eo, qui nos in hacce ſtatione collocavit. Equidem id utique recte fieri poſſe videtur, cum homo poſſit & debeat ſua opera aliis inſervire & vero certum genus laborum, aut eorum intenſio vires hominis ita atterat, ut ſenium vitæque terminus maturius ingruat, quam ſi quis molliter ætatem exegiſſet; ut quis eligat probabilem occaſionem brevioris vitæ, quo talenti ſui uſum aliis eo largius diſpenſet. Sed & cum ſæpe multorum vita ſervari nequeat, niſi pro iis alii probabili ſeſe vitæ periculo exponant; per imperantem legitimum poſſe civi ſub comminatione graviſſimarum pœnarum injungi, ne ejuſmodi periculum fuga declinet. Imo & ultro tale periculum ſubire licebit, modo graviores cauſæ non retrahant, & ſpes ſit iſthoc in aliorum ſalutem ceſſurum; & hi digni ſint, qui tam care redimantur. Nam id ſtolidum fuerit, alteri perituro fruſtra ſeſe comitem addere, aut egregium virum pro nauci homine mortem oppetere. De cætero tamen per legem naturæ haud quidquam præcipi videtur, ut quivis cujusvis alterius vitam ſuæ vitæ præferat; ſed cæteris paribus ſibi quiſque proximus eſſe permittitur. Aſt vero, qui vel tædio moleſtiarum, quæ vitam humanam communiter comitantur, vel indignatione malorum quæ humanæ ipſos ſocietati erubeſcendos non erant reddi-

tura,

tura, vel metu dolorum, queis fortiter toleratis exemplo ſuo prodeſſe aliis poterant, vel per vanam jactantiam fidei aut fortitudinis vitam ultro abrumpunt & projiciunt, utique in legem naturalem peccare ſunt cenſendi.

§. 5. Cæterum quia ſæpenumero conſervatio ſui, quam & tenerrimus affectus, & ratio homini commendat, cum præcepto de ſocialitate collidi videtur, dum nempe ſalus noſtra ab alio homine in periculum conjicitur, ſic ut aut nobis ſit pereundum, vel grave incommodum ſubeundum, aut alter cum læſione propulſandus: igitur quali cum *moderamine defenſio noſtri contra alios homines ſit temperanda* jam tradendum. Inſtituitur igitur defenſio noſtri vel *ſine læſione* ejus, abs quo malum nobis imminebat, dum efficimus, ut ei anceps aut formidoloſa noſtri invaſio videatur; vel *cum iſtius læſione* aut pernicie. Prior modus quin ſit licitus, omnique peccato vacet, dubium non habet.

§. 6. Enimvero circa poſteriorem modum ſcrupulus moveri poteſt; quod parem jacturam videatur facere genus humanum occiſo invaſore, quam ſi ipſe peream; & quod utique perdendus ſit mei ſimilis, quicum ad colendam vitam ſocialem adſtringor. Et quod majores turbas videatur parere violenta defenſio, quam ſi vel fugam arripiam, vel corpus patienter invaſori præbeam. Verum iſta hoc defenſionis genus hautquidquam faciunt illicitum. Nam ut adverſus aliquem pacifice & amice agam, requiritur, ut ipſe ſe talem erga me præbeat, qui ejuſmodi officia à me recipere idoneus ſit. Et quia ſocialitatis lex ad ſalutem mortalium ſpectat, ideo ejuſdem talis eſt facienda interpretatio, quæ ſingulorum ſalutem non peſſumdet. Inde ubi alter exitio meo imminet, nulla eſt lex, quæ meam me ſalutem prodere jubeat, ut alterius malitia impune graſſari queat. Et qui ex tali occaſione læditur aut occiditur, habet quod ſuæ pravitati imputet, quæ mihi iſthanc neceſſitatem impoſuit. Alias quippe omnia bona, quæ natura aut

induſtria nobis peperit, fruſtra forent conceſſa, ſi alteri injuſte illa invadenti vim non liceret opponere; & parata præda improbis expoſiti forent probi, ſiquidem hi iſtis nunquam deberent vim opponere. Sic ut violentam ſui defenſionem plane proſcribere, exitio generi humano ſit futurum.

§. 7. Non tamen ſemper, quando injuria intentatur, ad extrema licet provolare; ſed *tutiora prius remedia tentanda*; puta ut aditum invaſori intercludam, ut intra munita loca me contineam, ut invaſorem moneam à furore deſiſtere. Sicut & hoc prudentis eſt, *levis injuriæ patientia*, ſi commode fieri poſſit, defungi, & de ſuo jure aliquid remittere potius, quam intempeſtiva violentiæ oppoſitione majori ſeſe periculo exponere; præſertim ubi impetatur id, quod facile reparari aut penſari queat. Verum ubi hoc aut ſimili modo ſalus mea in tuto locari nequeat, pro eadem expedienda vel extrema tentare licebit.

§. 8. Sed ut liquido judicari poſſit, an quis intra *limites inculpatæ defenſionis* ſubſtiterit, deſpiciendum prius eſt; utrum quis *in naturali libertate*, nulli mortalium ſubjectus, an vero *imperio civili* obnoxius degat. Priori ſtatu, ubi alter injuriam inferre pertendat nec pœnitentia pravi conatus ductus ad pacem mecum colendam redire velit, hunc vel cum cæde repellere potero. Idque non ſolum ſi vitam meam impetat, ſed & ſi vulnerare, aut lædere duntaxat, aut etiam res, ſalvo corpore, eripere conetur. Nam neque cautum eſt mihi, quod ab iſtis injuriis ad majores non ſit tranſiturus; & qui ſeſe hoſtem profitetur, nullo amplius jure munitur, quo minus quovis modo à me repellatur. Ac revera tunc inſociabilis eſſet hominum vita, ſi contra eum, qui modicas injurias continuare non deſiſtit, extrema non liceret adhibere. Hoc modo enim modeſtiſſimus quiſque deterrimo cuique perpetuum ludibrium deberet. In hoc porro ſtatu non ſolum in præſens intentatum periculum repellere, ſed & hoc depulſo invaſorem eo uſque perſequi poſſum, quoad ab illo in futurum ſatis

ſatis mihi cautum ſit. Super qua *cautione* ita habendum. Si quis, injuria intentata, ultro pœnitentia ductus veniam petat, & damni reſtitutionem offerat, in gratiam cum ipſo, fide accepta, redire debeo. Nam firmum eſt ſignum animi emendati, ſponte pœnitere, & veniam petere. Aſt qui tunc demum pœnitentiam præ ſe fert, quando reſiſtendi vires deficiunt, ejus nudo promiſſo fidere parum tutum videtur. Igitur tali vel vires nocendi ſubtrahendæ, vel aliud vinculum injiciendum, ne deinceps nobis exiſtat formidabilis.

§. 9. Qui autem imperio civili ſubjecti degunt, tunc demum violentam ſui defenſionem licite adhibent, quando tempus ac locus non fert auxilium magiſtratus implorari ad repellendam eam injuriam, qua vita, vitæque æquipollens, aut irreparabile bonum in præſentaneum periculum conjicitur. Et quidem ut periculum tantummodo depellatur: vindicta autem & cautio de non offendendo in poſterum magiſtratus arbitrio relinquatur.

§. 10. Licet autem defenſionem ſuſcipere tam adverſus eum, qui dolo malo, quam qui *per errorem* exitium mihi intentat; puta, ſi quis inſania agitatus me invaſerit, aut quia me alium, qui cum inimicitiæ ipſi intercedunt, crediderit. Nam ſufficit, quod alteri non ſit jus ad me invadendum, aut occidendum, neque in me ſit obligatio ad mortem fruſtra ſubeundam.

§. 11. Circa *tempus*, intra quod defenſio recte fieri poteſt, ita habendum eſt. Qui in naturali libertate utrinque degunt, etſi poſſint ac debeant præſumere, alios adverſus ſe officia legis naturalis obſervaturos: tamen propter malitiam ingenii humani nunquam ita ſecuri eſſe debent, quin ſibi mature innoxia munimenta circumponant; puta, aditum præſtruendo hoſtilia molientibus, arma viroſque comparando, ſocios adjungendo, aliorum conatus vigilanter obſervando, & quæ ſunt ſimilia. Verum iſta ſuſpicio, orta ex communi hominum malitia, non ſufficit, ut ſub ob-

tentu defenſionis meæ alterum ultro armis opprimere poſſim, ne quidem ſi potentiam ipſius nimis gliſcere videam; præſertim ubi eandem innoxia induſtria, aut per benignitatem fati citra aliorum oppreſſionem adauxerit. Quin & ſi quis præter facultatem nocendi etiam voluntatem oſtendat, non quidem adverſus me, ſed alium, non ideo ſtatim meo nomine eum invadere ultro poſſum; niſi ad auxilium alteri, qui injuſte à potentiore invaditur, ex fœdere tenear. Quod eo promtius facere expedit, ſi probabile ſit, iſtum altero oppreſſo in me quoque tranſiturum, & priore victoria pro inſtrumento ſequentis uſurum. Aſt ubi liquido adparet, alterum circa inferendam mihi vim jam occupari, licet conatus ſuos nondum plene expromſerit, ſtatim licebit violentam ſui defenſionem auſpicari, & noxam adparantem occupare; ſiquidem nulla ſpes ſit fore, ut amice admonitus hoſtilem animum exuat, aut ejuſmodi admonitio rebus noſtris noxia ſit futura. Unde heic pro aggreſſore erit habendus, qui prior voluntatem nocendi alteri concepit, & ad eandem exſequendam ſe comparavit; defenſionis autem favor illum comitabitur, qui celeritate uſus tardius molientem oppreſſerit. Neque enim ad defenſionem requiritur primum ictum excipere, aut ictus, qui intentantur, eludere duntaxat & repellere.

§. 12. Aſt in civitatibus hautquidquam tam laxum ſpatium ad ſui defenſionem indulgetur. Nam heic licet quis intellexerit, civem ſeſe comparare, ad vim ipſi inferendam, aut atroces minas ſpargere; nequaquam occupare iſtum licebit; ſed ad communem imperantem erit deferendus, & ab eodem cautio petenda. Verum ubi quis ab altero jam invaditur, & in eas redigitur anguſtias, ut magiſtratus, aut aliorum civium implorandi ſubſidium facultas non ſit, tunc demum ad repellendam vim vel extrema invaſori licebit intentare; non quidem ea intentione, ut per cædem vindicta ob injuriam exigatur, ſed quatenus vita citra ejuſmodi cædem è præſenti periculo nequit eripi. *Initium* autem temporis illius, quo quis in ſui defenſionem

ſionem alium impune poteſt occidere, inde ſumitur; quando aggreſſor voluntatem impetendi vitam meam præ ſe ferens, & à viribus inſtrumentiſque nocendi inſtructus, jam intra illum locum extiterit, ex quo reipſa nocere poſſit, computato quoque illo ſpatio, quo opus eſt, ſi ego prævenire, quam præveniri malim. Etſi propter perturbationem animi, quam tantum periculum excitat, modicus exceſſus in foro humano non curetur. *Perdurat* autem *ſpatium inculpatæ tutelæ*, quoad aggreſſor fuerit depulſus, aut ultro receſſerit, vel pœnitentia in ipſo facinoris momento tactus, vel quod conatum ejus eventus deſtituerit; ita ut in præſens nocere amplius nequeat, nobiſq; ſit facultas in locá tuta nos recipiendi. Nam ultio injuriæ & cautio in futurum ad imperii civilis curam & poteſtatem ſpectat.

§. 13. Quanquam autem dictum ſit, non recte ad cædem provolari, ubi commodiore via periculum depelli poteſt: tamen propter *perturbationem animi*, quam imminens periculum parere ſolet, non omnia ad vivum reſecari ſolent; cum in tali periculo trepidanti non ita accurate omnes evadendi vias liceat circumſpicere, ſicut ei qui tranquillo animo rem conſiderat. Inde uti ex loco tuto ad provocantem ultro deſcendere temerarium eſt; ita ſi in aperto me loco conſtitutum alter invadat, non præciſe ad *fugam* obligor; niſi forte in propinquo ſit tale ſuffugium, id quod me citra periculum poſſim recipere: neque ſemper ceſſim ire teneor. Nam & ibi nudum tergum oſtendendum, & utrinque periculum lapſus imminet, ac ubi ſemel gradu ſis depulſus, eundem iterum componere haut facile eſt. Uti autem aliquis favore defenſionis non excluditur, quod ultro in publicum ad ſua negotia obeunda prodiit, cum ſi domi manſiſſet, à periculo immunis erat futurus: ita eodem non fruitur qui ab altero in *duellum* provocatus, ubi comparuerit, ita premitur, ut ni illum transfodiat, ipſi ſit pereundum. Nam cum leges id periculum ſubire vetent, ejus quoque ad excuſandam cædem nulla habetur ratio.

§. 14. Quod pro defenſione vitæ, idem & pro *defenſione membrorum* conceditur, ſic ut & ille innocens habeatur, qui violentum invaſorem occidit, cui fortaſſe intentio fuit membro eum duntaxat mutilandi, aut grave vulnus infligendi. Nam & natura à mutilatione, & gravi læſione maxime abhorremus; & mutilatio membri, præcipue nobilioris, quandoque non multo minoris quam ipſa vita æſtimatur. Quin in anteceſſum non conſtat, an non ex mutilatione ac vulnere mors ſit ſecutura: ac talis patientia communem hominum conſtantiam ſuperat, ad quam leges regulariter non ſolent obligare, in gratiam præſertim hominis malitioſi.

§. 15. Sed & quod pro vita, id & pro *pudicitia* licere judicatur: quippe cum nulla major contumelia honeſtæ fœminæ inferri queat, quam ſi quis invitæ eripere aggrediatur, cujus integritate ejus ſexus decus maxime æſtimatur; & efficiat, ut hoſti ex ſuo ſanguine prolem ſuſcitare cogatur.

§. 16. *Defenſio* autem *rerum* inter eos quidem, qui in naturali libertate vivunt, etiam *ad cædem uſque* invaſoris procedere poteſt; modo res non ſit ejuſmodi, ut contemni mereatur. Nam citra res utique vita noſtra ſervari nequit; & æque hoſtilem animum declarat, qui res, quam qui vitam per injuriam impetit. Verum in civitatibus, ubi erepta ſubſidio magiſtratus recuperari poſſunt, id regulariter non conceditur; niſi in eo caſu, ubi qui res noſtras ereptum venit, in judicium adduci non poteſt. Quo intuitu licitum eſt occidere prædones, & fures nocturnos.

§. 17. Atque hæc de defenſione ab iis facta, qui ultro ab aliis per injuriam invaduntur. Qui autem prior alterum læſit, tunc demum recte ſe defendere, eaque defenſione illum denuo lædere poteſt, poſtquam pœnitentia tactus reparationem damni dati, & cautionem de non lædendo in poſterum obtulit, & læſus eandem per aſperitatem animi reſpuit, ac manu ſibi vindictam facere pertendit.

§. 18. De-

§. 18. Denique & tanti habetur conſervatio ſui, ut ſi ea obtineri aliter nequeat, in plurimis caſibus ab obligatione communium legum eximere cenſeatur. Quo nomine *neceſſitas* lege carere dicitur. Scilicet cum tanto ardore ad ſui conſervationem homo rapiatur, non facile præſumitur talem iſti obligationem impoſitam, cui propria ſalus cedere debeat. Quanquam enim non Deus ſolum, ſed &, ubi materiæ gravitas requirit, imperium civile tam rigidam nobis obligationem injungere queat, ut mors ſit potius oppetenda, quam latum unguem ab illa diſcedamus: tamen non ſemper tam rigida legum præſumitur obligatio. Has enim qui tulerunt, aut qui inſtituta quædam inter homines introduxerunt, cum utique ſalutem aut commoditatem hominum per ea promovere voluerint, regulariter quoque ob oculos cenſentur habuiſſe conditionem naturæ humanæ, & quam non poſſit non homo refugere & amoliri illa, quæ ad ſui deſtructionem tendunt. Inde regulariter leges inprimis poſitivæ, & quævis inſtituta humana judicantur excipere caſum neceſſitatis, ſeu non obligare, quando ipſarum obſervationem comitaturum eſſet malum, humanam naturam deſtruens, aut communi hominum conſtantia ſuperius; niſi expreſſe, aut propter negotii naturam iſte quoque caſus ſit comprehenſus. Unde neceſſitas non id quidem efficit, ut directe lex poſſit violari, & peccatum admitti: ſed ex benevola legiſlatorum mente, ſimulque naturæ humanæ conſideratione præſumitur, caſum neceſſitatis ſub lege generaliter concepta non contineri. Exemplo uno & altero res erit declaranda.

§. 19. Quanquam alias homini non ſit jus in ſua membra, ut illa pro lubitu mutilet, perdatvé; licebit tamen *abſcindere membrum inſanabili* vitio correptum, ne totum corpus pereat, aut partes adhuc ſinceræ trahantur, aut inutili appendice aliorum uſus membrorum impediatur.

§. 20. Si *in naufragio plures in ſcapham* inſiluerint, quam illa ferre poſſit, neque ad unum peculiari jure

ſcapha pertineat: videntur ſorte ducendi, qui proficiantur: & ſi quis ſortis periculum ſubire detrectaverit, tanquam qui omnium interitum quærat, extra ſortem præcipitari poterit.

§. 21. Si *duo in præſens vitæ periculum* incidant, in quo utrique ſit pereundum, uni quid facere licet, ex quo alteri, alias perituro, fata admoveantur, ut ipſe ſalvus ſit. v. g. Si ego natandi peritus cum altero natandi imperito in profundas aquas incidiſſem, & ille me circumplexus teneret, neque mihi tantæ ſint vires, ut ipſum mecum aquis efferre valeam: potero talem à me violenter amoliri, ne cum ipſo ſimul ſuffocer, etſi is per exiguum tempus à me utcunque ſuſtentari potuerit. Sic in naufragio, ubi ego tabulam occupavi duorum non capacem, ſi quis adnatans eidem quoque ſe velit injicere, me ſimul ſecum perditurus, potero eum quavis violentia à tabula repellere. Sic quando duobus fugientibus hoſtis necem intentans inſtat, unus vel porta poſt ſe clauſa, vel ponte dejecto alterum in periculo vitæ deſtituere poteſt, ſi uterque ſimul ſervari nequeat.

§. 22. Ex neceſſitate poteſt alteri *periculum mortis aut magnæ læſionis intentari indirecte*, ita ut nobis non ſit propoſitum ipſi nocere, ſed duntaxat pro noſtra conſervatione talem actum ſuſcipere, ex quo probabiliter noxa ipſi poſſit inferri; ut tamen mallemus quavis potius alia ratione neceſſitate noſtra defungi, & ipſam læſionem quantum in nobis temperemus. Sic ſi robuſtior mortem intentans me perſequatur, ac in anguſta via, qua fugiendum, forte quis occurrat; ubi admonitus non ceſſerit, aut id temporis locivé anguſtia non admiſerit, licebit illum proſternere, & per eum jacentem fugam perſequi, etſi probabiliter ex eo impulſu vehementer videatur affligendus. Niſi forte illi peculiari obligatione tenear, ut etiam ultro pro ipſo periculum ſubire debeam. Quod ſi fugæ interpoſitus, admonitus licet, decedere via nequeat, puta ſi infans ſit, aut claudus; ſaltem excuſationem merebitur, qui ſuper eundem ſaltum molitur potius, quam

quam moras nectendo corpus hosti præbet. At vero si quis petulanter vel inhumane mihi obstiterit, & viam fugiendi concedere noluerit, etiam directe impelli ac prosterni potest. Cæterum quibus per istos casus læsio conciliatur, eam tanquam fatalem calamitatem ferre debent.

§. 23. Si quis præter propriam culpam *in extrema inopia victus aut vestium* adversus frigus necessariarum versetur, neque ab aliis locupletioribus atque abundantibus precibus, pretio, aut oblata sua opera, ut ultro sibi illas concederent, impetrare potuit; citra crimen furti aut rapinæ vi vel clanculum illas subducere poterit, præsertim si intentionem habuerit earum æstimationem præstandi, quando occasio oblata fuerit. Nam locuples in ejusmodi necessitate constituto ex officio humanitatis debebat succurrere. Quanquam autem regulariter, quæ ex humanitate debentur, hautquaquam vi possint eripi: tamen extrema necessitas efficit, ut talia non minus asseri queant, quam quæ ex obligatione perfecta debentur. Necessum tamen est, ut egenus omnes prius vias tentet, quo volente domino necessitatibus suis succurrere queat; nevè dominus pari necessitate teneatur, aut mox in eandem sit devolvendus. Et ut restitutio fiat, præsertim ubi alterius fortunæ non ferant, gratis tale quid condonare.

§. 24. Denique videtur & necessitas, circa res nostras versans, veniam indulgere *res alienas perdendi*; ita tamen ut citra nostram culpam id periculum rei nostræ extiterit; ut idem commodiore via dispelli nequeat; ut ne pro viliori nostra re alterius pretiosiorem perdamus; ut æstimationem ejusdem præstemus, si quidem ista alias peritura non fuerat, aut in partem damni veniamus, si alterius res una cum nostra alias peritura erat, quæ nunc sua jactura nostram servat. Quam æquitatem fere *leges nauticæ* sequuntur. Sic & orto incendio, eoque ædibus meis imminente licebit vicini ædes diruere, ita tamen, ut quorum ædes hoc modo servatæ sunt, pro rata vicini damnum sarciant.

CAP.

CAPUT VI

De Officio quorumlibet erga quoſlibet, & primo, de non lædendis aliis.

§. 1. SEquuntur *officia*, quæ homini *adverſus alios homines* ſunt exercenda. Eorum aliqua proveniunt *ex communi obligatione*, qua Creator omnes homines ut tales inter ſe devinctos voluit: aliqua autem *ex certo inſtituto* per homines introducto aut recepto, vel *ex certo hominum ſtatu adventitio* promanant. Illa cuilibet erga quemlibet exercenda, hæc autem non niſi erga certos, poſita certa conditione aut ſtatu. Inde & illa poſſis vocare *abſoluta*, hæc *hypothetica*.

§. 2. Inter officia abſoluta ſeu quorumlibet erga quoſlibet *primum* locum obtinet: *nequis alterum lædat*; Eſt quippe hoc officium omnium latiſſimum, omnes homines ut tales complexum. Idemque facillimum, utpote nuda actionis intermiſſione conſtans, niſi qua obluctantes rationi libidines quandoque compeſcendæ ſunt. Quin & maxime neceſſarium idem eſt, quod citra illud ſocialis hominum vita nullo modo conſiſtere queat. Qui enim nihil boni in me confert, qui ne vulgaria quidem officia mecum miſcet, cum eo tamen tranquille vivere poſſum, modo nulla ratione me lædat. Imo à maxima parte mortalium nihil amplius quam iſthoc deſideramus; bona fere inter paucos invicem communicantur. Aſt cum eo, qui me lædit, nullo modo pacifice poſſum vivere; cum natura cuique tam tenerum amorem ſui, rerumque ſuarum inſeverit, ut non poſſit non omnibus modis repellere eum, qui iſtis noxam inferre aggreditur.

§. 3. Hoc ipſo autem officio velut muniuntur non illa tantum, quæ per ipſam naturam alicui adſunt; uti eſt vita, corpus, membra, pudicitia, libertas; ſed & quæcunque inſtituto aliquo atque conventione humana ſunt quæſita. Sic ut quocunque legitimo titulo aliquid

quid noſtrum ſit, hoc præcepto idem auferri, corrumpi, lædi, uſibus noſtris ex toto aut parte ſubtrahi vetetur. Unde hoc ipſo interdicta intelliguntur quævis crimina, quibus aliis noxa infertur; uti eſt cædes, vulneratio, verberatio, rapina, furtum, fraus, vis, directe aut indirecte, mediate aut immediate illata, & quæ ſunt ſimilia.

§. 4. Ex hoc porro conſequitur: *Si cui ſit ab altero læſio illata, damnumvè datum ullo modo, qui ipſi rectè poteſt imputari, id quantum fieri poteſt ab eodem eſſe ſarciendum.* Alias enim vanum erit præceptum, ne quis lædatur, neve cui damnum detur, ſi ubi de facto læſus fuerit, damnum ipſi gratis ſit devorandum, & qui læſit fructu ſuæ injuriæ ſecure & citra reſuſionem gaudere queat. Neque etiam citra neceſſitatem reſtitutionis abs ſe invicem lædendis abſtinebit unquam mortalium pravitas; nec ei, qui damnum paſſus eſt, facile fuerit, animum ad agendam cum altero pacem componere, quamdiu iſtius reparationem non obtinuerit.

§. 5. *Damnum* etſi proprie ad rerum læſionem pertinere videatur; ita tamen late a nobis heic accipitur, ut notet omnem læſionem, corruptionem, diminutionem, aut ſublationem, ejus quod noſtrum jam eſt, aut interceptionem ejus, quod ex jure perfecto debebamus habere; ſive id datum ſit à natura, ſive accedente facto humano aut lege attributum; aut denique omiſſionem ac denegationem alicujus præſtationis, quam alter nobis ex obligatione perfecta exhibere tenebatur. Aſt ſi intercipiantur, quæ ex obligatione duntaxat imperfecta debebantur, non cenſetur damnum datum, quod penſari debeat. Inconveniens enim fuerit damni loco ducere, talia non accepiſſe, aut penſationem eorum poſtulare, quæ ab altero non niſi in locum ultronei beneficii expectare poteram, & quæ inter mea, antequam ea accepero, cenſere non poſſum.

§. 6. Sub damni porro nomine venit non modo res noſtra, aut nobis debita, quæ læditur, perditur, aut intercipitur; ſed & *fructus*, qui ex ipſa re proveniunt, ſive

ſive jam ſint percepti, ſive adhuc ſperentur, ſi modo dominus eos percepturus fuerat: deductis tamen impenſis, quæ ad fructuum perceptionem fuerunt neceſſarii. Æſtimatio autem fructuum ſperatorum intenditur aut remittitur, prout propius aut longius à fine incerti proventus remoti fuerint. Denique & pro uno damno habetur, quicquid ex aliqua læſione velut naturali neceſſitate deinceps profluxit.

§. 7. Poteſt autem quis alteri damnum dare non ſolum immediate & *per ſe*, *ſed & per alios*. Poteſt & damnum immediate ab aliquo datum *alteri* imputari, quia ad iſtud factum aliquid contulit vel faciendo, vel non faciendo, quod debebat facere. Quandoque inter plures, qui ad idem factum concurrerunt, unus *principalis* cauſa habetur, alter *acceſſorii* in loco eſt: quandoque omnes *pari* paſſu ambulant. Circa quos obſervandum, illos ita teneri ad reparationem damni, ſi revera cauſa damni fuerint, & momentum aliquod attulerint ad totum damnum, aut ejus partem. Ubi autem quis ad ipſum actum, quo damnum fuit datum, realis aliquid operæ non contulit, neque ut iſte ſuſciperetur antecedenter effecit, neque in partem emolumenti venit; is licet occaſione iſtius actus aliquo peccato obſtringatur, ad reſtitutionem tamen damni non tenebitur; uti ſunt, qui alienis malis lætantur, qui patratum damnum laudant, excuſant; qui antequam fiat optant, dum fit favent aut aſſentantur.

§. 8 Ubi *plures* ad unum actum, ex quo damnum profluxerit, concurrerunt, primo loco tenebitur, qui imperio, aut alio modo neceſſitatis quid habente, ad factum alios impulit. Patrator facinoris, cui miniſterium detrectare non licuit, in rumenti tantum rationem habebit. Qui citra neceſſitatem ad facinus acceſſit, ipſe primo loco tenebitur, tum cæteri, qui ad facinus aliquid contulerunt. Ita tamen, ut ſi à prioribus reparatio damni fuerit facta, poſteriores ab eadem ſint immunes. (quod in pœnis ſecus eſt.) Si plures per conſpirationem aliquod facinus patraverint, omnes pro ſingulis, & ſinguli pro omnibus tenentur; ſic

ſic ut ſi omnes comprehendantur, ſinguli ratam partem ad damnum ſarciendum conferre debeant. Ubi reliquis elapſis unus tantum deprehendatur, hic pro omnibus ſolvere tenebitur. Ubi autem ex deprehenſis aliqui non ſint ſolvendo, locupletes in ſolidum tenebuntur. Quod ſi plures citra conſpirationem ad idem facinus concurrerint, ac diſcerni liquido poſſit, quantum quisque ad damnum contulerit; quisque tantum tenebitur ad id penſandum, quod ab ipſo proceſſit. Quod ſi unus ſolidum ſolverit, reliqui à reparatione damni liberantur.

§. 9. Ad reparationem damni tenetur non ſolum, qui dolo malo alteri nocuit; ſed & qui præter directam intentionem per *negligentiam ſeu culpam*, quam evitare facile erat. Hæc enim non minima pars eſt ſocialitatis, ita circumſpecte agere, ut noſtra converſatio aliis non fiat formidoloſa aut intolerabilis. Quin & ſæpe ex peculiari obligatione quis ad accuratam diligentiam adhibendam adſtringitur. Imo & leviſſima culpa ad reparationis neceſſitatem ſufficere poteſt, ſi modo negotii natura exactiſſimam diligentiam non ultro velut adſpernetur, aut ejus magis, qui damnum accipit, quam qui dat, culpa verſetur: aut niſi magna perturbatio vel negotii circumſtantia accuratam circumſpectionem non admittat: puta ſi quis in fervore pugnæ, dum arma quatit, proxime ſibi adſtantem lædat.

§. 10. Verum qui per *caſum fortuitum* & citra ſuam culpam læſit, ad reparationem non tenetur. Quia cum nihil ſit admiſſum, quod imputari ipſi queat, nulla ratio eſt, quare potius is, qui invitus fecit, fatale malum luere debeat, quam alter, qui paſſus eſt.

§. 11. Illud quoque naturali æquitati congruum eſt, ut ſi *homo noſter* citra culpam noſtram alteri damnum dedit, id vel ipſi penſemus, vel iſtum læſo dedamus. Nam ſervus utique naturaliter reparationi damni à ſe dati eſt obnoxius. Cum autem ipſe non habeat bona, unde reparatio fieri queat, ejuſque corpus

pus domini ſit; æquum ſane eſt, ut dominus aut damnum ſarciat, aut iſtum dedat. Alias enim ſervo daretur licentia omnes pro libidine lædendi, ſi neque ab ipſo, qui nihil, ac ne ſeipſum quidem habet, neque à domino reparatio damni obtineri poſſet. Nam ſi vel maxime ob læſionem dominus ipſum verberibus aut carcere velit plectere, læſo inde hautquidquam ſatisfieri poteſt.

§. 12. Quin & idem circa *animalia noſtra* æquum eſſe videtur, ut quando illa etiam citra noſtram culpam, & contra naturam generis ſponte commota, alteri damnum dederint, dominus vel damnum ſarciat, vel animal dedat. Nam ſi ab animali, quod in libertate naturali degebat, læſus fuiſſem, poteram utique qualitercunque damnum meum reparare illud capiendo vel occidendo: quod jus ſane per alterius dominium tolli non potuiſſe videtur. Et cum dominus ex eo animali lucrum capiat, ego vero damnum ex eodem ſenſerim; reparatio autem damni longe ſit favorabilior, quam lucri adquiſitio: adparet recte à domino animalis poſtulari, ut damnum datum reparet, aut ſi tanti non ſit ipſi animal, illud noxæ dedat.

§. 13. Sic igitur qui *damnum* alteri *citra dolum malum* dedit, ultro reparationem debet offerre, teſtarique malitiam abs ſe abfuiſſe, ne læſus ipſum pro hoſte habeat, ac viciſſim hoſtilia intentet. Qui autem *par malitiam* alterum læſit, is non ſolum ultro reparationem damni debet offerre, ſed & pœnitentiam ſui facti oſtendere, veniamque petere. Viciſſim læſus reparatione obtenta pœnitenti ac petenti *veniam dare*, & cum ipſo in gratiam redire tenetur. Nam qui reparatione damni & pœnitentia adquieſcere non vult, ſed vindictam utiq; manu ſibi quæſitum it, nihil aliud agit, quam ut acerbitati animi ſui obſequatur, adeoq; ex cauſa ſupervacua pacem inter homines abrumpat. Quo nomine damnatur etiam naturali lege *vindicta*, quæ nullum alium finem habet propoſitum, quam ægre facere illis, qui nos læſerunt, eorumque dolore noſtrum animum ſatiare. Eo pro-

proniores autem mortales ad condonandas mutuas offenſas eſſe decet, quo frequentius ipſi ſupremi Numinis leges violant, eoque & ipſi venia quotidie opus habent.

CAPUT VII.

De agnoſcenda naturali Hominum æqualitate.

§. 1. EST homo animal non modo ſui conſervandi ſtudioſiſſimum, ſed & cui inſita ſit delicata quædam ſui æſtimatio, cui ſi quid detrahatur, non minus ſæpe commoveri ſolet, quam illata corpori aut rebus noxa. Quin in ipſo hominis vocabulo judicatur ineſſe aliqua dignatio, ſic ut ultimum ſimul atque efficaciſſimum argumentum, quo aliorum inſolens inſultatio retunditur, iſthoc habeatur: utique non canis ſum, ſed æque homo atque tu. Cum igitur natura humana omnibus æque competat, & nemo libenter velit aut poſſit illi ſociari, abs quo non ſaltem tanquam æque homo, & communis naturæ particeps æſtimatur: ideo *ſecundo loco* inter officia quorumlibet in quoſlibet habetur: *Ut quiſque alterum hominem æſtimet atque tractet, tanquam naturaliter ſibi æqualem, ſeu ut æque hominem.*

§. 2. Conſiſtit autem iſthæc hominum æqualitas non in eo ſolum, quod hominum adultorum *vires* fere ſint æquales, hactenus, ut etiam imbecillior robuſtiori mortem adferre poſſit, per inſidias, aut adjuvante dexteritate, armorumque habilitate: ſed & in eo, quod licet unus præ altero variis dotibus animi corporiſque à natura ſit dotatus, non eo minus tamen legis naturalis præcepta adverſus alios ei ſint exercenda, atque ipſe ab aliis idem expectat; nec ideo plus licentiæ ipſi concedatur alios injuriis afficiendi. Sicuti & contra neminem parca in ipſum natura, aut tenuis fortuna per ſe ad id condemnat, ut deterioris conditionis circa fruitionem communis juris ſit, quam alii.

alii. Sed quæ unus ab altero poſtulare aut expectare poteſt, eadem alii quoque, cæteris paribus, ab eodem debent; & quod juris quis in alios ſtatuit, eo ipſum uti maxime convenit. *Obligatio* quippe *ad colendam cum aliis hominibus vitam ſocialem omnes homines æqualiter ſtringit*; nec uni magis licet leges naturales in alio violare, quam alteri. Etſi nec deſint populares rationes eam æqualitatem illuſtrantes; puta quod ex eadem ſtirpe omnes deſcendamus, eodem modo naſcamur, nutriamur, moriamur; quodque Deus nemini de ſtabili & inconcuſſa fortuna caverit. Sicut & ſcita religionis Chriſtianæ parando Numinis favori non nobilitatem, potentiam, divitiaſvé, ſed pietatis ſinceritatem commendant, quæ æque in humilem, quam illuſtri poſitum loco cadere poteſt.

§. 3. Ex hac ſce porro æqualitate conſequitur: eum, qui aliorum opera ad commodum ſuum uti vult, viciſſim quoque in eorundem uſus ſeſe diſpenſare debere. Nam qui poſtulat, ut alii quidem ſibi inſerviant, ipſe contra ſemper immunis eſſe cupit, is alios utique ſibi inæquales ducit. Inde uti ad ſocietatem quam maxime ſunt idonei, qui facile eadem omnibus permittant, quæ ſibi: ita plane inſociabiles ſunt, qui dum alios ſuperiores ſeſe exiſtimant, omnia licere ſibi ſolis volunt, & ante cæteros honorem ſibi arrogant, partemque præcipuam ex rebus in medio poſitis, ubi nullo præ reliquis eximio jure pollent. Unde & id inter communia legis naturalis officia eſt: *ut ne quis, cui peculiare jus non eſt quæſitum plus ſibi, quam reliquis arroget, ſed alios æquo ſecum jure frui permittat.*

§. 4. Eadem æqualitas quoque oſtendit, quomodo quis ſeſe debeat gerere, ubi *jus inter alios* ipſi ſit *diſtribuendum*; nempe ut tanquam æquales eos tractet, & neutri præter merita cauſæ quid præ altero indulgeat. Secus enim ſi fit, is qui poſthabetur contumelia ſimul & injuria afficitur, & dignatio à natura data eidem detrahitur. Unde conſequitur, ut res communis æqualibus portionibus inter æquales jure

ſit

ſit dividenda. Ubi diviſionem res non admittit, eadem communiter uti debent, qui æquale jus habent; idque ſi quantitas rei permittat, quantum quiſque velit. Sin res iſtud non ferat, ut tunc utantur ea re præfinito modo, & proportionate ad numerum utentium. Alius enim modus excogitari non poteſt æqualitatem obſervandi. Quod ſi autem neque dividi res, neque communiter haberi poſſit, uſus ejus ſit vel alternus, vel ſi ne hoc quidem ſuccedat, aut reliquis æquipollens præſtari nequeat, per *ſortem* uni res erit adjudicanda. Nam in ejuſmodi caſibus commodius quam ſors remedium inveniri nequit; quippe quæ opinionem contemtus removet, & cui non favet, de dignatione nihil detrahit.

§. 5. Contra hoc officium peccatur per *ſuperbiam*, qua quis nulla de cauſa aut non ſufficiente aliis ſe præfert, & velut inæquales eoſdem præ ſe deſpicit. *Nulla de cauſa* dicimus. Nam ubi quis ſibi rite jus quæſivit, quod ipſi præ aliis prælationem dat, recte illud exercere & tueri poteſt, citra tamen inanem faſtum, aut aliorum contemtum. Sicuti & contra quilibet alteri prælationem, honoremque, qui ipſi debetur, merito præſtat. De cætero veræ generoſitati ſemper comes eſt honeſta quædam *humilitas*, quæ conſiſtit in reflexione, quam facimus ſuper infirmitate naturæ noſtræ, & erroribus, quos olim potuimus commiſiſſe, aut deinceps poſſimus committere, qui non minores ſunt iis, qui ab aliis committi poſſunt. Per quam efficitur, ut nos nemini præferamus, reputantes cæteros æque bene ſuo libero arbitrio, ac nos, uti poſſe, quo æque pollent; cujus legitimus uſus unicum illud eſt, quod homo pro ſuo reputare poſſit, & quo ſeſe æſtimare aut deſpicere queat. Nulla autem de cauſa ſeſe efferre revera ridiculum eſt vitium, quia & per ſe ſtultum, propter nihil ſe magni facere; & quia alios omnes pro ſtultis habet, quaſi ipſum citra rationem eſſent æſtimaturi.

§. 6. Magis adhuc peccatur, ſi quis *contemtum* adverſus alios oſtendat ſignis exterioribus, factis, verbis,

vultu, riſu, ac quacunque contumelia. Quod peccatum eo deterius eſt cenſendum, quo aſperius aliorum animi in iras ac ulciſcendi libidinem concitantur. Adeo ut multi deprehendantur, qui vitam malint præſenti periculo exponere, multo magis pacem adverſus alios abrumpere, quam contumeliam inultam pati. Quippe cum per hanc violetur gloria & exiſtimatio, cujus integritate & vigore omnis animi voluptas conſtat.

CAPUT VIII.

De promiſcuis Officiis Humanitatis.

§. 1. INter officia quorumlibet erga quoſlibet, & quæ propter communem ſocialitatem ſunt exercenda, *tertio* loco id ponitur: *ut quilibet alterius utilitatem, quantum commode poteſt, promoveat.* Cum enim cognationem quandam inter homines natura conſtituerit, parum fuerit alios non læſiſſe aut contemſiſſe, ſed talia quoque in alios conferenda, aut invicem communicanda, ex quibus mutua inter homines benevolentia alatur. Proſumus autem aliis vel *indefinite*, vel *definite*; idque ut vel *nihil* nobis vel *aliquid decedat.*

§. 2. *Indefinite* aliorum commoda promotum it, qui animam, ac corpus ſuum probe excolit, ut utiles abs ſe actiones in alios proficiſci queant; aut ſi per ſolertiam ingenii talia inveniat, quibus vita humana reddatur inſtructior. Unde contra hoc officium peccare ſunt cenſendi, qui nullam honeſtam artem addiſcunt, vitaque per ſilentium tranſita animam pro ſale habent, ne putreſcant, numerus tantum & fruges conſumere nati. Et qui opibus per majores relictis contenti, ideo impune abs ſeſe ignaviæ litari credunt, quod aliorum induſtria jam ſit partum, unde victitent. Et qui divitiis ſoli incubuere repertis, nec partem poſuere ſuis. Item qui ad porcorum inſtar neminem niſi morte ſua exhilarant. Et id farinæ alia otioſa terræ pondera.

§. 3. Vi-

§. 3. Viciſſim illis qui de mortalium genere bene mereri inſtituunt, cæteri hoc debent, ut ipſis ne invideant, nec præclaris eorundem conatibus remoram injiciant. Tum ſi alia non ſit via paria cum iſtis faciendi, ſaltem celebritatem memoriæ famæque eorum, qui præcipuus laborum fructus eſt, promotum eant.

§. 4. Inprimis autem illa bona quæ citra noſtrum detrimentum, moleſtiamque aut laborem præſtari poſſunt, non libenter in alios diſpenſare, deteſtanda malignitas & inhumanitas habetur. Quæ vocari ſolent *res innoxiæ utilitatis*, ſeu quæ accipienti proſunt, præſtantem non gravant. Uti ſunt non prohibere æquam profluentem; pati ab igne ignem capere, conſilium fidele deliberanti dare, erranti comiter monſtrare viam. Sic ſi quis rem aliquam amplius poſſidere nolit, propter nimiam copiam, aut quia aſſervatio ejus ipſi moleſta eſt; cur non malit eam potius integram relinquere, ut aliis non hoſtibus uſum præbere poſſit, quam eandem corrumpere? Sic non fas nutrimentum perdere, ubi nos ſaturati ſumus, neque fontem obturare, aut occultare, ubi nos affatim bibimus, neque ſigna navigationis itineriſque abolere, poſtquam iis uſi ſumus. Huc pertinent modicæ ſtipes locupletum in egenos collatæ; item illa humanitas, quæ juſta de cauſa peregrinantibus exhibetur, præſertim ubi aliqua ipſos calamitas oppreſſerit: & ejus generis alia.

§. 5. Sublimior gradus humanitatis eſt, ex ſingulari benevolentia gratis quid in alterum conferre, impenſa aut opera laborioſa conſtans, quo ipſius neceſſitatibus ſubveniatur, aut eidem inſignis quæpiam utilitas concilietur. Quæ κατ' ἐξοχὴν vocantur *beneficia*, aptiſſima materia inſignem laudem parandi, ſi magnitudo animi & prudentia eadem rite temperaverit. Eorum diſpenſationem ac modum fere conditio dantis atque accipientis moderatur. In quibus id cumprimis obſervandum, ne obſit benignitas & iis ipſis, quibus benigne videtur fieri, & cæteris: deinde ne major benignitas ſit, quam facultas; tum ut pro dignitate

cuique tribuatur, & quidem ante omnia bene meritis, tum ut quiſque noſtræ opis indiget, obſervatis quoque conjunctionis gradibus inter homines. Videndum quoque quid cuique maxime neceſſe ſit, & quid quiſque nobiſcum, aut ſine nobis poſſit conſequi aut non poſſit. Modus quoque dandi multum gratiæ beneficiis addit, ſi hilari fronte, promte, & cum conteſtatione benevolentiæ demus.

§. 6. Viciſſim in eo, qui beneficium accepit, exiſtere debet *gratus animus*, quo is oſtendit, iſtud ſibi acceptum fuiſſe, dantique eam ob cauſam favet, & occaſionem quærit paria reponendi, aut amplius, quantum ejus fieri poteſt. Nam id non neceſſarium eſt, ut præciſe tantum reddamus, quanti id fuit, quod datum eſt; ſed ſæpe ſtudium & conatus obligationem explent. Modo tamen nihil ſit, quod ei, qui beneficium ſe dediſſe prætendit, recte opponi poſſit. Nam qui me ex aquis extraxit, ei nihil debeo, ſi me in eas prius conjecerat.

§. 7. Cæterum quo magis ad devinciendos hominum animos apta ſunt beneficia, eo acrius ad gratiam referendam incumbere decet, qui iſta accepit. Saltem ne eum, qui fiducia noſtri prior nobis benefecit, ob eam rem deteriore eſſe conditione patiamur; nevè beneficium accipiamus, niſi animo nitendi, ne dantem merito dati pœniteat. Nam ſi certam ob cauſam peculiariter alicui nolimus obligari, licebat oblatum beneficium dextre recuſare. Et ſane ſi abſque neceſſitate gratiæ referendæ foret, contra rationem fecerit, ſi quis ſua temere jactaverit, & quod periturum proſpicit beneficium prior contulerit. Quo modo omnis tolleretur inter homines beneficentia & fiducia, unaque omnis benevolentia, neque eſſet inter eos quidquam gratuitæ opis nec ullum gratiæ conciliandæ initium.

§. 8. Quanquam autem *in animo ingrato per ſe nulla ſit injuria:* fœdius tamen & magis odioſum ac deteſtabile habetur nomen ingrati quam injuſti. Cenſetur enim animi valde abjecti & degeneris, ſeipſum indignum declarare eo judicio, quod alter de ipſius pro-

probitate tulit; ac ne beneficiis quidem, quæ etiam bruta demulcent, moveri poſſe ad concipiendum humanitatis ſenſum. In foro tamen civili ob ſimplicem ingratitudinem, ſeu ubi quis nudę beneficii obliviſcitur, & occaſione id data referre negligit, *actio* non ſolet dari. Pars enim optima beneficii perit, ſi actio, uti certæ pecuniæ, detur; jam enim creditum eſſe incipiet: Et cum res honeſtiſſima ſit referre gratiam, deſinet eſſe ita ſplendide honeſta, ſi ſit neceſſaria. Denique huic uni legi vix omnia fora eſſent ſuffectura, ob difficillimam æſtimationem circumſtantiarum, quæ beneficium vel intendunt, vel elevant. Et eam ipſam ob cauſam beneficium dedi, i. e. ejus quod dedi refuſionem mihi ſtipulatus non ſum, ut & alteri foret occaſio oſtendendi, ſe honeſti amore, non ex metu pœnæ humanæ aut coactionis gratiam retuliſſe; utque ipſe non ſpe lucri, ſed ob humanitatem exercendam videar erogaſſe, de quo recipiendo mihi caveri noluerim. Enim vero qui non ſolum beneficium non rependit, ſed & benefactori inſuper malum reponit, ille ob hocce factum eo graviore pœna eſt afficiendus, quo fædiorem animi malignitatem ſibi ineſſe oſtendit.

CAPUT IX.

De Officio Paciſcentium in genere.

§. 1. AB officiis abſolutis ad hypothetica fit velut tranſitus per pacta intermedia, quippe cum omnia officia, præter jam enumerata, pactum expreſſum aut tacitum videantur præſupponere. Igitur hoc loco agendum erit *de natura pactorum*, & quid illa ineuntibus obſervandum ſit.

§. 2. Fuiſſe autem *neceſſarium pacta inter homines iniri*, ſatis manifeſtum eſt. Quanquam enim officia humanitatis late ſeſe per vitam humanam diffundant: haut quidquam tamen ex eo ſolo fonte deduci omnia poſſunt, quæ hominibus ab ſe invicem utiliter percipere licebat.

Nam neque quibuſvis ea eſt ingenii bonitas, ut omnia quibus aliis prodeſſe poſſunt, ex ſola humanitate velint præſtare citra exploratam ſpem paria recipiendi. Et frequenter illa, quæ ab aliis in nos proficiſci queunt, ejuſmodi ſunt, ut gratis eadem nobis exhiberi ſalva fronte poſtulare nequeamus. Sæpe quoque noſtram fortunam aut perſonam non decet, alteri tale beneficium debere. Adeoque ut plurimum alter dare non poteſt, ſæpe nos accipere nolumus, niſi iſte paria à nobis recipiat. Non raro denique alios latet, qua ratione commodis noſtris inſervire queant. Igitur ut mutua inter homines officia, qui fructus eſt ſocialitatis, eo crebrius & ad certas velut regulas exerceantur, neceſſum fuit homines ipſos inter ſe convenire ſuper ejuſmodi rebus invicem præſtandis, quæ ex ſola humanitatis lege certo ſibi polliceri ab aliis non poterant. Adeoque in anteceſſum determinandum fuit, quid alteri quis præſtare, quidque ab eodem iterum expectare, ſuoque jure exigere deberet. Id ipſum autem fit per *promiſſa*, & *pacta*.

§. 3. Circa iſthæc generale officium ex lege naturali debitum eſt: *ut quilibet fidem datam ſervet*, ſeu promiſſa & pacta expleat. Citra hoc enim ſi eſſet, plurima pars utilitatis periret, quæ humano generi communicatis invicem operis ac rebus enaſci apta eſt. Et ni promiſſa ſervandi neceſſitas foret, hautquidquam liceret rationes ſuas firmiter aliorum hominum ſubſidiis ſuperſtruere. Quin & ex decepta fide juſtiſſimæ querelarum bellique cauſæ pullulare ſunt idoneæ. Nam ubi ego ex pacto aliquid præſtiterim, altero fidem fallente, mea mihi res aut opera fruſtra periit. Sin vero nihil adhuc præſtiti, rationes tamen, & deſtinata mea turbari moleſtum eſt; cum alio modo rebus meis potuiſſem conſulere, niſi iſte ſe mihi obtuliſſet. Et indignum eſt ludibrio haberi, quia alterum cordatum ac bonum virum credidi.

§. 4. Obſervandum autem, ea quæ ex ſolo humanitatis officio debentur, in eo potiſſimum differre ab iis, quæ ex pacto aut promiſſo perfecto debentur; quod iſta quidem recte petantur, & honeſte præſtentur; ſed

ub.

ubi alter ea ultro præſtare neglexerit, de inhumanitate duntaxat, feritate, aut duritia ejuſdem queri poſſum, non tamen per violentiam propriam aut ſuperioris eundem ad præſtandum cogere. Id quod tamen licet, ubi ultro non præſtantur, quæ ex promiſſo perfecto aut pacto debentur. Inde etiam ad illa *jus imperfectum*, ad hæc *jus perfectum* habere: ſicut & ad illa *imperfecte*, ad hæc *perfecte obligari* dicimur.

§. 5. Fidem damus vel *per actum ſolitarium* ſeu μονόπλευρον, vel *per actum reciprocum* ſeu δίπλευρον. Quandoque enim unus ſed duntaxat ad quid præſtandum obſtringit; quandoque autem duo pluresve mutuo ſe ad quid præſtandum obligant. Prior actus vocatur *promiſſum gratuitum*, poſterior *pactum*.

§. 6. *Promiſſio* poteſt dividi in *imperfectam* & *perfectam*. Illa eſt, quando ipſi quidem, cui promittimus, utique obligari volumus; ut tamen alteri jus ad exigendum non demus, ſeu ut nolimus ad promiſſum noſtrum implendum violenter compelli. v. g. Si ita concipiam promiſſum; ergo ſerio deſtinavi hoc vel illud tibi præſtare, & peto, ut mihi credas. Sic enim videor obligatus magis ex lege veracitatis, quam juſtitiæ, maloque videri propriæ conſtantiæ & gravitatis impulſu ferri ad faciendum officium, quam propter jus alterius. Huc ſpectant pollicitationes virorum potentum aut gratioſorum, quibus alicui non per verba honoris, ſed ſerio ſuam commendationem, interceſſionem, promotionem, aut ſuffragium ſpondent: quæ tamen hautquaquam velut jure aliquo abs ſe volunt exigi, ſed in ſolidum ſuæ humanitati ac veracitati cupiunt imputari: ut officii ſui gratia eo major ſit, quo longius ab eodem coactio abfuerit.

§. 7. Perfecta autem promiſſio eſt, quando non ſolum ipſe utique obligari volo, ſed & ſimul jus in alterum confero, ut rem promiſſam velut debitam plene me poſcere queat.

§. 8. Porro ut promiſſa & pacta nos obligent ad aliquid dandum aut faciendum, quod antea non debebamus, aut omittendum, quod antea jure poteramus

facere, maxime requiritur *ultroneus noſter conſenſus.* Nam cum cujuſvis promiſſi & pacti impletio cum aliquo onere ſit conjuncta, nulla propior ratio eſt, quare ſuper eo conqueri recte nequeamus, quam quia ultro in id conſenſimus, quod evitare penes nos erat.

§. 9. Conſenſus etſi regulariter per *ſigna*, puta voces, literas, nutuſque exprimi ſoleat; aliquando tamen contingit, ut ille citra iſthæc ſigna ex ipſa negotii natura, aliiſque circumſtantiis liquido colligatur. Sicuti interdum *ſilentium*, cum certis circumſtantiis conſideratum, loco ſigni conſenſum exprimentis valet. Unde & dantur *pacta tacita*, quando nempe conſenſus noſter non per ejuſmodi ſigna, quæ regulariter in commercio hominum recepta ſunt, exprimitur, ſed quando idem ex negotii natura, aliiſque circumſtantiis liquido colligitur. Sic & principali pacto ſæpe adhæret pactum tacitum, quod ex ipſa negotii natura profluit. Sicut & uſitatiſſimum, ut in pactis tacitæ quædam exceptiones & conditiones neceſſariæ ſint ſubintelligendæ.

§. 10. Ut autem aliquis liquido conſentire poſſit, requiritur *uſus rationis* hactenus, ut præſens negotium intelligat, an ſibi conveniat, & abs ſe præſtari queat, eoque perpenſo conſenſum ſuum ſufficientibus ſignis exprimere poſſit. Unde ſequitur, promiſſa & pacta *infantum*, ut & *amentium ac furioſorum*, (niſi ubi dilucidis intervallis furor diſtinguitur,) nulla eſſe. Id quod & de promiſſis *ebriorum* eſt pronunciandum, ſi ebrietas jam eouſque proceſſerit, ut ratio ſit plane obruta & ſopita. Nam pro vero & deliberato conſenſu haberi nequit, ſi quis vel maxime momentaneo & inconſulto impetu in aliquid inclinet, aut ſigna quædam edat conſenſum alias exprimentia, eo tempore, quando mens velut medicamine quodam loco mota fuerat. Sed & impudens foret, tale promiſſum, præſertim cum magno onere conjunctum, exigere velle. Quin ſi quis ebrietatem eam captavit, & obſervata alterius facilitate promiſſum aſtute elicuit, ne abs

doli

doli quidem fraudiſque crimine immunis erit. Aſt qui, diſcuſſa crapula per ebrietatem acta rata habuerit, utique obligabitur, non tam ex eo quod ebrius, quam quod ſobrius egit.

§. 11. Cæterum quouſque in *pueris* duret imbecillitas rationis, contrahendam obligationem impediens, in univerſum adeo accurate definiri nequit; cum in aliis citius, in aliis tardius judicium matureſcat. Sed illud eſt ex cujuſvis quotidianis actionibus judicandum. Etſi in pleriſque civitatibus leges civiles certum huic temporis terminum conſtituerint. Sicuti & alicubi ſalutariter eſt receptum, ut aliorum prudentiorum autoritatem adhibere neceſſum haberet in contrahendis obligationibus, quouſque inconſultus ille juventæ impetus deferbuiſſe cenſeretur. Quippe cum ea ætas, etiam quando negotium quod geritur intelligit, vehementi fere ac parum provido impetu feratur, ac in promiſſa ſit facilis, ſpei plena, liberalitatis famam captans, in amicitias ambitioſe colendas prona, ac diffidere neſcia. Unde & dolo vix caret, qui illius ætatis facilitati imminet; & aliorum diſpendiis locupletari vult, quæ iſti per judicii imbecillitatem prævidere aut æſtimare non norunt.

§. 12. Conſenſum quoque impedit *error*. Circa quem hæ regulæ ſunt obſervandæ. 1. Ubi in promiſſione aliquid tanquam conditionem ſuppoſuerim, citra cujus intuitum promiſſurus non fueram, naturaliter promiſſionis nulla erit vis. Nam promiſſor conſenſit non abſolute, ſed ſub conditione: qua non adparente, promiſſio quoque nulla eſt. 2. Si ex errore ad paciſcendum aut contrahendum fuerim impulſus, eumque re integra & quando nihil adhuc fuit præſtitum deprehendero, æquum ſane fuerit, ut facultas pœnitendi mihi concedatur: præſertim ubi præ me tulero, dum ad paciſcendum accedo, quæ me cauſa impellat, nec alter ex mea pœnitentia detrimentum patiatur, aut id penſare ego paratus ſim. Verum ubi res non amplius eſt integra, & ubi error tunc demum patuerit, quando jam pactum eſt impletum, ex toto aut ex parte;

parte; qui erravit à pacto reſilire non poterit, niſi quantum alter ex humanitate velit indulgere. 3. Ubi error contigerit circa ipſam rem, de qua convenitur, pactum vitiatur non tam ob errorem, quam quia legibus pacti non fuit ſatisfactum. Nam in pactis ipſa res, de qua convenitur, ejuſque qualitates debent eſſe cognitæ; citra quam cognitionem liquidus conſenſus intelligi nequit. Unde defectu deprehenſo, qui lædendus fuerat vel à contractu reſilire poteſt, vel alterum ad defectum ſupplendum adigere, vel etiam ad præſtandum id quod intereſt, ubi ipſius dolus aut culpa intervenit.

§. 13. Quod ſi quis *dolo* & malitioſa fraudulentia alterius inductus fuit ad promittendum aut paciſcendum, ita eſt habendum. 1. Si tertius dolum adhibuerit, non colludente eo, quicum paciſcimur, negotium erit firmum: ab eo tamen, qui dolum adhibuit, poterimus repetere id quod intererat, nos non fuiſſe deceptos. 2. Qui dolo ſuo malo cauſam dedit, ut ipſi quid promitterem, cum eovè paciſcerer, ei ex iſthoc actu hautquidquam obligor. 3. Si quis ultro quidem & liquida cum deſtinatione animi ad paciſcendum acceſſerit, in ipſo tamen negotio, puta, circa objectum, ejuſve qualitates & æſtimationem dolus interceſſerit; hactenus pactum erit vitioſum, ut in arbitrio decepti ſit illud penitus diſſolvere, aut læſionis penſationem exigere. 4. Quæ ad eſſentiam negotii non faciunt, nec expreſſe fuerunt deſignata, actum de cætero rite conceptum non vitiant; licet forte alter de iis, dum paciſcitur, tacite cogitavit; aut ejus opinio aſtu fuit confirmata, quouſque contractus concluſus foret.

§. 14. *Metus* qui circa promiſſa & pacta intervenit, *dupliciter* ſumitur, vel pro *ſuſpicione* probabili fore, ut ab altero decipiamur, idque vel quia ejuſmodi vitium in animo ipſius hæret, aut quia malignam ſuam voluntatem ſat perſpicue ſignificavit: vel pro *vehementi animi terrore*, orto ex intentato gravi malo, ni promiſſum aut pactum inire velimus. Circa *priorem* ſpeciem

ſpeciem metus ita habendum. 1. Qui confidit illius promiſſis & pactis, cui fidei religio in univerſum nihili ſit, imprudenter quidem facit ſed eam ſolam ob cauſam pactum non redditur irritum. 2. Ubi pactum jam ſit initum, ac nulla nova emergant indicia intentatæ deceptionis, non licebit à pacto reſilire ex obtentu vitiorum, quæ ante pactum erant cognita. Nam quæ cauſa aliquem non prohibuit, quo minus paciſceretur, eadem quoque prohibere non debet, ne pactum impleat. 3. Ubi poſt pactum initum certiſſima emergant indicia, alterum id agere, ut mihi, quando meum priore loco præſtitero, illudat, non prius ad præſtandum adigi potero, quam contra eam deceptionem mihi cautum ſit.

§. 15. Circa *alteram* ſpeciem metus hæ regulæ obſervandæ. 1. Pacta, quæ ineuntur propter metum à tertio incuſſum, valida ſunt. Nam in hoc utique nullum reſidet vitium, quo minus jus ex pacto ſibi adverſus me adquirere queat; & metum ab altero intentatum diſcuſſiſſe, penſatione utique dignum eſt. 2. Quæ pacta ex metu aut reverentia imperii legitimi ineuntur, aut ob auctoritatem eorum, quibus magnopere devincti ſumus, valida ſunt. 3. Pacta, ad quæ ab illo ipſo, cui promittit aut quicum paciſcitur, injuſta ejuſdem vi quis compellitur, invalida ſunt. Nam injuria, quam alter incuſſo metu injuſto mihi infert, incapacem eum reddit, ut jus ſibi adverſus me ex illo actu quærere poſſit. Et cum quis alias teneatur penſare damnum abs ſeſe datum, per compenſationem velut tolli obligatio intelligitur, ſi non ſolvitur id, quod ſtatim reſtitui debebat.

§. 16 Prætera oportet *conſenſum* non in pactis ſolum, ſed & promiſſis eſſe *mutuum*; ſic ut conſentire debeat non ſolum qui promittit, ſed & cui promittitur. Quando enim hujus conſenſus abeſt, ſeu quando is oblatum promiſſum acceptare detrectaverit, res promiſſa penes promiſſorem manet. Qui enim alteri rem ſuam offert, neque invito eam vult impingere, neque pro derelicta habere. Ergo ſi alter non acceptet, juri pro-

promittentis in rem oblatam nihil decedit. Quod ſi rogatio anteceſſit, cenſebitur ea durare, niſi expreſſe fuerit revocata; eoque caſu in anteceſſum acceptatio facta intelligitur. Ita tamen ut rogationi reſpondeat oblatio. Nam ſi hæc diſcrepet, expreſſa requiritur acceptatio; quia ſæpe mihi non conſulitur, niſi tantundem quantum rogavi accepero.

§. 17. Circa *materiam* promiſſorum & pactorum requiritur, ut quod promittimus aut paciſcimur *non ſit ſupra noſtras vires*, nevé id patrare lege aliqua prohibeamur: alias enim aut ſtolide aut improbe promittimus. Exinde conſequitur; neminem ſeſe obligare poſſe ad id, quod ipſi eſt impoſſibile. Quod ſi autem res quæ tempore pacti initi poſſibilis habebatur, poſt impoſſibilis aliquo caſu citra paciſcentis culpam facta ſit, re integra pactum erit nullum. Ubi quid præſtitum ab altero jam fuit, id reſtituendum, aut æquipollens reponendum. Si ne hoc quidem fieri poſſit, ſummus erit conatus adhibendus, ne alter detrimenti quid capiat. Nam in pactis primario reſpicimus ad id, de quo expreſſe fuit conventum; ubi hoc obtinere non poſſumus, ſufficit æquipollens exhiberi: ſaltem ne damnum ſentiamus omni modo cavendum eſt. Qui vero dolo aut gravi culpa ſibi ipſe vires præſtandi detraxit, non ſolum ad ſummum conatum tenetur, ſed & velut in ſupplementi vicem malo inſuper poterit mactari.

§. 18. Patet quoque ad *rem illicitam* præſtandam obligari nos non poſſe. Nam nemo valide ſe poteſt obſtringere ulterius, quam ipſi eſt poteſtas. Aſt qui lege actionem prohibet, admit utique poteſtatem eam ſuſcipiendi, & de eadem præſtanda obligationem admittendi. Contradictorium quippe eſt, ex obligatione per leges confirmata aliquid neceſſario debere facere, quod per eaſdem leges eſt omittendum. Unde peccat quidem, qui illicita promittit; ſed bis peccat, qui eadem præſtat Unde & hoc colligitur; non ſervari debere promiſſa, quæ illi, cui fiunt, noxæ ſunt futura; cum naturali lege prohibitum ſit, ne quis alteri, etiam

etiam ſtolide volenti, malum inferat. Si igitur pactum circa rem turpem fuerit initum, neuter ad id explendum tenebitur. Quin & ubi turpe facinus ab uno fuit præſtitum, alter ad ſolvendam conventam mercedem non obligabitur. Quod tamen illo intuitu jam eſt datum, repeti nequit, niſi forte dolus aut enormis læſio acceſſerit.

§. 19. Denique & hoc manifeſtum eſt, fruſtra promittere nos aut paciſci circa *res alienas*, in quantum illæ non noſtræ, ſed alterius directioni & arbitrio ſunt ſubjectæ. Quod ſi autem ita promiſero; me operam daturum, ut alter, (cui pro imperio me quid imperare non poſſe præſupponitur,) præſtet: tunc teneor omni modo moraliter poſſibili, (i. e. quantum alter honeſte à me poſtulare poteſt, & quantùm vitæ civilis ratio fert,) laborare, ut ad eandem præſtandam alter permoveatur. Sed & ſuper rebus aut actionibus noſtris, in quas jam alteri jus fuit quæſitum, tertio valide promittere non poſſum, niſi forte in eum caſum, quo alterius jus expiraverit. Nam qui prioribus promiſſis aut pactis jus ſuum in alterum jam tranſtulit, ipſe utique nullum tale jus reliquum amplius habet, quod in tertium poſſit conferre. Ac nullo negotio omnia promiſſa & pacta poſſent fieri irrita, ſi liceret aliud inire, in quo contraria priori diſponerentur, ac quicum prius ſimul expleri nequit. In quo fundatur tritum illud: qui prior tempore, potior jure.

§. 20. Eſt præterea circa promiſſa potiſſimum obſervandum, illa concipi ſolere vel *pure & abſolute*, vel ſub *conditione*, ut ſcilicet validitas promiſſionis conferatur in aliquem eventum, à caſu aut arbitrio humano pendentem. Sunt autem *conditiones* vel *poſſibiles*, vel *impoſſibiles*. Illæ ſubdividuntur in *caſuales* ſeu fortuitas, quæ ut exiſtant vel non exiſtant penes nos non eſt: *poteſtativas* ſeu arbitrarias, quæ ut exiſtant vel non exiſtant, penes eum eſt, cui promittitur: & *mixtas*, quarum impletio partim ab arbitrio ejus, in quem confertur, partim à caſu dependet. *Impoſſibiles* autem

autem ſunt vel *phyſice* tales, vel *moraliter*; i. e. quædam per rerum naturam fieri à nobis non poſſunt, quædam per leges & honeſtatem fieri non debent. Et impoſſibiles quidem conditiones, ſi naturalem interpretandi ſimplicitatem ſequamur, orationem promittentem faciunt negativam. Etſi per leges fieri poſſit, ut ſi adjectæ ſint negotio alicui ſerio, habeantur pro non adjectis; ne per actus nullum eventum ſortituros hominibus illudatur.

§. 21. Denique promittimus & paciſcimur non ſolum per noſmetipſos, ſed etiam aliorum hominum interventu, quos ipſi voluntatis noſtræ *internuncios* atque interpretes conſtituimus. Per quos, ubi bona fide egerint, quod à nobis in mandatis habebant, valide obligamur apud eos, qui cum iſtis velut noſtras vices gerentibus egerunt.

§. 22. Atque hæc ſunt officia hominis abſoluta, ut & per quæ velut tranſitus ad alia fit. Reliqua præſupponunt aliquod *inſtitutum* humanum, generali pacto ſubnixum, & in genus humanum introductum; vel etiam *ſtatum* aliquem peculiarem. Inſtitutorum iſtorum deprehenduntur potiſſimum *tria*; *ſermo*, *dominium rerum*, earundemque *pretium*, & *imperium humanum*. De ſingulis, ut & quæ inde reſultant officiis, deinceps exponendum.

CAPUT X.

De Officio ſermocinantium.

§. 1. QUam utile ac plane neceſſarium ſit inſtrumentum ſocietatis humanæ ſermo, nemo eſt qui ignorat: cum multi vel ea ſola facultate collegerint, hominem ad agendam vitam ſocialem à natura deſtinatum. Circa hujus ergo legitimum & ſocietati humanæ proficuum uſum id officii lex naturalis hominibus dictitat: *ut ne quis ſermone, aut aliis ſignis ad exprimenda animi ſenſa inſtitutis alterum decipiat.*

§. 2. Sed

§. 2. Sed ut indoles ſermonis penitius intelligatur, ſciendum eſt, circa ſermonem, voce viva aut literis expreſſum, duplicem obligationem occurrere. *Una* eſt, qua iſti, qui eadem lingua utuntur, certæ rei certum vocabulum, prout uſus cujuſque linguæ fert, adplicare tenentur. Cum enim neque voces, neque certi literarum ductus certam rem natura notent: (alias enim omnes linguæ aut ſcripturæ genera coincidere deberent,) inde ne uſus linguæ foret inanis, ſi quiſque quo vellet vocabulo quamlibet rem nuncuparet: neceſſum eſt inter eos, qui eadem lingua utuntur, tacitam interceſſiſſe conventionem, ut certam rem certo, & non alio vocabulo denotent. Ni enim in uniformem vocum adplicationem fuerit conſpiratum, impoſſibile eſt, ex ſermone alterius ſenſa animi colligere. Unde vi iſtius pacti quilibet tenetur ita adhibere in ſermone communi vocabula, prout receptus ejus linguæ uſus fert. Ex quo etiam hoc conſequitur, ut quanquam ſenſa animi à ſermone diſcrepare queant, id tamen in vita humana quiſque voluiſſe cenſeatur, quod verba ejus præ ſe ferunt, etſi fortaſſe intrinſeca mentis deſtinatio ab iſtis diſcedat. De hoc enim cum niſi per ſigna conſtare nequeat, omnis uſus ſermonis redderetur irritus, ſi interna animi cogitatio, quam ſibi quiſque pro lubitu fingere poſſet, id quod ſigna præ ſe ferunt in communi vita elidere poſſet.

§. 3. *Altera* obligatio, quæ in ſermone intervenit, in eo conſiſtit, ut quis alicui per ſermonem animi ſui ſenſa ita debeat pandere, ut hæc ex illo liquido cognoſcere queat. Cum enim non loqui tantum, ſed & tacere homo queat, & cum non ſemper, quod quis in animo volvit, id coram quibuſvis aperire teneatur: igitur neceſſum eſt, ut peculiaris exiſtat obligatio, quæ alicui neceſſitatem adferat tum ad loquendum, tum ad ita loquendum, ut alter ſenſa animi noſtri intelligat. Oritur autem illa obligatio vel *ex peculiari pacto*, vel *ex communi præcepto legis naturalis*, vel *ex præſentis negotii indole*, cui contrahendo ſermo adhibetur. Sæpe enim expreſſe cum aliquo con-

convenitur, ut quis animi ſui ſenſa ſuper aliquo negotio mihi aperiat; ut, ſi quem informatorem mihi in aliqua diſciplina adſciſcam. Sæpe quoque præceptum aliquod legis naturalis meam ſcientiam alteri communicare jubet, ut hoc modo ipſi proſim, vel noxam ab eodem avertam, aut ad noxam accipiendam cauſam vel occaſionem non præbeam. Aliquando denique præſens negotium, quod cum alio ſuſceptum eſt, aliter expediri nequit, ni judicium meum ſuper eo pandam; uti circa celebrandos contractus contingit.

§. 4. Quia autem non ſemper uſu venit, ut ex aliquo horum capitum quævis cogitata mea alteri ſint ſignificanda; patet, me non alia teneri alteri ſermone meo indicare, quam ad quæ ex me intelligenda *jus perfectum aut imperfectum* habet. Adeoque recte tacendo diſſimulare me poſſe, utut maxime interroger, quæ ex me ſciat alter jus non habet, neque ad id aliqua obligatione ego teneor.

§. 5. Imo quia ſermo *non ſolum* eſt inventus *propter alios, ſed & propter nos ipſos:* Ideo ubi aliqua mea in eo verſatur utilitas, neque cujuſquam alterius jus læditur, licebit mihi ſermonem ita formare, ut diverſum ab eo, quod in animo volvo, exprimat.

§. 6. Denique quia ſæpe iſti, ad quos loquimur, ita ſunt diſpoſiti, ut ſi ſermone ſimplici & aperto rem ipſam perciperent, detrimento hoc ipſis futurum eſſet, nec nobis bonum quem intendimus finem adſequi liceret: igitur hiſce in caſibus licebit uti ficto coloratoque ſermone, & qui noſtram ſententiam & intentionem audientibus directe non repræſentet. Nam qui alicui prodeſſe vult & debet, non utique id tenetur facere eo modo, quo finem ſuum non erat obtenturus.

§. 7. Ex hiſce colligitur, in quonam conſiſtat *veritas*, cujus ſtudio boni viri tantopere commendantur: nempe ut verba animi noſtri ſenſa commode repræſentent alteri, cui eadem intelligendi jus quæque ut ipſi aperiamus, nobis obligatio perfecta aut imper-

perfecta incumbit, idque eo fine, ut vel idem ex intellectis animi noſtri ſenſis debitum aliquod commodum nanciſcatur, vel ne, ubi diverſum fuerit ſignificatum, damno præter meritum multetur. Ex quo & hoc obiter patet, non ſemper mendacium admitti, quando etiam data opera non dicitur, quod vel cum ipſa re, vel cum cogitatis noſtris examuſſim congruit: adeoque veritatem quaſi logicam, quæ in cogruentia verborum cum rebus conſiſtit, cum veritate morali non per omnia coincidere.

§. 8. *Mendacium* contra eſt, ubi de induſtria ſermo aliam præ ſe fert ſententiam animi noſtri, quam quæ revera eſt, cum tamen hanc ipſam is, ad quem ſermo dirigitur, intelligendi jus haberet, nobiſque obligatio incumberet efficiendi, ut ille noſtram ſententiam utique intelligeret.

§. 9. Ex dictis igitur conſtat, mendacii notam haut quicquam contrahere, qui fictis ſermonibus, fabuliſque utuntur adverſus pueros aut ſimiles, ad eorum meliorem informationem, quatenus nudæ veritatis non ſunt capaces. Et qui alii fictum ſermonem bono fine adhibent, quem plano adſequi non licebat; puta, ſi innocens protegendus, iratus placandus, mœſtus demulcendus, meticuloſo animus addendus, faſtidioſus ad medicamenta capienda movendus, pertinacia alicujus frangenda, aut malum propoſitum alterius inter vertendum, aut ſi arcana reip. & conſilia, quæ intereſt aliorum notitiæ ſubtrahi, fictis rumoribus velut obvelanda, & aliorum importuna curioſitas ſit amolienda; aut ſi hoſti, quem aperta ratione lædere poteramus, fabulis in ſtrategematis vicem illudamus.

§. 10. Contra ſi aliquis utique tenebatur alteri ſenſa animi ſui liquido ſignificare, culpam non effugit, ſi vel partem duntaxat veri dicat, aut ambiguo ſermone alteri illudat, aut tacitam quandam reſtrictionem, à communi uſu abhorrentem, in mente reſervet.

CAPUT XI.

De Officio Jurantium.

§. 1. PEr *jusjurandum* ſermoni noſtro, omnibuſque actibus, circa quos ſermo intervenit, inſigne accedere firmamentum judicatur. Eſt quippe illud *aſſertio religioſa, qua divinæ miſericordiæ renunciamus, aut divinam pœnam in nos depoſcimus, niſi verum dicamus.* Dum autem omniſcius & omnipotens teſtis ſimul & vindex invocatur, præſumtio veritatis ideo excitatur, quod nemo temere tam impius credatur, ut ita petulanter graviſſimam Numinis indignationem in ſe depoſcere ſit auſurus. Inde officium jurantium hoc eſſe intelligitur, *ut & ad jurandum cum reverentia accedant, & quod juratum eſt religioſe obſervent.*

§. 2. *Finis* porro & *uſus juramenti* in hoc maxime vertitur, ut homines ad enunciandum verum, aut ſervandum promiſſum pactumvè eo firmius adſtringantur metu divini Numinis omniſcii & omnipotentis; cujus vindictam ſi ſcientes fallant, per jusjurandum in ſe invocant, ubi alias metus ab hominibus imminens non ſatis efficax videbatur; quippe quorum vires contemnere aut declinare, vel ſcientiam fallere ſe poſſe ſperabant.

§. 3. Quia vero præter Numen nihil eſt omniſcium aut omnipotens, inde abſurde juramentum concipitur *per rem* aliquam *quæ opinione divinitatis deſtituitur*, hoc ſenſu, ut ea res teſtis atque ultrix perjurii invocetur. Etſi hoc frequens ſit, ut in juramentis *certa res nominetur, per quam juretur*, hoc ſenſu, ut Deus, ſi jurans fefellerit, vindictam ſuam in iſtam potiſſimam rem exſerat tanquam juranti cariſſimam & maximi æſtimatam.

§. 4. In juramentis *formula* illa, qua Deus, dum teſtis & vindex invocatur, deſcribitur, *accommodanda eſt ad perſuaſionem* ſeu religionem, quam circa Deum fovet,

fovet, *qui jurat.* Fruſtra quippe jurando quis adigitur per Deum, quem non credit, adeoque nec metuit. At nemo per Deum jurare ſe putat alia ſub formula, aut alio ſub nomine, quam quod ſuæ, i. e. ex opinione jurantis, veræ religionis præceptis continetur. Inde quoque eſt, quod qui *per falſos Deos* jurat, quos ipſe tamen pro veris habet, utique obligetur, & ſi fefellerit, revera perjurium admittat. Quia ſub quocunque ſpeciali conceptu generalem Numinis notionem ante oculos habuit; adeoque dum ſciens pejeravit, divinæ majeſtatis reverentiam, quantum in ſe, violavit.

§. 5. Ad juramenti obligationem requiritur, ut *animo deliberato* id ſuſceptum ſit. Unde juramento hautquidquam obſtrictus erit, qui ſimpliciter juramentum *recitando* protulerit, aut ejuſdem verba concepta in prima perſona alteri præiverit. Aſt qui ſpeciem ſerio juraturi præ ſe tulit, is utique obligabitur, quicquid demum in animo ſuo dum jurat agitaverit. Nam alias omnis uſus juramentorum, imo omnis ratio intervenientibus ſignis ſeſe obligandi ex humana vita tolleretur, ſi quis tacita ſua intentione poſſet impedire, ne effectus ille actum aliquem ſequatur, cui producendo idem eſt inſtitutus.

§. 6. Juramenta in ſe non producunt novam & peculiarem obligationem; ſed obligationi in ſe validæ velut *acceſſorium quoddam vinculum* ſuperveniunt. Semper enim dum juramus ſupponimus aliquid, quo non præſtito divinam pœnam in nos provocamus. Quod ineptum eſſet, niſi illicitum foret non præſtare id, quod ſupponitur; adeoque niſi jam antea obligaremur. Ex quo ſequitur, quod actus, quibus in ſe vitium adhæret, obligationem impediens, per juramentum accedens obligatorii non fiant. Sicuti nec per ſubſequens juramentum antegreſſa obligatio valida elidi tur, aut jus per eandem quæſitum alteri tollitur. Inde fruſtra quis juraverit, ſeſe alteri debitum non ſoluturum. Nec obligabit juramentum, ubi conſtat, eum qui juravit factum aliquod ſuppoſuiſſe, quod

revera ita ſe non habebat, ac niſi id credidiſſet, non fuiſſe juraturum; inprimis ubi per dolum ejus, cui juratur, in errorem fuerit adductus. Nec qui injuſto metu me ad jurandum adigit, ex eo juramento jus ſibi adquirit, ad aliquid à me recte poſtulandum. Nullas quoque habebit vires jusjurandum ſuper præſtanda re quapiam illicita; imo & ſuper omittendo aliquo bono, quod legibus divinis aut humanis præcipitur. Denique juramentum non immutat naturam & ſubſtantiam promiſſi pactivè, cui accedit. Inde fruſtra jurantur impoſſibilia. Et promiſſio conditionata per juramentum non mutatur in abſolutam, ſeu puram. Et æque in jurato promiſſo requiritur acceptatio.

§. 7. Hoc autem efficiunt juramenta propter interpoſitam Dei invocationem, quem neque aſtu quis deceperit, & cui nemo impune illuſerit, ut non ſolum *atrocior pœna* cenſeatur manere eum, qui juratam, quam qui injuratam fidem fefellit; ſed & ut à negotiis, quibus adjiciuntur, omnis dolus & *cavillatio* ſit excludenda.

§. 8. Non tamen ſemper late, *ſed & ſtricte quandoque* juramenta ſunt interpretanda, ſiquidem ſubjecta materia id requirere videatur; puta ſi juratum ſit in odium alterius, & non tam promiſſioni, quam minis juramentum ſit adjectum. Quin nec juramentum excludit tacitas conditiones & limitationes, quæ ex ipſa rei natura rite fluunt. Puta, ſi alicui quicquid velit petendi optionem jurato conceſſi, ubi ille iniqua aut abſurda petierit, hautquidquam tenebor. Qui enim aliquid indefinite alteri roganti promittit, antequam noverit, quid iſte ſit petiturus, præſupponit alterum petiturum honeſta, moraliter poſſibilia, non abſurda, non ſibi aut aliis pernicioſa.

§. 9. Id quoque notandum, in juramentis *ſenſum totius orationis valere, prout capere ſe illum profitetur is, qui juramentum defert*, ſeu cui juratur. Hujus enim præcipue, non jurantis cauſa juramentum præſtatur. Unde ejuſdem quoque eſt concipere verba juramenti, & quidem quantum fieri poteſt planiſſime; ſic

ſic ut ipſe ſignificet, quomodo illa intelligat, & jurans annuat, ſe iſtius ſenſum probe percipere; eaque mox ab hoc liquido ſunt exprimenda, ſic ut nulla ratione eadem cavillari & eludere queat.

§. 10. *Diviſio* juramentorum commode deſumitur *ab uſu*, cui illa in vita communi adhibentur. Quædam enim promiſſis pactiſque adduntur, ut eo majore cum religione obſerventur. Quædam autem adhibentur ad confirmandam alicujus aſſertionem, circa factum illiquidum, & ubi veritas aliis rationibus commodius inveſtigari nequit. Quale exigitur à teſtibus, ſive qui alieni facti conſcii habentur. Quandoque etiam ipſi, qui inter ſe diſceptant, deferente judice, aut altera parte, ſuo juramento litem ſolvunt.

CAPUT XII.

De Officio circa adquirendum Rerum Dominium.

§. 1. CUM ea conditio corporis humani, ut adſumtis extrinſecus rebus indigeat, queis nutriatur, & contra ea, quæ ipſius compagem deſtructum eunt, muniatur; per complures quoque res iſthæc vita commodior & mollior reddi poſſit: inde tuto colligitur, volente utique ſummo univerſi Moderatore fieri, quod homo alias creaturas ad uſus ſuos adhibeat; quin ut etiam multas earundem deſtruat. Neque id ſolum obtinet circa vegetabilia, & quæ citra ſenſum corrumpuntur: ſed & circa innoxia animalia, quæ utut cum dolore moriantur, citra peccatum tamen ab homine cibi cauſa occiduntur & conſumuntur.

§. 2. Cæterum ab initio omnes iſtæ res intelliguntur abs Deo *velut in medio hominibus expoſitæ*, ita ut non magis ad hunc, quam ad alterum pertinerent.

rent. Ita tamen ut ſic circa eas diſponerent homines, prout conditio humani generis, & ratio pacis ac tranquillitatis, bonique ordinis in eodem conſervandi videretur exigere. Inde cum adhuc intra paucos genus mortalium ſubſiſteret, placuit, *ut illa quidem cujuſque fierent, nec ab altero ipſi eripi deberent, quæ quis adprehendiſſet* hac intentione, ut eadem ad uſus ſuos adplicaret; ipſa tamen corpora, ex quibus illæ res provenirent, in medio ad neminem peculiariter ſpectantia manerent. Sed poſtea multiplicatis hominibus, & cum cultura cœpiſſet adhiberi rebus, ex quibus homini alimenta & tegumenta proveniunt, ad evitandas rixas, & introducendo bono ordini *ipſa* quoque *corpora rerum inter homines diviſa*, & cuilibet ſua portio propria aſſignata, hac addita conventione, ut *quæ in prima rerum diviſione in medio forent relicta, deinceps ejus poſſent fieri, qui primus eadem ſibi aſſeruiſſet.* Sic igitur volente Numine, prævio conſenſu hominum, pactoque ſaltem tacito, *proprietas rerum ſive dominium* fuit introductum.

§. 3. Eſt autem *dominium* jus, quo alicujus rei vel ut ſubſtantia ita ad aliquem pertinet, ut eodem modo in ſolidum non pertineat ad alium. Ex quo conſequitur, ut de rebus, quæ tanquam propriæ ad nos pertinent, pro arbitrio noſtro diſponere, & ab eorundem uſu quoſvis alios arcere poſſimus; niſi quatenus per pacta ſingulare jus à nobis ſibi quæſiverint. Etſi in civitatibus contingere ſoleat, ut dominium non ſemper penes quoſvis ſit illibatum, ſed certis limitibus circumſcriptum per imperium civile, aut ex diſpoſitione & conventione hominum inter ſe. Quando autem res una ad plures indiviſim eodem modo pertinet, illa iſtis pluribus vocatur *communis.*

§. 4. Sicuti autem res non ſimul & ſemel in proprietatem iverunt, ſed ſucceſſive, & prout uſus humani generis poſtulare viſus eſt: ita non neceſſum fuit, ut omnes & ſingulæ res propriæ fierent, ſed ſalva pace generis humani *aliquæ potuerunt*, *aliquæ* de-

debuerunt intra primævam velut communionem permanere. Nam quæ utilia licet hominibus, *inexhausta* tamen ſunt, ſic ut omnium uſibus poſſint patere, nec tamen ſingulis uſus iſte reddatur malignior; ea dividere velle ſupervacuum ſimul ac ineptum foret. Uti eſt lumen calorque ſolis, aër, aqua profluens, & ſi quæ ſunt ſimilia. Quo refertur etiam vaſtus Oceanus, magnis continentibus interjectus, quoad partes à litoribus remotiſſimas. Quippe cum ille non ſolum omnium uſibus promiſcuis ſufficientiſſimus, ſed & uni alicui populo ejus *cuſtodia moraliter ſit impoſſibilis.* Ubi enim aliqua res ita ſit comparata, ut nullo modo alii ab ejus uſu arceri queant, illam dividi, aut propriam cujuſpiam fieri non ſupervacuum ſolum eſt, ſed & inanibus litigiis materiam præbere aptum.

§. 5. *Modi adquirendi* dominii ſunt vel *originarii* vel *derivativi.* Per illos ab initio in rem aliquam proprietas introducitur. Per hos dominium jam conſtitutum ab uno in alterum tranſit. Priores modi iterum ſunt vel *ſimpliciter tales*, quibus dominium in corpus alicujus rei adquiritur; vel *ſecundum quid*, queis incrementum aliquod ad rem noſtram adjungitur.

§. 6. Poſt recepta inter homines diviſa rerum dominia ita inter homines conventum; ut quæcunque ſub primævam diviſionem non venerunt, ea cederent occupanti, i. e. ei qui primus eadem corporaliter adprehendiſſet animo ſibi habendi. Sic ut hodie originarius modus dominium in corpus alicujus rei adquirendi ſit ſola *occupatio.* Hoc igitur modo adquiruntur regiones deſertæ, quas nullus unquam homo ſibi aſſeruit: quæ fiunt illius, qui primus eas ingreditur animo ſibi habendi, ita ut culturam eis adhibeat, & certos limites conſtituat, quouſque eas ſuas eſſe velit. Ubi autem cœtus multorum hominum junctim occupaverit partem quampiam terræ, uſitatiſſimum eſt, ut ſingulis ex eo cœtu aliqua portio adſignetur; quæ ſuperſunt, ad totum cœtum

pertinere cenſeantur. Per occupationem quoque adquiruntur feræ beſtiæ, aves, piſces, in mari, fluminibus aut lacubus verſantes; item ſi quæ à mari in littus ſolent ejici; modo tamen per imperium civile promiſcua ejuſmodi rerum captura non ſit interdicta, aut certo alicui aſſignata. Quas neceſſum eſt, ſi noſtræ debent fieri, ut corporaliter adprehendamus, & in noſtram poteſtatem redigamus. Occupatione quoque adquiruntur res, in quibus dominium, cui ante ſubjectæ fuerant, plane eſt extinctum. Puta, ſi quæ abjiciuntur ea intentione, ne amplius ea ſint noſtra; aut quæ ab initio inviti amittimus, ſed poſt pro derelictis habemus. Quo etiam pertinet theſaurus, ſeu pecunia, cujus dominus ignoratur; qui inventori cedit, ubi per leges civiles aliter non eſt diſpoſitum.

§. 7. Cæterum plurimæ res, quæ dominio ſubjectæ ſunt, non in eodem ſemper ſtatu perſiſtunt, ſed variis *auctibus* ſuam *ſubſtantiam dilatant*; quibuſdam extrinſeca *incrementa* accedunt; aliæ *fructus* proferunt; multis per *formam* induſtria humana ſuperinductam pretium accreſcit. Quæ omnia vocabulo *acceſſionum* comprehendi poſſunt; & in duas claſſes dividuntur. Quædam enim citra factum hominis ex ſola natura iſtarum rerum proveniunt: quædam facto & induſtria hominum in ſolidum, aut ex parte procurantur. Circa quas iſta eſt regula; ut qui eſt dominus rei, ad eundem quoque pertineant acceſſiones & quævis emolumenta; Et qui ex ſua materia ſpeciem fecit, ſpeciei ſit dominus.

§. 8. Frequenter tamen contingit, ut alii ex contractu, aut alia via jus ſibi quæſiverint ex re noſtra certum commodum percipiendi, aut etiam impediendi, ne noſtra re omni modo utamur. Quæ jura ſolent vocari *ſervitutes*. Ac dividuntur in *perſonales*, ubi utilitas ex re aliena ipſi perſonæ immediate obvenit; & *reales*, ubi ex re aliena mediante re noſtra utilitas capitur. Inter illas numerantur uſusfructus, uſus, habitatio, operæ ſervorum. Reales iterum di-

viduntur

viduntur in *ſervitutes prædiorum urbanorum, & ruſticorum.* Illæ ſunt v. g. ſervitus oneris ferendi, luminum, ne luminibus officiatur, proſpectus, ſtillicidii recipiendi, &c. Hæ ſunt, v. g. iter, actus, via, aquæductus, aquæ hauſtus, pecoris ad aquam appulſus, jus paſcendi, &c. Quæ omnes fere ex occaſione viciniæ introductæ ſunt

§. 9. Inter modos adquirendi *derivativos* alii ſunt, quibus res devolvitur in alium ex *diſpoſitione legis*; alii quibus *facto prioris domini*. Et quidem ut vel *bonorum* alicujus *univerſitas*, vel certa eorundem *portio* transferatur.

§. 10. Univerſitas bonorum lege tranſit per mortem prioris domini in *ſucceſſionibus ab inteſtato*. Cum enim & communi hominum inclinationi repugnet, & ad pacem generis humani minime omnium conducat, bona, quæ quis tanto cum labore, dum viveret, quæſiviſſet, à domini morte haberi pro derelictis, & cuivis occupanti patere: inde ſuadente ratione apud omnes populos receptum, ut, ſi quis de ſuis bonis ipſe nihil diſpoſuiſſet, ejus bona devolvantur ad eos, quos pro communi hominum affectu cariſſimos habere judicatur. Quales ſunt regulariter, qui ex nobis deſcendunt, & juxta hos alii ſanguine nobis juncti, pro gradu quiſque propinquitatis. Et licet aliqui homines dentur, qui vel propter accepta beneficia, vel ob peculiarem affectum alienos quoſdam magis ament, quam ſuos conſanguineos: tamen pacis interfuit, non conſiderato paucorum quorundam affectu communem potius mortalium inclinationem ſequi, modumque ſuccedendi obſervare planiſſimum, & nullis impeditis diſceptationibus obnoxium. Quæ emerſuræ erant, ſi benefactores & amici cum iis, qui ſanguinis jure nituntur, poſſent concurrere. Et ſi quis omnino benefactores aut amicos cognatis volebat præferre, debebat expreſſe ſuper ea re diſpoſuiſſe.

§. 11. Ex his conſequitur, proximos cuique hæredes eſſe ſuos *liberos*, quos & natura parentibus alendos edu-

educandoſque ſolicite commendavit, & quibus quiſque parentum cenſetur quam lautiſſime voluiſſe proſpicere, ac quæ ſibi ſuperſunt ipſis potiſſimum relinquere. Per liberos autem intelliguntur præcipue, qui ex legitimo matrimonio nati ſunt. His enim & ipſa ratio, & decor vitæ civilis, & leges populorum cultiorum præ naturalibus favent. Iſta tamen ita demum obtinent, niſi pater aliquem pro ſuo filio ob ſufficientes rationes noluerit agnoſcere, aut niſi ob atrociſſimam malitiam eundem abdicaverit. Sub liberis etiam comprehenduntur ii, qui ſunt ulteriorum graduum, quos uti alere, ipſorum parentibus defunctis, avus tenetur: ita ut & ipſi cum patruis & avunculis ad hæreditatem avi concurrant æquiſſimum eſt, ne ſuper calamitatem mature defuncti patris etiam avi hæreditate excludantur. Ubi deſcendentes deſunt, par eſt ad *parentes* defunctorum liberorum bona devolvi. Quibus liberi & parentes non ſunt ſuperſtites, iis *fratres* ſuccedent. Ubi & hi deficiunt, hæres erit, prout quiſque defunctum ſanguine propius contingit. Etſi ad lites evitandas, quæ heic exoriri poſſunt frequentiſſimæ, ſimulque ut ea res ad uſum reip. probe attemperetur, in pleriſque civitatibus ſuper ordine ſucceſſionis accurate deprehenditur diſpoſitum. Et hunc ordinem ut ſequantur privati tutiſſimum eſt, niſi graves cauſæ peculiariter diſponere ſubigant.

§. 12. Facto domini prioris univerſitas rerum mortis cauſa tranſit per *teſtamentum*. Nam & illud in qualecunque ſolatium mortalitatis apud pleroſque eſt receptum, ut quis vivus ſua bona transferre poſſet in eventum mortis, in eum, quem maxime amaret. Cæterum cum antiquiſſimis temporibus uſitatum fuiſſe videatur, ut imminente jam fato palam ſuos hæredes nuncuparent, & patrimonium de manu in manum ipſis traderent; poſtea graves ob rationes multis populis aliud teſtamenti genus magis arriſit. Ut nempe quocunque tempore placeret ultimam ſuam voluntatem vel palam ſignificare, vel literis tacite con-

conſignare poſſent; quam mutare pro libitu liceret, & ex qua hæredibus nuncupatis aut ſcriptis tunc demum jus naſceretur, quando teſtator expiraret. Atque tales ultimæ voluntates licet merito magnum habeant favorem; ita tamen temperandæ erunt, prout neceſſitudinum ratio, & utilitas civitatum requirit. Quæ & inde legibus ſueverunt cavere, quomodo cuique teſtamenta ſint ordinanda. A quarum diſpoſitione qui diſceſſerit, queri non poteſt, ſuæ voluntatis non fuiſſe habitam rationem.

§. 13. Inter vivos facto prioris domini res tranſeunt vel *gratis*, vel *interpoſito contractu*. Prioris generis tranſlationes vocantur *donationes*. De contractibus infra erit agendum.

§. 14. Quandoque etiam *invito priore domino* res transferuntur; & quidem in civitatibus potiſſimum per modum pœnæ, dum ob delicta damnatis interdum omnia bona, interdum certa eorum portio eripiuntur, & vel publico, vel læſo adplicantur. Sic & in bello invitis res per hoſtem viribus ſuperiorem eripiuntur, raptorique adquiruntur; ad quas tamen recuperandas pari violentia prior dominus jus non amittit, quouſque per ſubſequentes pacis tractatus omni prætenſioni ad eaſdem renunciaverit.

§. 15. Peculiaris denique modus adquirendi eſt *uſucapio*; per quam is, qui bona fide juſtoque titulo rei alicujus poſſeſſionem nactus eſt, eamque diu quietam & non interruptam obtinuit, demum pro perfecto domino ejus rei habetur, ita ut antiquum dominum, ſi poſtea rem eam vindicare velit, repellere queat. Cujus juris introducti ratio fuit, partim quod pro relicto rem habere judicaretur, qui diu eandem vindicare neglexerit, cum longo tempore ad id occaſiones vix deeſſe judicentur: partim quod tranquillitatis & pacis intereſſet, aliquando poſſeſſiones rerum extra controverſiam collocari. Præſertim cum longe gravius videatur poſt diuturnam poſſeſſionem re bona fide parta privari, quam olim amiſſa, & cujus deſiderium dudum erat digeſtum, in perpetuum carere. Ut ta-

tamen in civitatibus certi termini, prout ratio & utilitas civitatis ſuggeſſerit, definiantur intra quos uſucapio compleatur, tranquillitatis & pacis intereſt.

CAPUT XIII.

De Officiis, quæ ex Dominio rerum per ſe reſultant.

§. 1. EX introducto rerum dominio iſta officia inter homines provenerunt. I. *Vt quilibet teneatur alterum* (non hoſtem) *pati rebus ſuis quiete frui, neque vi aut per fraudem illas corrumpere, intervertere, aut ad ſe trahere ſuſtineat.* Quo ipſo furta, rapinæ, & ſimilia crimina, in res alienas tendentia, vetantur.

§. 2. II. *Quando res aliena ad nos pervenit ſine noſtro crimine, & bona noſtra fide, eamque adhuc in noſtra poteſtate habemus, tenemur efficere, quantum in nobis eſt, ut illa in poteſtatem legitimi ſui domini redeat.* Non tamen tenemur illam rem reſtituere noſtris impenſis, & ſi quas in eam ſervandam fecimus, recte poſſumus repetere, aut rem tantiſper, quoad illæ ſolvantur, retinere. Et ad reſtituendum tunc demum actu tenemur, quando innotuit nobis, illam rem eſſe alterius. Tunc enim debemus ſignificare, rem eam penes nos eſſe, nec per nos ſtare, quo minus dominus ſuum poſſit recipere. Quod tamen juſto titulo adquiſivimus, non tenemur ipſi in dubium revocare, & velut publice denunciare, an quis eam rem ſibi velit vindicare. Atque iſthoc officium præponderat contractibus particularibus, iiſq; exceptionem dat. v. g. Si fur apud me inſcium furti rem furtivam depoſuerit, & poſt verus ejuſdem dominus adparuerit, huic, non furi, eadem erit reſtituenda.

§. 3. III. *Quod ſi autem res aliena, bona fide parta, ſit conſumta, officii eſt tantum reſtituere domino, quantum facti*

facti ſumus locupletiores: ne ex immerito alterius damno lucrum capiamus.

§. 4. Ex hiſce porro ſequentes concluſiones deducuntur. I. Poſſeſſor bonæ fidei non tenetur ad ullam reſtitutionem, *ſi res periit*; quia nec res ipſa penes eum eſt, nec lucrum ex ea re.

§. 5. II. Bonæ fidei poſſeſſor tenetur ad reſtituendum non ſolum rem, ſed & *fructus adhuc extantes.* Naturaliter enim ad quem pertinet res, ad eundem quoque fructus pertinent. Licebit tamen poſſeſſori detrahere omnes impenſas in rem ejuſque culturam, quo fructus provenirent, factas.

§. 6. III. B. f. poſſeſſor tenetur ad reſtitutionem rei & fructuum *conſumtorum*; ſi modo alias tantundem conſumturus fuerat, & poſſit rei evictæ pretium ab autore ſuo recuperare. Nam in hoc factus eſt lucupletior, dum rem alienam conſumendo ſuæ pepercit.

§. 7. IV. B. f. poſſeſſor non tenetur penſare fructus, quos *neglexerit.* Quia nec rem habet, nec quidquam rei ſucceſſit.

§. 8. V. Si b. f. poſſeſſor rem alienam ſibi donatam alii *donaverit*, non tenetur; niſi omnino ex officio aliquo tantundem donaturus fuerat. Tunc enim lucrum erit rei ſuæ peperciſſe.

§. 9. VI. Si b. f. poſſeſſor rem alienam oneroſo titulo partam quocunque modo *alienaverit*, non tenetur, niſi quatenus ex ea lucrum fecit.

§. 10. VII. B. f. poſſeſſor etiam *oneroſo partam titulo* rem alienam tenetur reſtituere, neque dominum id, quod erogavit, repoſcere poteſt, ſed illum duntaxat, abs quo eam rem accepit. Niſi quatenus dominus rei ſuæ poſſeſſionem recipere ſine aliquo impendio probabiliter non potuit, aut μλωνθὲν ultro pollicitus fuerit.

§. 11. Qui rem alienam *invenit*, quam domino invito excidiſſe probabile ſit, non poteſt eam colligere hoc animo, ut eandem domino requirenti ſubtrahat. Ubi autem dominus non adparet, recte eandem ſibi retinere poteſt.

CAPUT

CAPUT XIV.

De Pretio.

§. 1. POſt introducta rerum dominia cum nec omnes res ejuſdem eſſent naturæ, nec eundem uſum humanis neceſſitatibus præberent, nec cuivis iſta rerum copia adeſſet, quam ad uſus ſuos deſideraret, mature inter homines receptum res invicem *permutare*. Sed quia ſæpiſſime contingeret, ut res diſparis naturæ aut uſus eſſent transferendæ, ne alteruter ejuſmodi permutatione læderetur, neceſſum erat conventione hominum rebus aſſignari aliquam quantitatem, juxta quam res invicem comparari, exæquarique poſſent. Quod itidem contigit circa actiones, quas in aliorum uſum non gratis adplicare placuit. Ea quantitas nomine *pretii* venire ſolet.

§ 2. Dividitur pretium in *vulgare* & *eminens*. Illud ſpectatur in rebus, & actionibus ſeu operis in commercium venientibus, quatenus uſum aliquem & delectationem hominibus afferunt. Hoc autem cernitur in *nummo*, quatenus is omnium rerum & operarum pretium virtualiter continere, & communem iiſdem menſuram præbere intelligitur.

§. 3. Vulgaris pretii *fundamentum* in ſe eſt aptitudo illa rei vel operæ, qua aliquid mediate aut immediate conferre poteſt ad vitæ humanæ neceſſitates, & ad eandem commodiorem aut jucundiorem reddendam. Unde & res nullum plane uſum præbentes nullius pretii ſolemus vocare. Dantur tamen res quædam, vitæ humanæ utiliſſimæ, quibus nullum certum pretium impoſitum intelligitur; vel quia dominio ſunt & debent eſſe vacuæ, vel quia ad permutationem ſunt ineptæ, & inde à commerciis ſepoſitæ, vel quia in commerciis nunquam aliter quam appendix alterius rei conſiderantur. Sed & dum lex divina aut humana quaſdam actiones extra commercium removit, ſeu pro mer-

mercede obire vetuit, pretium quoque iiſdem detraxiſſe intelligitur. Sic quia ſuperiores partes aëris, æther, ac cœleſtia corpora, vaſtuſque oceanus à dominio humano ſunt exemta, nullum quoque pretium iiſdem tribui poteſt. Sic liberi capitis nullum eſt pretium, quia liberi homines in commercium non veniunt. Sic apricum ſolis lumen, liquidus & purus aer, amæna facies terræ, quatenus oculos duntaxat paſcit, ventus, umbra, & ſimilia in ſe & ſeorſim conſiderata pretium non habent; cum homines talibus ſine uſu terræ frui nequeant. Quibus ipſis tamen magnum momentum ineſt circa augendum aut minuendum pretium regionum, fundorum, atque prædiorum. Sic illicitum eſt pretio addicere actiones ſacras, quibus effectus aliquis moralis ex inſtituto divino eſt aſſignatus; quod crimen ſimoniam vocant. Et improbe juſtitiam venalem habet judex.

§. 4. Cauſæ autem cur unius & ejuſdem rei pretium *intendatur vel remittatur*, quodque adeo una res alteri præferatur, licet hæc æqualem aut majorem uſum in vita humana videatur obtinere, ſunt variæ. Heic enim uſque adeo neceſſitas rei aut nobilitas uſus primas ſemper non tenent; ut potius viliſſima eſſe cernamus, quibus vita humana minime carere poteſt: ideo quod non ſine ſingulari Dei providentia uberem eorum proventum natura profundat. Ad *intenſionem* igitur pretii inprimis facit raritas; quæ non parum commendatur, ubi ex locis remotis res afferuntur. Inde ambitioſa hominum luxuria multis rebus, queis vita humana commodiſſime carere poterat, enormia pretia poſuit; puta unionibus & gemmis. Rerum vero quotidiani uſus pretia potiſſimum intenduntur, quando raritas earundem conjungitur cum neceſſitate ſeu indigentia. Pretia rerum artificialium præter raritatem maxime ſolent intendere ſubtilitas & elegantia artis, quam præ ſe ferunt, quandoque & fama artificis, nec non operis difficultas, artificum & operariorum raritas, & ſimilia. Operarum & actionum pretia intendit earundem difficultas, dexteritas, utilitas, neceſſitas; agentium

ſionem in plurimas minutas particulas admittant. Nec minus cuſtodiæ & tractationi eadem ſunt habilia; & propter raritatem multis aliis rebus æquivalere poſſunt. Etſi quandoque ex neceſſitate, & apud quaſdam gentes ex defectu metallorum, aliæ res in vicem nummorum ſint adhibitæ.

§. 9. In civitatibus porro *valorem nummi definire* eſt penes ſummos imperantes; & inde publica ſigna iiſdem ſolent imprimi. Eſt tamen in eo definiendo reſpicienda communis gentium vicinarum, aut quibuſcum nobis commercia exercentur, æſtimatio. Alias enim, ſi nimis magnum nummis ſuis valorem poſuerit civitas, aut ſi materiam eorum rite non temperaverit, commercia civium ſuorum cum extraneis, quæ quidem ſola rerum permutatione abſolvi non poſſunt, valde ſufflaminabit. Et ob eam ipſam cauſam non temere in valore nummorum fieri debet mutatio, niſi ſumma reip. neceſſitas id exigat. Etſi gliſcente auri argentique copia paulatim nummorum valor in comparatione ad pretium fundorum, & quæ inde dependent, ſoleat velut ultro decreſcere.

CAPUT XV.

De Contractibus, qui pretia rerum præſupponunt, & fluentibus inde officiis.

§. 1. PACTUM in genere eſt conſenſus & conventio duorum pluriumve in idem placitum. Sed quia frequenter ſimplicia *pacta contractibus* contradiſtinguuntur, id *diſcrimen* in hoc potiſſimum videtur conſiſtere, quod *contractus* vocentur pacta, quæ circa res & actiones in commercium venientes verſantur, adeoque dominia & prètia rerum præſupponunt. Sed quæ circa alia ineuntur conventiones, communi pactorum vocabulo inſigniuntur. Etſi ex hiſce quibuſ-

quibuſdam promiſcue pactorum & contractuum nomen tribuatur.

§. 2. Contractus dividi poſſunt in *beneficos* & *oneroſos*. Illi alteri contrahentium parti gratis commodum aliquod afferunt; uti eſt mandatum, commodatum, depoſitum. Hi utramque partem ad æquale onus adſtringunt; quippe in quibus eo fine præſtatur aut datur aliquid, ut tantundem recipiatur.

§. 3. Habent autem hoc omnes contractus oneroſi, ut in illis verſari *æqualitas* debeat, ſeu ut uterque contrahentium tantundem nanciſcatur; & ubi inæqualitas intervenerit, alteri, qui minus accepit, naſcatur jus ad poſtulandum, ut ſuppleatur, quod ſibi deeſt, aut ad contractum plane abrumpendum. Id quod tamen in civitatibus potiſſimum obtinet, ubi uſu fori, aut lege pretia rerum definiuntur. Ad hanc autem æqualitatem inveniendam & determinandam requiritur, ut utrique contrahentium res ipſa, circa quam contrahitur, cum ſuis qualitatibus, quæ aliquod momentum heic habent, ſint *cognitæ*. Unde &, qui per contractum rem in alterum eſt tranſlaturus, indicare debet non ſolum qualitates rei æſtimabiles, ſed & earundem privationes, & vitia. Citra hoc enim juſtum pretium conſtitui nequit. Etſi illas circumſtantias, quæ per ſe rem non contingunt, indicare non ſit neceſſum. Vitia autem utrinque jam nota non opus eſt indicari. Et qui ſciens vitioſi quid comparat, habet quod ſibi imputet.

§. 4. Eouſque autem in hiſce contractibus æqualitas eſt adhibenda, ut licet nihil diſſimulatum ſit; tamen ſi poſtea inæqualitas deprehendatur etiam citra culpam contrahentium, puta quod vitium latebat, aut in pretio ſit erratum, ea corrigenda ſit, & demendum ei, qui plus habet, addendumque minus habenti. Etſi ad declinandam multitudinem litium leges civiles vix aliis quam enormibus læſionibus

heic medeantur; de cætero quemque rerum ſuarum ſatagere jubeant.

§. 5. *Contractus benefici* ſunt præcipue tres, mandatum, commodatum, & depoſitum. *Mandatum* eſt, quando quis gratis alterius negotia ipſo requirente & committente expedienda ſuſcipit. Idque contingit *duplici* ratione; vel ut præſcribatur ipſi modus rei expediendæ, vel ut is ejuſdem judicio ac dexteritati relinquatur. In hoc contractu uti ſumma cum fide & induſtria verſandum eſt; quippe cum nemo fere niſi amico, & de quo optime ſentit, mandet: ita contra mandatarius indemnis præſtari debet à ſumtibus in rem ſibi commiſſam factis; nec non à damnis, in quæ ex cauſa mandati incidit, & quæ proprie ex ipſa re mandata profluxerunt.

§. 6. *Commodatum* eſt, quo rei noſtræ uſum alicui gratis concedimus. In quo obſervandum, ut quis eandem rem ſolicite & ſumma cum diligentia ſervet, tractetque: neque ipſam ad alios uſus adhibeat, aut ulterius, quam commodans conceſſit: ac illæſam & prout accepta fuit reſtituat, niſi quantum per ordinarium uſum eidem deceſſit. Quod ſi res ad certum tempus fuerit conceſſa, & interea dominus eadem valde indigere incipiat, ex caſu aliquo tempore commodationis factæ non præviſo, repetenti eadem citra tergiverſationem erit reſtituenda. Quod ſi autem res commodata caſu fortuito & improviſo citra omnem commodatarii culpam peſierit, ejus æſtimatio non erit ſolvenda, ubi eadem apud dominum quoque peritura fuerat. Alias æquum videtur commodatarium æſtimationem rei præſtare, quippe quam dominus amiſſurus non fuerat, ni adverſus alterum benignus fuiſſet. Vice verſa ſi quid utilium aut neceſſariarum impenſarum in rem commodatam factum ſit extra eas, quæ alias uſum rei regulariter comitantur, id à domino refundendum erit.

§. 7. *Depoſitum* eſt, quo rem noſtram, aut ad

nos

nos quocunque modo ſpectantem alterius fidei committimus, ut eandem gratis cuſtodiat. In quo requiritur, ut res concredita diligenter cuſtodiatur, & quandocunque deponenti placuerit reſtituatur; niſi ea reſtitutio domino aut aliis noxia ſit futura, eoque intuitu differenda ſit. Neque licebit re depoſita citra conſenſum domino uti, ſiquidem ea ullo modo per uſum fiat deterior, aut domini interſit, ne ea conſpiciatur. Ac ſi quis hoc auſus fuerit, quævis pericula, in quæ res ob uſum incidit, præſtabit. Sed nec licet rem depoſitam exuere illis vinculis aut receptaculis, quibus à deponente fuit incluſa. Cum autem valde turpe ſit, & fœdius furto depoſitum abnegare; tum id multo eſt turpius, ſi quis inficiatus fuerit depoſitum miſerabile, ſeu quod ob periculum incendii, ruinæ, tumultus deponitur. Viciſſim à deponente ſumtus in rem depoſitam facti ſunt refundendi.

§. 8. Inter *contractus oneroſos* antiquiſſimus fere, & quo ante inventum nummum commercia expediebantur, eſt *permutatio*, qua utrinque res pro re æquivalente datur. Etſi & hodie poſt inventam pecuniam inter mercatores cumprimis uſitatum ſit genus permutationis, quo non ſimpliciter res inter ſe comparantur, ſed prius pecunia taxantur, & deinde loco pecuniæ invicem traduntur. Diverſum tamen negotii genus à contractu permutationis eſt *reciproca donatio*; in qua ut æqualitas obſervetur neceſſum non eſt.

§. 9. *Emptio venditio* eſt, qua pro pecunia rei alicujus dominium, aut eidem æquipollens jus adquiritur. Ejus ſimpliciſſimum genus eſt, ſi, ubi in pretium fuit conſenſum, emtor ſtatim pretium, venditor mercem offerat, tradatque. Frequenter tamen ita convenitur, ut merx quidem ſtatim tradatur, pretium autem poſt certum intervallum ſit ſolvendum. Aliquando ſuper pretio quidem convenitur, ſed ut traditio rei ſeu mercis ad certum terminum debeat fieri. Ubi æquitati conveniens videtur, ut ante elap-

ſum eum terminum res ſit periculo venditoris: ſed ſi poſt eum elapſum emtor in mora fuerit, quo minus eam ſibi tradi curarit, emtori deinceps res peribit. Solent & emtionis venditionis contractui varia pacta adjici: uti eſt *addictio in diem*, qua res ita venditur, ut liceat venditori meliorem conditionem, ab altero intra certum tempus oblatam, acceptare. Item *lex commiſſoria*, quando ita convenit, ut ſi ad certum diem pretium non ſolvatur, res ſit inemta. Item *retractus*, ſeu pactum de retro vendendo, quod vel ita concipitur, ut ſi pretium intra certum tempus, aut quandocunque offeratur, emtor rem teneatur venditori reſtituere: vel ut ſi res offeratur, venditor pretium teneatur reſtituere; vel ut ſi emtor ultro ſit iterum venditurus, prior venditor ad emendum præ cæteris admittatur: quod etiam dicitur jus protimiſeos. Sic & frequens eſt, ut ex prædiis venditis aliquam ſibi particulam, aut certum ejus uſum *recipiat* venditor. Eſt quoque emtionis genus, quod vocant *per averſionem*, quando multæ res diſparis pretii non ſigillatim æſtimatæ, ſed conjunctim & velut confuſe taxatæ emuntur. In eo modo venditionis, quæ vocatur *auctio*, res demum illi addicitur, qui ex pluribus licitantibus plurimum obtulerit. Eſt denique & genus emtionis quo non certa res, ſed probabilis tantum *ſpes* emitur; cui aleæ quid eſt admixtum: ſic ut neque emtor, ſi ſpes fefellerit, neque venditor, ſi ea multum ſupra fuerit, queri debeat.

§. 10. *Locatio conductio* eſt, qua pro mercede alicui uſus rei, aut opera addicitur. In qua licet regulariter in anteceſſum de mercede ſoleat convenire: tamen ſi quis citra definitam prius mercedem alteri operam aut uſum ſuæ rei addixerit, cenſetur id expectare, quantum communis uſus, aut conductoris æquitas tulerit. Circa hunc contractum obſervandum, ſi res locata, plane perierit, ex eo tempore conductorem ad mercedem ſeu penſionem non amplius teneri. Quod ſi res locata certum ac definitum habeat

habeat uſum, uti dominus eam præſtare debet, quo ei uſui ſit idonea: ita ſi illa detrimenti quid ceperit, conductor de penſione detrahit, quantum uſui rei deceſſerit. Sed ſi rei locatæ proventus ſit incertus, & aliquid aleæ contineat, uti exuberans proventus conductoris lucro, ita malignus ejuſdem damno eſt: nec ſtricto jure de penſione ob ſterilitatem quidquam detrahendum; præſertim cum unius anni ſterilitas alterius ubertate ſoleat penſari. Niſi caſus, qui proventum interceperint, rariores fuerint, & de quorum alea in ſe ſuſcipienda conductor non cogitaſſe præſumitur. Hos enim ad penſionem minuendam aut remittendam valere utique æquum eſt. Cæterum uti qui rem aliquam alteri locavit, præſtare tenetur, ut ipſa uſui ſit habilis, impenſaſque neceſſarias tolerare: ita conductor ad boni patrisfamilias modum eadem uti, & quæ ipſius culpa perdita fuerunt reſtituere debet. Et qui opus faciendum conduxit, quod ſua culpa corruptum eſt, itidem præſtat. Qui momentaneam ſuam operam alicui locavit, ubi eam quocunque caſu præſtare impeditus fuerit, mercedem petere non poteſt. Sed qui continuam alicujus operam conduxit, ubi is morbo aut alio caſu per modicum tempus ad operam inutilis fuerit factus, inhumaniter ipſum vel plane ſua functione dejicit, vel de penſione quid eidem detrahit.

§. 11. In contractu *mutui* datur alicui res fungibilis ea lege, ut is poſt intervallum idem genus reddat in eadem quantitate & qualitate. Vocantur autem res, quæ mutuo ſolent dari *fungibiles*, ſeu quæ functionem in ſuo genere recipiunt ideo, quia quodlibet ex iſto genere vicem alterius ita ſubire poteſt, ut qui ex eodem genere, eadem quantitate & qualitate receperit, idem quod dedit recepiſſe dicatur. Eædem quoque res pondere, numero, & menſura determinantur, & ſpecificantur: quo reſpectu etiam quantitates ſolent adpellari, ſpeciebus contradiſtinctæ. Cæterum datur aliquid mutuo vel gratis, ita

ut non plus, quam datum fuit, recipiatur; vel cum aliquo emolumento, quod *uſuræ* vocabulo inſignitur. Quæ nihil habet naturali juri repugnans, ſiquidem fuerit modica, & reſpondens lucro, quod alter ex pecunia, aut alia re credita facit; meoque damno, aut lucro ceſſanti; quod ex abſentia rei meæ capio; & ubi non exigatur ab hominibus tenuibus, apud quos mutuum vicem eleemoſynæ ſubit.

§. 12. In contractu *ſocietatis* duo pluresve inter ſe pecuniam, res, aut operas conferunt eo fine, ut quod inde redit lucri inter ſingulos pro rata dividatur; & ſi quid damni capiatur, id ſimili modo à ſingulis pro rata feratur. In qua ſocietate uti officii eſt fidem & induſtriam adhibere; ita ex illa intempeſtive & in fraudem ſocii diſcedi non debet. Cæterum ſocietate ſoluta quilibet poſt detractum lucrum aut damnum, quantum intulit, recipit. Quod ſi autem unus pecuniam aut rem, alter operam contulerit, videndum eſt, quo modo facta ſit collatio. Quando enim alterius opera tantum verſatur circa iſtius pecuniam aut rem tractandam aut diſtrahendam, partes lucri ita definiuntur, prout ſeſe pecuniæ aut rei emolumentum ad pretium operæ habet, & ſors ſalva eſt ac perit ei, qui contulit. Quando autem opera impenditur ad meliorandam rem ab altero collatam, iſte pro ratione meliorationis in ipſa quoque re partem habere intelligitur. Aſt ubi omnium bonorum ſocietas eſt inita, ſinguli ſocii uti quæ lucrantur fideliter conferre debent; ita contra ex communi maſſa pro ratione conditionis ſuæ ſinguli ſuſtentandi. Soluta autem ſocietate diviſio bonorum fit pro ratione eorum, quæ ſinguli in ſocietatem initio intulerunt; non attendendo, per cujus bona ſocietati lucrum aut damnum provenerit; niſi aliter ſit conventum.

§. 13. Dantur quoque complures *contractus, qui aleam continent.* Quos inter referre poſſis *ſponſiones*, quando eventus alicujus, nondum utrinque notorii, exiſten-

exiſtentiam alter affirmat, alter negat, certo pretio utrinque depoſito, quod illi cedat, cujus aſſertioni eventus congruere deprehenſus fuerit. Huc pertinent omnia *ludorum* genera, in quibus aliquo pretio certatur. Inter quos tamen minus aleæ habent, qui certamen ingenii, dexteritatis, ſolertiæ aut roboris continent. In quibuſdam ingenium & alea pari vigore ſeſe exſerit. In aliis denique alea prædominatur. Etſi rectorum civitatis ſit diſpicere, quouſque ex uſu publico aut ſingulorum ſit, ejuſmodi contractus tolerari. Huc ſpectat lotaria, quando plures de re, quam collatitia pecunia emunt, poſt ſorte decernunt, cui ſoli ea tota debeat cedere. Item *olla fortunæ*, quando, dejecto in urnam certo teſſerarum ſeu ſchedularum numero inſcriptarum & inanium, pretio redimitur facultas eaſdem extrahendi, ita ut extrahens id accipiat, quod illarum inſcriptio præ ſe fert. Hiſce contractibus affinis eſt *aſſecuratio*, ſeu contractus periculi avertendi & præſtandi, quo quis certa pecunia accepta in ſe ſuſcipit & præſtat pericula, quæ ſubituræ ſunt merces in alia loca tranſportandæ; ita ut ſi has interire contigerit, aſſecurator earundem pretium domino reſtituere teneatur.

§. 14. Ad majorem firmitatem & ſecuritatem contractibus frequenter ſolent adjici *fidejuſſiones* & *pignora*. In *fidejuſſione* alius homo, qui creditori idoneus judicatur, principalis debitoris obligationem velut in ſubſidium in ſe ſuſcipit, ita ut niſi iſte ſolvat, hic ipſius vices ſubeat; ut tamen, quod erogavit, à principali debitore ipſi refundi debeat. Etſi autem ad majorem ſummam fidejuſſor, quam debitor principalis teneri non poſſit, non tamen repugnat iſtum, quam hunc arctius teneri; quippe cum huic plus, quam illi, fidei fuerit habitum. Naturaliter tamen principalis debitor prius, quam fidejuſſor eſt appellandus, niſi hic iſtius obligationem plane in ſe receperit; qui expromiſſor vocari ſolet. Quod ſi plures pro uno fidejuſſerint, pro rata duntaxat erunt

ſinguli conveniendi; niſi forte quis eorum ſolvendo non ſit, aut ejuſdem conveniendi non detur facultas. Tunc enim reliqui hujus portione onerabuntur.

§. 15. Sæpe quoque ſolet creditori in ſecuritatem crediti tradi aut aſſignari à debitore certa quæpiam res, *pignoris* aut *hypothecæ* nomine, quouſque iſtud fuerit exſolutum. Cujus finis eſt non ſolum, ut debitor ad ſolvendum urgeatur deſiderio rei ſuæ recuperandæ: ſed & ut in promtu ſit, unde ſibi ſolvatur. Inde & regulariter pignora tanti aut majoris eſſe ſolent, quam ipſum debitum. Cæterum res, quæ pignori opponuntur, ſunt vel *fructuoſæ*, vel *ſteriles*. Circa priores ſæpe adjici ſolet pactum ἀντιχρήσεως, ſeu ut creditor loco uſuræ fructus iſtius pignoris percipiat. Circa poſteriores autem *lex commiſſoria*, ut nempe pignus cedat creditori, ubi intra certum tempus ſolutio non ſit facta. Id quod naturaliter iniquum non eſt, ubi pignus pluris non eſt, quam debitum, & uſuræ intermedii temporis, aut ſi quod excedit domino reſtituatur. Uti autem creditor pignus ſolutione facta debet reſtituere: ita interea non minorem, quam propriis rebus illi cuſtodiam debet: & ubi pactum antichreticum non acceſſerit, ſitque talis res, quæ uſu atteratur, aut ſi debitoris ullo modo interſit, invito hoc eadem uti non poteſt. Differt hypotheca a pignore, quod hoc conſtituatur rei traditione; hæc autem re non tradita conſtat nuda aſſignatione rei inprimis immobilis, ex qua ſolutione non facta creditor ſuo credito potiri queat.

§. 16. Cæterum quænam contrahentium ſint officia, ex fine & natura horum contractuum liquido adparet.

CAPUT

CAPUT. XVI.

Quibus modis ſolvantur obligationes, quæ ex pactis oriuntur.

§. 1. INter modos ſolvendi obligationes, ex pactis oriundas, quibuſque adeo officia inde promanantia plane expirant, maxime naturalis eſt *expletio* aut ſolutio *ejus, de quo fuit conventum.* Ubi licet regulariter is, qui debet, ſolvere teneatur: tamen ſi præſtatio fiat ab alio nomine ejus, qui obligationem contraxit, hæc diſſolvitur; ſiquidem alias nihil interſit, abs quo expletio fiat. Ita tamen ut qui pro altero animo non donandi ſolvit, ab hoc quod erogavit repetere queat. Solvendum præterea ei cui debetur, aut quem hic delegavit, ut ipſius nomine debitum recipiat. Et denique illud ipſum præſtandum, aut ſolvendum, de quo conventum fuit: non aliud ejus loco, integrum non mutilum, non pars duntaxat, non diviſum, loco itidem & tempore convento. Etſi ſæpe humanitas creditoris aut impotentia debitoris ſubigat terminum ſolutionis prorogare, aut diffindere, vel etiam aliud pro alio accipere.

§. 2. Tolluntur quoque obligationes *compenſatione*, quæ eſt crediti & debiti inter ſe contributio, ſeu quando debitor ideo liberatur, quia eidem ipſe creditor rem ejuſdem generis, & quæ tantidem eſt, viciſſim liquido debet. Cum enim inprimis in rebus fungibilibus tantundem ſit idem; & vero ubi mutuum eſt debitum, mihi ſtatim tantundem eſſet reddendum, atque ipſe accepi: igitur declinandis inutilibus ſolutionibus commodiſſimum eſt utrumque ſuum retinendo ſolutione defungi. Patet autem compenſari proprie poſſe res fungibiles ejuſdem generis, quarum ſolvendarum tempus præſens eſt, aut præteriit: non aliæ res aut præſtationes diverſæ naturæ: niſi forte

illæ

illæ utrinque in ſui æſtimationem, ſeu in pecuniam reſolvantur.

§. 3. Tollitur quoque obligatio *condonatione* ſeu remiſſione ejus, cui quid debebatur, & cujus intereſt obligationem fuiſſe expletam. Ea ſolet fieri vel expreſſe per adhibita ſigna conſenſum teſtantia; puta, data acceptilatione, redditis aut abolitis chirographis: vel tacite, ſi quis ipſe impediat, aut in cauſa ſit, quo minus, quod ſibi debetur, poſſit præſtari.

§. 4. Solent quoque ſolvi obligationes, quæ utriuſque partis præſtatione conſtant, re adhuc integra, *mutuo diſſenſu*; niſi leges poſitivæ id prohibuerint. Ubi autem ab altera parte jam quid ſit præſtitum, accedat oportet vel hujus condonatio, vel ut alia ratione id ſarciatur.

§. 5. Præterea non tam ſolvitur, quam *abrumpitur* obligatio alterius partis *perfidia*. Quando enim unus non præſtat, de quo eſt conventum, neque alter tenetur præſtare, quod intuitu iſtius præſtationis recepit. Nam capita præſtandorum in pactis priora poſterioribus inſunt per modum conditionis, quaſi ita dictum foret; præſtabo, ſi tu præſtiteris prius.

§. 6. Expirant quoque obligationes, quando *ſtatum*, in quo eædem unice fundabantur, *mutaverit* vel ille, qui præſtare, vel is, cui præſtari debebat.

§. 7. Ipſo *tempore* expirant obligationes, quarum duratio à puncto aliquo temporis ſuſpenſa fuit; niſi expreſſa aut tacita partium conventione illa prorogata fuerit. Neceſſum eſt tamen, ut intra illud tempus facultas exigendi obligationem extiterit.

§. 8. *Morte* denique ſolvuntur obligationes in perſona alicujus radicatæ, ſubjecto quippe ſublato accidentia quoque extingui neceſſum eſt. Sæpe tamen in ſuperſtitibus defunctorum obligatio continuatur. Idque vel quia ſuperſtes ex officio pietatis,

aut

aut alias ab rationes defuncti obligationes explendas in ſe ſuſcepit; vel quia ex defuncti bonis obligationi erat ſatisfaciendum, quæ cum iſto onere in hæredem tranſierunt.

§. 9. Per *delegationem* ſubſtituit quis creditori ſuo conſentienti debitorem ſuum, ut hic loco ipſius debitum ſuum exſolvat. Ubi creditoris quidem conſenſus requiritur, non autem tertii iſtius debitoris, quem etiam ignarum & invitum alteri volenti delegare poſſum. Nam nihil intereſt, utri quis ſolvat: multum autem, à quo quis debitum exigat.

CAPUT XVII.

De Interpretatione.

§. 1. ITa quidem eſt, ut neque in illis, quæ imperio injunguntur, quis ulterius obligetur, quam hic voluit; neque ad quæ quis ultro ſeſe adſtringit, ulterius teneatur quam ipſe voluit. Quia tamen de voluntate hominis alter homo judicare non poteſt, niſi ex actibus & ſignis in ſenſus incurrentibus; inde demum *in id quilibet obligari in foro humano cenſetur, quod recta ſignorum interpretatio ſuggerit.* Unde tam ad leges quam ad pacta rite intelligenda, & exinde officio explendo plurimum prodeſt *regulas bonæ interpretationis circa verba* potiſſimum, tanquam communiſſimum ſignum, conſtitui.

§. 2. De *verbis popularibus* hæc eſt regula: verba regulariter intelligenda ſunt in proprio ſuo & famoſo ſignificatu, quem ipſis impoſuit non tam proprietas aut analogia grammatica aut derivationis conformitas, quam popularis uſus; quem penes arbitrium eſt, & jus, & norma loquendi.

§. 3. *Vocabula artium* explicanda ſunt ſecundum definitiones prudentum cujuſque artis. Quod ſi vocabula

cabula artium à diverſis diverſimode definiantur, ad lites præſcindendas facit, popularibus verbis exprimere, quid per eam vocem intelligamus.

§. 4. *Conjecturis* autem ad eruendum genuinum ſenſum opus eſt, ſi vel verba ſimplicia, aut verborum complexio ſint *ambigua*; aut ſi partes quædam orationis ſibi invicem *videntur repugnare*, ut tamen dextra explicatione adhibita conciliari invicem poſſint. Nam ubi certa & manifeſta eſt repugnantia, poſterius derogabit prioribus.

§. 5. Conjecturæ voluntatis, rectique ſenſus in ſermone ambiguo aut intricato petuntur potiſſimum *ex ſubſtrata materia*, *ex effectu*, & *conjunctis*. Circa *materiam* hæc eſt regula: verba regulariter ſunt intelligenda ſecundum ſubſtratam materiam. Nam ſemper illi, qui locutus eſt, materia, de qua ſermo inſtitutus eſt, ob oculos verſari præſumitur; ideoque ſemper ad eandem ſententia verborum attemperanda.

§. 6. De *effectu & conſequentibus* hæc eſt regula: Ubi verba crude & ſimpliciter accepta vel nullum, vel abſurdum aliquem effectum poſt ſe eſſent tractura, à receptione ſenſu paulilper deflectendum, quatenus nullitatis aut abſurditatis vitandæ neceſſitas requirit.

§. 7. Ex *conjunctis* validiſſimæ ſumuntur conjecturæ; quia regulariter quilibet ſibi conſtare præſumitur. *Conjuncta* ſunt vel *loco*, vel *tantum origine*. De prioribus hæc eſt regula: ſi ſenſus in ejuſdem ſermonis loco aliquo plane & perſpicue ſit expreſſus, obſcuriores locutiones ex illis planis ſunt interpretandæ. Cui vicina eſt altera: In omni ſermone interpretando accurate ad antecedentia & conſequentia eſt attendendum, quibus interjecta attemperari & reſpondere præſumuntur. De poſterioribus autem iſta habetur regula: Unius & ejuſdem hominis obſcurum dictum interpretandum eſt ex ipſius dictis clarioribus, licet alio tempore & loco pro-

prolatis; niſi manifeſte adpareat, ipſum ſententiam muraſſe.

§. 8. Plurimum quoque prodeſt ad verum ſenſum inveſtigandum, in legibus cómprimis, inſpicere *rationem legis*, ſeu cauſam & reſpectum illum, qui ad legem ferendam latorem moverit: inprimis ubi conſtat, unicam eam legis rationem fuiſſe. De qua hæc regula eſt: Illa interpretatio legis eſt ſequenda, quæ rationi legis congruit; & contra rejicienda, quæ ab eadem diſcrepat. Item, ceſſante ratione legis unica & adæquata, ceſſat ipſa lex. Verum ubi plures ejuſdem legis fuerint rationes, non ſtatim una ceſſante tota lex ceſſat; cum reliquæ rationes ad ejus vim ſuſtinendam ſufficere poſſint. Sæpe quoque ſola voluntas legiſlatoris ſufficit, utut ratio legis lateat.

§. 9. Obſervandum præterea eſt, multa vocabula habere plures una *ſignificationes*, alteram *laxiorem*, alteram *ſtrictiorem*. Sed & aliam *materiam* eſſe *favorabilem*, aliam *odioſam*, aliam *mixtam*. *Favorabile* eſt, quod utriuſque partis æqualem facit conditionem, quod communem utilitatem ſpectat, quod actus quoſlibet conſervat, quod pacem promovet, &c. *Odioſum* eſt, quod unam duntaxat partem, aut unam magis quam alteram gravat, quod pœnam in ſe continet, qnod actum reddit irritum aut priora immutat, quod bellum promovet. *Mixtum eſt*, v. g. ſi quod priora quidem immutet, ſed pacis tamen cauſa. De iſtis hæc eſt regula: Favorabilia latius, odioſa ſtrictius interpretanda.

§. 10. Dantur quoque conjecturæ aliunde quam ex verbis ortæ, quæ efficiunt, ut *interpretatio* quandoque ſit *extendenda*, quandoque *coarctanda*. Etſi facilius dentur rationes, quæ ſuadeant interpretationem coarctari, quam extendi. Poteſt igitur lex ad caſum, qui in lege non exprimitur, extendi, ſi conſtet, rationem, quæ in illum caſum quadrat, unicam fuiſſe, quæ legiſlatorem moverit, eamque ab ipſo conſide-

ſideratam fuiſſe in ſua generalitate, & ut æquipollentes quoque caſus complecteretur. Sed & extendi lex debet ad illos caſus, qui in fraudem legis ab hominibus prave ſolertibus inveniuntur.

§. 11. Ut autem verba generaliter poſita *reſtringantur*, contingit aut ex *defectu voluntatis originario*, aut ex *caſus emergentis cum voluntate repugnantia*. Quod aliquis ab initio quid nolu ſſe præſumatur, intelligitur 1. ex *abſurdo*, quod alias inde ſequeretur; id quod nemo ſanus voluiſſe judicatur. Inde verba generalia ſunt reſtringenda, in quantum alias abſurditas inde erat emerſura. 2. *Ex defectu rationis*, quæ unice ipſius voluntatem movit. Inde ſub generali locutione non comprehenduntur caſus, in quos ratio legis unica & adæquata non quadrat. 3. *ex defectu materiæ*, de qua ſemper is, qui loquitur, cogitaſſe cenſetur. Inde & ad eandem verba generalia ſemper ſunt attemperanda.

§. 12. Quod autem caſus, qui poſtea emergit, cum voluntate ejus, qui aliquid conſtituit, pugnet; id deprehenditur vel *ex naturali ratione*, vel *ex aliquo ſigno voluntatis*. Prius contingit, ſi ab æquitate foret diſcedendum, niſi certi caſus ab generali lege eximerentur. Eſt quippe *æquitas* correctio ejus, in quo lex deficit ob univerſalitatem. Quia enim non omnes caſus prævideri, nec ob infinitam varietatem exprimi poſſunt; ideo quando generalia verba ad ſpeciales caſus ſunt adplicanda, eximendi ſunt illi caſus, quos exemturus fuerat ipſe legiſlator, ſi ſuper tali caſu conſultus fuiſſet. Ad iſthanc tamen æquitatem decurrere non licet, niſi ſufficientia indicia ſubigant. Inter quæ certiſſimum eſt, ſi adpareat, violatam iri legem naturalem, ubi preſſe quis literam legis humanæ ſequi velit. Proximum ab hoc, ſi non quidem illicitum ſit verba legis ſequi: ſed tamen rem humaniter æſtimanti id nimis videatur grave & intolerabile, ſive in univerſum omnibus hominibus, ſive certis perſonis; aut ſi finis tanti non videatur, qui tam care ſit redimendus.

§. 13. De-

§. 13. Denique & ab universali locutione facienda est exceptio, si verba alio loco posita cum praesenti lege aut pacto non quidem directe pugnant; sed propter certam tempori circumstantiam heic & nunc simul observari nequeunt. Heic igitur certae sunt observandae regulae, ut intelligi possit, *quaenam lex in eo casu, ubi utrique simul satisfieri nequit, praeferri debeat.* 1. Id quod permittitur tantum, cedit ei, quod jubetur. 2. Quod faciendum est certo tempore, praefertur ei, quod quovis tempore fieri potest. 3. Affirmativum praeceptum cedit negativo; seu quando praecepto affirmativo satisfieri nequit, nisi violato praecepto negativo, istius impletio erit in praesens omittenda. 4. Inter conventiones, legesque caetera aequales, peculiaris praefertur generali. 5. Inter duas praestationes, certo temporis articulo invicem collisas, quarum una causas magis honestas aut utiles, quam altera habet, hanc isti cedere par fuerit. 6. Injuratum pactum cedit jurato, quando utrique simul satisfieri nequit. 7. Obligationi perfectae cedit imperfecta. 8. Lex beneficentiae, caeteris partibus, cedit legi gratitudinis.

Samuelis Pufendorfii,

DE OFFICIO HOMINIS & CIVIS.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

De Statu Hominum Naturali.

§. 1. PRoximum eſt, ut inquiramus de illis *officiis*, quæ homini obeunda incumbunt *ex diverſo ſtatu*, in quo in vita communi degere deprehenditur. Vocamus autem *ſtatum* in genere illam conditionem, in qua homines conſtituti intelliguntur ad certum genus actionum obeundum. Quem etiam peculiaria fere jura comitantur.

§. 2. *Status* hominum eſt vel *naturalis*, vel *adventitius*. *Naturalis triplici modo* conſiderari, ſolo præ-lucente rationis lumine, poteſt, vel in ordine *ad Deum Creatorem*, vel in ordine *ſingulorum hominum ad ſeipſos*, vel in ordine *ad alios homines*.

§. 3. *Priori modo* conſideratus naturalis ſtatus hominis eſt illa conditio, in qua à Creatore eſt conſtitutus, dum eximium præ cæteris animal eundem eſſe voluit. Ex quo ſtatu fluit, quod homo debeat autorem ſui agnoſcere, colere, & ipſius opera admirari; ac diverſa plane ratione à brutis vitam ſuam

am exigere. Inde & ei ſtatui *opponitur vita & conditio brutorum.*

§. 4. *Altero modo* ſtatum hominis naturalem conſiderare poſſumus, ſi animo fingamus, qualis ejuſdem conditio futura eſſet, ſi quilibet ſibi ſoli relictus foret ſine ullo adminiculo ab aliis hominibus accedente, & quidem poſita illa naturæ humanæ conditione, qualis jam deprehenditur. Quæ ſane miſerior quam cujuſvis belluæ videtur futura fuiſſe, ſi expendatur, quanta cum debilitate in hunc mundum jam egrediatur homo, periturus ſtatim ſine aliorum auxilio: & quam rudem ſit vitam idem exacturus, ſi nihil aliud cuique adeſſet, quam quod propriis viribus ingenioque debeat. Quin potius quod ex tanta imbecillitate adoleſcere potuimus, quod infinitis jam commoditatibus fruamur, quod animum corpuſque in noſtrum & aliorum uſum excoluimus, id omne ab auxilio aliorum hominum provenit. Et in hoc ſenſu ſtatus naturalis *opponitur vitæ per induſtriam hominum excultæ.*

§. 5. *Tertio modo* ſtatum hominis naturalem conſideramus, prout intelliguntur homines ſeſe invicem habere ex nuda illa & communi cognatione, quæ ex ſimilitudine naturæ reſultat ante pactum aliquod aut factum humanum, quo peculiariter unus alteri redditus fuit obſtrictus. Quo ſenſu in ſtatu naturali invicem vivere dicuntur, qui neque communem habent dominum, & quorum unus alteri non eſt ſubjectus, quique inter ſe neque beneficio neque injuria ſunt cogniti. Quo ſenſu ſtatus naturalis *opponitur ſtatui civili.*

§. 6. Hujus porro naturalis ſtatus indoles conſiderari poteſt vel prout *per fictionem* repræſentatur, vel prout *revera* exiſtit. Prius fit, ſi vel concipiamus ab initio aliquam multitudinem hominum ſimul extitiſſe ſine ulla unius ab altero dependentia; uti de Cadmæis fratribus in fabulis eſt: vel ſi fingamus, totum genus humanum jam ita diſſolutum eſſe, ut quilibet ſeipſum ſeorſim gubernaret, & nemo ulli

alio eſſet vinculo conjunctus, quam ſimilitudine naturæ. Sed ſtatus naturalis, qui revera exiſtit, id habet, ut quis cum aliquibus hominibus peculiari ſocietate jungatur; cum reliquis autem omnibus nihil præter ſpeciem humanam obtineat commune, nec alio nomine quidquam ipſis debeat. Qualis ſtatus jam inter diverſas civitates ac cives diverſarum rerum publicarum exiſtit, & quondam inter patresfamilias ſegreges obtinebat.

§. 7. Manifeſtum quippe eſt univerſum genus humanum nunquam ſimul & ſemel in ſtatu naturali extitiſſe. Qui enim ex protoplaſtis geniti erant, ex quibus quidquid eſt mortalium originem ducit, prout divinæ tradunt ſcripturæ, eidem poteſtati patriæ ſubjecti erant. Neque tamen eo minus poſtea ſtatus hicce naturalis inter quoſdam homines emerſit. Nam primi mortalium, ut orbem adhuc vaſtum implerent, & laxiorem ſibi ſuiſque pecoribus habitationem quærerent, relictis laribus paternis in diverſa diſceſſerunt, ſuamque ſibi fere ſinguli mares familiam conſtituerunt. Inter quorum poſteros itidem ſeſe diſpergentes, peculiare cognationis vinculum, & ortus inde affectus, paulatim exolevit, & commune tantum illud, ex ſimilitudine naturæ reſultans, remanſit. Donec poſtea, cum genus humanum inſigniter fuiſſet multiplicatum, deprehenſis vitæ ſegregis incommodis, paulatim proximi quique cohabitantes in civitates coivere, minores primo, dein majores, ex pluribus minoribus ultro aut per vim coalitis. Quas inter civitates utpote nullo alio, quam communis humanitatis vinculo junctas, ſtatus naturalis utique exiſtit.

§. 8. Eorum autem, qui in ſtatu naturali vivunt, hoc eſt præcipuum *jus*, quod nemini præterquam Deo ſint ſubjecti atque obnoxii. Quo reſpectu etiam ille ſtatus nomine *libertatis naturalis* venit; per quam quilibet citra antegreſſum factum humanum ſui juris poteſtatiſque, ac nullius hominis imperio ſubjectus eſſe intelligitur. Quo ipſo & jam quivis

cuivis

cuivis alteri, cui neque ipſe ſubjectus eſt, neque eundem ſibi ſubjectum habet, *æquatis* cenſetur. Cum porro homini lumen rationis ſit inſitum, quo prælucente actiones ſuas temperare poſſit; conſequitur, quemlibet, qui in naturali libertate vivit, in regundis ſuis actionibus à nullo mortalium dependere; ſed ex proprio judicio atque arbitrio omnia, quæ ſanæ rationi congruunt, agendi habere poteſtatem. Et cum homo ob communem inclinationem omnibus animantibus inſitam non poſſit non ad conſervationem ſui corporis vitæque nec non ad diſpellenda ea, quæ eandem deſtruere videntur, omnibus modis incumbere, mediaque ad eum finem adhibere; & vero in ſtatu naturali nemo habeat alterum hominem ſuperiorem, cui voluntatem judiciumque ſuum ſubmiſerit, inde in eo ſtatu quilibet ex proprio judicio definit de aptitudine mediorum, an ad conſervationem ſui conducant, nec ne. Nam ſi vel maxime alterius conſilium audiat, penes ipſum tamen eſt, an velit alienum conſilium probare vel non. Ut tamen iſthæc propria ſui gubernatio recte ſeſe habeat, requiritur, ut ea juxta dictamen rectæ rationis, legemque naturalem ſuſcipiatur.

§. 9. Status naturalis, utut libertatis nomine, & immunitatis ab omni ſubjectione inſigniter blandiatur; idem tamen antequam ab hominibus in civitates fuerit conceſſum, plurima habet adjuncta *incommoda*; ſive fingamus omnes & ſingulos in eo exiſtere, ſive conſideremus conditionem patrumfamilias ſegregum. Nam ſi animo concipias hominem etiam adulta ætate in hoc mundo deſtitutum ſolum, & ſine omnibus commodis & adminiculis, quibus vitam cultiorem & molliorem reddidit ſolertia hominum; videbis animal nudum, mutum, inops, famem radicibus & herbis, ſitim obvia aqua, injurias aeris antris utcunque diſpellens, feris beſtiis expoſitum, & ad cujuſvis occurſum pavidum. Paulo cultior vita potuit eſſe inter eos, qui in familiis ſegregibus degebant. Sed quæ tamen cum vita civili nullo modo

comparari poterat, non tam ob indigentiam, quam inter coercitas cupiditates familia ſic ſatis videtur poſſe diſpellere, quam quod ſecuritati parum ibi ſit conſultum. Et ut in pauca rem conferamus, in ſtatu naturali quiſque propriis tantum viribus protegitur; in civitate omnium: ibi fructus ab induſtria ſua nemini certus; heic omnibus: ibi imperium affectuum, bellum, metus, paupertas, fœditas, ſolitudo, barbaries, ignorantia, feritas: heic imperium rationis, pax, ſecuritas, divitiæ, ornatus, ſocietas, elegantia, ſcientiæ, benevolentia.

§. 10. In ſtatu porro naturali, ſi vel quis alteri ultro non præſtet, quæ ex pacto debet, aut ſi injuriam intulit, aut ſi alias controverſiæ quid oriatur; nemo eſt, qui pro imperio alterum ad præſtandum debitum, reparandamve injuriam adigere, litemque decidere poſſit; uti in civitatibus, ubi judicis communis auxilium implorare datur. Quia tamen non ob quamvis cauſam natura in bellum ruere permittit, etiam ubi quis de juſtitia ſuæ cauſæ ampliter ſit perſuaſus: igitur prius tentandum, num molliori via res poſſit componi, diſceptatione ſcilicet partium amica, & puro (non conditionato) compromiſſo, ſeu *provocatione ad arbitros*. Qui arbitri æquos ſeſe utrique parti gerere debent, & in ferenda ſententia nihil odio aut gratiæ dare, ſed unice merita cauſæ reſpicere. Quam ob rationem etiam non ſolet quis capi arbiter in ea cauſa, in qua ipſi commodi, vel gloriæ peculiaris ſpes major adparet ex victoria unius partis, quam alterius; adeoque ubi ipſius intereſt alterum quocunque modo cauſam obtinere. Hinc & nullum pactum aut promiſſum intercedere debet inter arbitrum & partes, cujus vi pronunciare in gratiam alterius teneatur. Quod ſi arbiter neque ex communi partium confeſſione, neque ex certis inſtrumentis aut indubiis rationibus & ſignis quid in facto ſit cognoſcere valeat, ex effatis *teſtium* id erit cognoſcendum. Quos licet ad verum dicendum lex naturalis, & plerunque juramenti

menti religio adſtringat : tutiſſimum tamen fuerit tales non admittere, qui erga alterutram partem ita ſunt affecti, ut conſcientiæ ipſorum cum gratia, odio, vindictæ libidine, alioque violento animi motu, aut etiam arctiore quadam neceſſitudine ſit velut luctandum : quibus ſuperandis non omnibus ſat conſtantiæ eſt. Aliquando etiam per communium amicorum interpoſitionem lites tolluntur; quod merito inter ſanctiſſima officia habetur. Cæterum in hoc ſtatu exſecutionem, ubi ultro ab altero non præſtatur, quod debetur ſibi quiſque facit.

§. 11. Quanquam autem natura, ipſa inter homines aliquam cognationem eſſe voluerit, cujus vi nefas ſit alteri homini nocere, & potius fas ſit cuivis aliorum commodis ſeſe diſpenſare : tamen inter eos, qui in naturali libertate invicem vivunt, hæc cognatio ſat debiles fere exſerit vires, ita ut quivis homo, qui non eſt noſter civis, ſeu quicum in ſtatu naturali vivimus, non quidem pro hoſte, ſed tamen pro *amico parum firmo* ſit habendus. Cujus rei ratio eſt, quod homines non ſolum ſibi invicem maxime poſſint, ſed & variis de cauſis ſæpiſſime velint nocere. Alios quippe pravitas ingenii, aut dominandi & ſuperflua habendi libido ad lædendos alios incitat; alii modeſto licet ingenio, ſtudio ſe conſervandi, & ne ab aliis præveniantur, in arma ruunt. Multos ejuſdem rei deſiderium, ingeniorum contentio committit. Inde in iſto ſtatu tantum non perpetuæ vigent ſuſpiciones, diffidentia, ſtudium aliorum vires ſubruendi, libido alios præveniendi, aut ex aliorum ruina vires ſuas augendi. Ergo uti probi eſt hominis rebus ſuis contentum alios non laceſſere, nec aliena adpetere : ita cauti eſt, ſuæque ſalutis amantis ita omnes homines amicos credere, ut tamen iidem mox hoſtes fieri queant : ita pacem cum omnibus habere, quaſi quæ mox bello mutari poſſit. Qua de cauſa & felix habetur reſpubl. quæ etiam in pace de bello cogitat.

CAPUT II.

De Officiis Conjugalibus.

INter *ſtatus adventitios*, ſeu in quibus homo facto aliquo humano antecedente conſtituitur, primo loco venit *matrimonium*. Quod ipſum etiam eſt primum velut ſpecimen vitæ ſocialis, ſimulque generis humani ſeminarium.

§. 2. Circa hoc initio conſtat, ardentem illam ſexuum inter ſe proclivitatem à ſapientiſſimo Creatore inſtitutam non ad inanem voluptatem ſatiandam; quippe quæ unice ſpectata ſummam fœditatem & confuſionem in genere humano excitatura erat: ſed tum ut eo jucundior inter conjuges eſſet converſatio, tum ut eo lubentius homines propagationi ſobolis operam darent, ac moleſtias tolerarent, quæ iſtius ſuſceptionem atque educationem comitantur. Ex quo conſequitur, naturali legi repugnare omnem uſum membrorum genitalium, qui ab hiſce finibus abit. Quo nomine etiam vetita libido in diverſam ſpeciem, aut eundem ſexum ruens; quævis fœdæ pollutiones, & denique omnis commixtio ſive mutuo conſenſu ſuſcepta, ſive invitæ fœminæ intentata extra matrimonium.

§. 3. *Obligatio ad contrahendum matrimonium* conſiderari poteſt vel in *reſpectu ad totum genus humanum*, vel *in reſpectu ad ſingulos*. *Illa* in eo conſiſtit, quod propagatio ſpeciei humanæ hautquidquam ſit inſtituenda per vagos & ſolutos concubitus; ſed utique legibus connubialibus circumſcribenda, adeoque per matrimonium duntaxat exercenda. Citra hoc enim decora & bene diſpoſita inter homines ſocietas, vitæque civilis cultus intelligi nequit. *Singuli* autem ad matrimonium ineundum tenentur, quando commoda ſeſe ejus occaſio offert: quam tamen non ſola ætas generandique facultas abſolvit; ſed

ſed ut copia quoque ſit decentis conditionis, nec non facultas alendi uxorem & prolem naſcituram: ac ut mas quoque ſit idoneus ad gerendam perſonam patrisfamilias. Niſi tamen aliquis compoſitus ſit ad exigendum caſtum cælibatum, ſentiatque plus ſe utilitatis poſſe procurare humano generi, aut civitati cælibem, quam uxoratum; præſertim ubi nulla prolis penuria ſit metuenda.

§. 4. Inter eos, qui matrimonium inituri ſunt, intervenire ſolet & debet *pactum*, quod ubi *regulare* & *perfectum* fuerit, hiſce capitibus abſolvitur. *Primo*, quia vir, abs quo ut contractus incipiat utriuſque ſexus indoli magis congruit, propriam utique ſibi ſobolem intendit quærere, non ſuppoſititiam aut adulterinam; igitur *fidem dare viro debet fœmina*, quod nemini præterquam ipſi corporis ſui uſuram velit concedere. Quod itidem *a marito fœmina viciſſim* ſolet ſtipulari. *Deinde* cum nihil magis ab indole vitæ ſocialis & civilis abhorreat, quam vita vaga ac deſultoria, incerto lare, nullis fortunarum ſede; cumque communis ſobolis educatio commodiſſime inſtituatur conjunctis utriuſque parentis operis: ac cohabitatio continua plurimum contineat jucunditatis inter conjuges bene compoſitos, per quam etiam marito certius de caſtitate uxoris conſtare poteſt: igitur in id quoque fidem marito dat uxor, quod *viro continuo cohabitare*, adeoque in arctiſſimam vitæ ſocietatem, eandemque familiam cum ipſo coaleſcere velit. Cui ipſi & mutua promiſſio de tali invicem converſatione, qualem indoles ejus ſocietatis requirit, ineſſe intelligitur. Quia autem non ſolum naturali utriuſque ſexus conditioni maxime congruit, ut in matrimonio viri conditio ſit potior, ſed & maritus familiæ, à ſe utique conſtitutæ, caput ſit; conſequitur, ut uxor in negotiis matrimonium ac familiam concernentibus directioni mariti ſit obnoxia. Inde & mariti eſt de domicilio conſtituere; nec uxor iſto invito peregre abire aut ſecubare poteſt. Tale tamen imperium, quod

quod jus vitæ & necis gravemque coërcitionem, nec non plenam poteſtatem circa quævis bona uxoris diſponendi comprehendat, ad eſſentiam matrimonii neceſſarium non videtur: ſed iſtud ex peculiaribus pactis inter conjuges, aut ex legibus civilibus alicubi conſtituitur.

§. 5. Porro uti illud manifeſte legi naturali repugnat, *unam mulierem pluribus viris ſimul* cohabitare: ita ut *unus ſimul duas pluresve uxores* habeat, apud plurimas gentes, & in ipſo quondam Judaico populo receptum. Nihilominus ſi vel maxime à primæva matrimonii inſtitutione in divinis literis tradita abſtrahamus; ex ipſa tamen recta ratione conſtat, longe decentius juxta atque utilius eſſe unum una eſſe contentum. Id quod & uſus omnium quas novimus gentium Chriſtianarum à tot ſeculis comprobavit.

§. 6. Nec minus natura tam arctæ conjunctionis oſtendit, *matrimonium debere eſſe perpetuum*, & non niſi alterutrius conjugum morte finiendum: niſi principalis pacti matrimonialis capita fuerint violata per adulterium, & malitioſam deſertionem. Ob mores autem male compoſitos, & qui cum malitioſa deſertione eundem non producunt effectum, ſeparatio duntaxat quoad thorum & menſam inter Chriſtianos recepta eſt, ſine permiſſione ad ſecunda vota tranſeundi. Cujus inter alias etiam hæc ratio eſt, ne facultas divortii contumaciam morum alat; ſed potius alterius conditionis deſperatio ad commoditatem morum, mutuamque tolerantiam conjuges incitet. Cæterum ob violata pacti matrimonialis capita pars læſa tantum vinculo exſolvitur; quod in altero continuatur, ſiquidem pars læſa velit, & cum altero in gratiam redire dignetur.

§. 7. Contrahere licite matrimonium, ubi lex civilis non obſtat, poteſt *quilibet cum qualibet*, ſi ætas corporiſque conſtitutio matrimonio habilis adſit; *niſi impedimentum aliquod morale* obſtet. Moraliter impe-

impeditur aliam conjugem adſciſcere, qui, quæve alteri jam conjugi junctus, junctave eſt.

§. 8. Sed & pro morali legitimarum nuptiarum impedimento habetur *arcta nimis ſanguinis aut affinitatis conjunctio.* Quo nomine etiam naturali lege nefariæ judicantur nuptiæ inter adſcendentes & deſcendentes in infinitum. Reliquæ autem nuptiæ in limite tranſverſo, puta cum amita & matertera, cum ſorore, item in affinitate cum noverca, ſocru, privigna, non ſolum lex divina, ſed & cultarum leges gentium, & Chriſtianorum conſenſus deteſtatur. Quin & multorum populorum leges civiles remotiores quoſdam gradus prohibuerunt, ad objiciendam velut ſepem prius dictis gradibus ſanctioribus, ne ad hos temerandos ita facile rueretur.

§. 9. Cæterum uti aliis contractibus atque negotiis certa quædam requiſita ſueverunt addere leges civiles, quæ ſi obſervata non fuerint, in foro civili pro validis non habentur: ita & circa matrimonium contingit, dum alicubi per leges civiles honeſtatis & boni ordinis cauſa *ſolennia* quædam requiruntur. Quæ licet extra jus naturale ſint; citra illa tamen, qui legibus civilibus ſubjiciuntur, legitimum matrimonium non contrahent; aut ſaltem ejuſmodi conjunctio effectus juſti matrimonii in civitate non habebit.

§. 10. *Officium mariti* eſt uxorem diligere, nutrire, regere, atque defendere: *Uxoris* maritum amare, honorare, adjutorio eſſe ei non ſolum in generanda & educanda ſobole, ſed & in parte curarum domeſticarum capeſſenda. *Utrinque* autem indoles tam arctæ conjunctionis requirit, ut conjuges tam proſperæ quam adverſæ fortunæ ſint ſocii, & ſi qua alterutri calamitas obtingat, ab altero ſublevetur; nec minus ut prudenter mores ad concordiam invicem tolerandam attemperent; qua tamen in parte concedere magis uxoris eſt.

CAPUT

CAPUT III

De Officiis Parentum & liberorum.

§. 1. EX matrimonio provenit proles in quam conſtituta eſt *poteſtas patria*, antiquiſſimum juxta ac ſanctiſſimum genus imperii, quo parentum juſſa venerari eorundemque præ ſe eminentiam agnoſcere liberi tenentur.

§. 2. *Oritur* imperium parentum in liberos *duplici* potiſſimum de *cauſa: primo* quia ipſa lex naturalis, dum ſociabilem eſſe hominem juſſit, *parentibus curam liberorum* injunxit; quæ ut eo minus negligeretur, tenerrimum ſimul affectum in prolem natura iiſdem implantavit. Illi curæ exercendæ requiritur poteſtas liberorum actiones dirigendi ad ipſorum ſalutem, quam ipſi propter judicii defectum nondum intelligunt. Deinde id imperium *tacito quoque conſenſu prolis* nititur. Nam recte præſumitur, ſi infans eo, quo ſublatus eſt, tempore uſum rationis habuiſſet, ac perſpexiſſet, vitam ſe citra parentum curam ac junctum ipſi imperium ſervare non poſſe, lubenter illam in id conſenſuram, commodamque ſibi educationem ab iiſdem viciſſim fuiſſe ſtipulaturam. *Actu* autem parentibus imperium in prolem conſtituitur, quando illam tollunt, nutriuntque & in commodum humanæ ſocietatis membrum pro virili formandam ſuſcipiunt.

§. 3. Cum autem ad generationem ſobolis *non mater minus, quam pater* concurrat, adeóque phyſice proles utrique ſit communis, diſquirendum: *utrius jus in prolem ſit potius.* Super qua re diſtincte pronunciandum. Si enim *extra matrimonium* proles ſit generata, illa primo matris erit, quia pater hic niſi indicio matris cognoſci nequit. Inter eos quoque, qui *in libertate naturali & ſupra leges civiles* degunt, pacto conveniri poteſt, ut non patris, ſed matris jus potius ſit. Sed *in civitatibus*, utique

utique per mares conſtitutis, cum regulariter contractus matrimonii à mare incipiat, & is caput familiæ ſit, potius erit jus patris: ſic ut licet prole matri utique reverentiam, gratumque animum debeat, juſſis tamen matris non obligetur, quæ quidem non iniquis patris præceptis repugnant. Defuncto tamen patre jus ipſius in prolem, ſaltem nondum adultam, *matri* videtur *accreſcere*; & hac ad ſecundas nuptias tranſeunte, *vitrico*, ſiquidem ipſe in fidem & curam naturalis parentis ſuccedat. Et qui deſertum, aut orbatum parentibus liberaliter educandum ſuſcipit, jure ſuo ab eo filialem obſervantiam exigere poteſt.

§. 4. Ut autem accurate intelligatur, quanta *parentum* ſit *in liberos poteſtas*, diſtinguendum eſt tum inter *patresfamilias ſegreges*, & *qui in civitatem ſubierunt*; tum inter *poteſtatem, quam habet genitor ut talis* & quam habet, *ut eſt caput ſuæ familiæ. Patri ut tali* cum ſit à natura injunctum, ut liberos bene educet, quo in commoda humanæ ſocietatis membra evadant, quouſque ipſi ſibi proſpicere queant: inde tanta eidem in liberos poteſtas conceſſa intelligitur, quanta ad hunc finem ſufficit. Quæ hautquaquam eouſque ſe extendit, ut parentes prolem intra materna viſcera latentem elidere, aut editam abjicere, necareque poſſint. Nam excitatur quidem ex ſubſtantia parentum ſoboles; ut tamen in æqualem conditionem humanam cum illis locetur, & injuriæ etiam ab ipſis parentibus capax ſit. Neque etiam hæc poteſtas ad jus vitæ & necis ex occaſione delicti exercendum videtur porrigi, ſed ad modicam duntaxat caſtigationem; quippe quæ verſatur circa ætatem teneram, in quam tam atrocia delicta, quæ morte ſint expianda, vix cadunt. Sed ſi tamen citra ſpem emendationis omnem diſciplinam pertinaciter adſpernetur puer, poterit domo patria ejici, atque abdicari.

§. 5. Iſthæc porro poteſtas, ita preſſe accepta, conſiderari poteſt *juxta diverſitatem ætatis in liberis.*

Nam

Nam *in prima ætate*, ubi immaturus adhuc rationis uſus eſt, omnes liberorum actiones directioni parentum ſubjacent. Quo tempore, ſi quid bonorum ab aliis in impuberem transferatur, id parens loco filii acceptare, & adminiſtrare debet, ut tamen dominium ipſi filio adquiratur: etſi ut fructus patri cedant ad plenam uſque filii ætatem æquiſſimum ſit. Sic & quod ex filii labore lucri aut emolumenti provenit, id merito ſibi pater vindicat; cui ex adverſo filii nutritio & educatio incumbit.

§. 6. *In adulta ætate*, ubi liberi pleno quidem judicio præditi ſunt, pars tamen adhuc familiæ paternæ exiſtunt, diſtincte conſiderari poteſt poteſtas quam pater habet *ut genitor*, & quam habet *ut caput familiæ*. *Illa* cum commodam educationem & gubernationem liberorum pro ſcopo habeat, patet, adultos quoque liberos autoritatem parentum tanquam prudentiorum ſequi debere. Et qui vult ex paternis bonis ſuſtentari, ac in ea deinceps ſuccedere neceſſum eſt, ut ad familiæ paternæ rationes ſeſe attemperet; quam moderari utique penes patrem eſt.

§. 7. Cæterum *patres familiæ*, qui nondum in civitates ſucceſſerant, in domo ſua aliquod inſtar principum gerebant. Inde & liberi, in eorum familia adhuc hærentes, ipſorum imperium tanquam ſummum venerari debebant. Verum poſtea imperium iſtud familiare, (uti & alia jura,) ad uſum & decus civitatum fuit attemperatum; & alicubi multum, alicubi parum de eo patribus fuit relictum. Inde obſervamus, in quibuſdam civitatibus patres jus vitæ & necis, ex cauſa delicti exercendum, in liberos obtinuiſſe: in aliis id ipſum iis ademtum, ne forte parentes ſua in liberos poteſtate in fraudem boni publici, aut ad iniquam iſtorum oppreſſionem abuterentur; aut ne ob mollitiem paterni affectus diſſimularentur vitia, in exitium publicum eruptura, aut ne patri tam triſtis ſententiæ pronunciandæ neceſſitas imponeretur.

§. 8. Sed

§. 8. Sed ubi *proles familia paterna plane exceſſit*, & vel novam ſibi familiam conſtituit, vel alteri adjungitur; poteſtas quidem patria ſolvitur, ut tamen ſemper pietatis & obſervantiæ debitum maneat; quippe fundatum in meritis parentum quibuſcum paria facere liberi nunquam aut rariſſime creduntur. Et iſta merita non in eo tantum conſiſtunt, quod parentibus liberi vitam debeant, occaſionem omnium bonorum; ſed & quod laborioſam ac ſumtuoſam educationem eorum ſuſceperint, qua eos in commoda humanæ ſocietatis membra formarunt, ac ſæpe de mediis vitam commode & copioſe exigendi iiſdem proſpexerunt.

§. 9. Etſi autem parentibus obligatio educandi prolem à natura ſit injuncta; id tamen non obſtat, quo minus, utilitate prolis aut neceſſitate id exigente, ejuſdem *adminiſtratio alteri commendetur*; ita tamen ut inſpectionem ſibi in illum delegatum parens reſervet. Unde & pater non ſolum præceptoribus idoneis filii informationem recte committit; ſed & eundem alteri adoptandum dare poteſt, ſiquidem exinde in filium aliquod ſit emolumentum redundaturum. Et ſi nulla alia ratio ſit prolem alendi, potius quam inopia extinguatur, pater eam oppignorare, aut vendere in tolerabilem ſervitutem poteſt, ſaltem ſub lege retractus, ubi pater ad lautiorem fortunam pervenerit, aut quiſpiam ex cognatis illum redimere velit. Quod ſi autem parens per inhumanitatem prolem expoſuerit & abjecerit, is qui eandem ſuſtulerit atque educaverit, in paternum quoque jus ſuccedet; ita ut iſte alumnus filialem obſervantiam educatori ſuo debeat.

§. 10. Uti autem *pater prolem familia ſua ejicere non debet*, educatione & auxilio iſtius adhuc indigentem, citra graviſſimas cauſas: ita & proles non niſi cum bona patris venia ex ipſius familia excedet. Cæterum cum liberi matrimonii fere contrahendi occaſione paternam familiam relinquant; & vero parentum utique intereſt, cui proles ſua jungatur.

tur, & ex quibus nepotes ſibi proveniant: inde officium filiale utique requirit, ut *patris conſenſum heic ſequantur liberi*, nec eo invito conjugi ſocientur. Quod ſi tamen de facto invitis parentibus matrimonium contraxerint, & conſummaverint liberi, jure quidem naturali id irritum non videtur; præſertim ubi familiam paternam non amplius iſti onerare velint, & alias conditio non ſit indecora. Inde ſi alicubi ejuſmodi matrimonia habentur irrita, aut illegitima, id ex legibus civilibus eſt.

§. 11. *Officium parentum* in hoc præcipue conſiſtit, ut liberos commode alant, corpuſque & animum per dextram & cordatam educationem ita forment, quo idonea & utilia membra ſocietatis humanæ & civilis fiant, probi, cordati, & bene morati. Item ut eoſdem ad idoneum & honeſtum vitæ genus adplicent, & quantum ratio & occaſio fert, fortunam iplorum fundent & promoveant.

§. 12. *Liberorum* contra *debitum* eſt parentes honorare, i. e. reverentiam illis exhibere non externis tantum ſignis, ſed multo magis interna æſtimatione, tanquam autoribus vitæ, ac tantorum aliorum beneficiorum, iiſdem obedire; pro viribus inſervire, inprimis ſenio aut egeſtate confectis; ſine conſilio & autoritate eorum nihil magni momenti ſuſcipere; & denique eorum moroſitatem, aut vitia, ſi qua inveniuntur, patienter ferre.

CAPUT IV.

De Officiis Dominorum & ſervorum.

§. 1. POſtquam genus humanum multiplicari coepiſſet, atque deprehenſum fuiſſet, quam commode res domeſticæ aliorum miniſterio curari poſſent; mature introductum fuit, ut ad operas domeſti-

meſticas obeundas *in familiam adſciſcerentur ſervi.* Quos *ab initio ultro* ſeſe obtuliſſe probabile eſt, inopia adactos, aut propriæ hebetudinis ſenſu; ſtipulatoſque ſibi perpetuam alimentorum & aliarum neceſſitatum præbitionem, in perpetuum hero ſua miniſteria addixiſſe. Dein cum bella paſſim increbeſcerent, apud plurimos populos receptum, ut quibus *bello captis* vita donata eſſet, ſervitio addicerentur, una cum prole, quæ deinceps ex ipſis eſſet proventura. Etſi apud multos populos nulla ejuſmodi ſervitus in uſu, ſed omnia munia domeſtica per mercenarios ad tempus conductos expediuntur.

§. 2. Prout autem ſunt *diverſi* velut *gradus ſervitutis*; ita & poteſtas herorum, & ſervorum conditio variat. *Mercenario temporario* dominus conventam mercedem; iſte huic viciſſim conventam operam debet. Et quia in eo contractu domini melior eſt conditio, ideo etiam ejuſmodi miniſter domino pro ratione dignitatis reverentiam exhibere tenetur; & ubi malitioſe aut negligenter opus fecerit, ejuſdem coercitioni eſt obnoxius; quæ tamen ad gravem corporis afflictionem, multo minus ad mortem, propria autoritate ſumendam, procedere nequit.

§. 3. Ejuſmodi autem *ſervo, qui ſeſe ultro alicui in perpetuum ſervitium addixit,* dominus perpetua alimenta, & quæ alia vitæ neceſſaria ſunt; ille huic viciſſim perpetuas operas, quaſcunque dominus præſcripſerit, præſtare debet, & quicquid ex illis provenit, domino fideliter conſignare. In quibus tamen virium & dexteritatis ſervi humaniter rationem habebit dominus, ne vires ipſius excedentem laborem cum aſperitate exigat. Caſtigationi quoque domini iſte ſubeſt non ſolum ad expellendam negligentiam in opere exſequendo; ſed & ut ipſius mores ad decus & tranquillitatem familiæ componantur. Non tamen invitus alteri vendi talis poteſt; quia ultro hunc & non alium dominum adſcivit; & ipſius intereſt, utri ſerviat. Si atrox delictum in alium extra familiam admiſerit, in civitatibus pœnæ

poteſtatis civilis ſubjacet; ubi familia ſegrex fuerit, expelli inde poterit. Sed ubi delictum in ipſam familiam ſegregem ſit admiſſum, á domino etiam per extrema coerceri poterit.

§. 4. In iſtos autem *ſervos*, *qui bello capti* fuerant, à pleriſque durius agi cœptum, quod hoſtilis adhuc iræ quid in eos ſupereſſet, & quia ipſi extrema nobis noſtriſque fortunis intentaverant. Quamprimum tamen inter ejuſmodi victorem victumque mutua fides circa conſociationem in familiam interceſſit, omnis antegreſſa hoſtilitas remiſſa cenſetur. Et tunc utique injuriam etiam taliter adquiſito ſervo facit dominus, ſi vel neceſſaria ad victum non ſuppeditet, vel citra rationem in eum ſæviat, multoque magis ſi citra condignum delictum eundem occidat.

§. 5. Circa illos quoque ſervos, qui bellica vi in eam conditionem fuerant abſtracti, nec non qui pretio emuntur, receptum, ut non ſecus ac aliæ res noſtræ in quemcunque placeret transferri, & ad inſtar mercium venire poſſent. Sic ut ipſum *corpus ſervi domini eſſe* intelligeretur. Ubi tamen humanitas jubet, ut nunquam obliviſcamur, ſervum utique hominem eſſe; adeoque nequaquam eum ita tractemus velut alias res noſtras, quibus pro lubitu uti abutique, eaſque deſtruere poſſumus. Et ubi talem ſervum alienare placet, nedis data opera aut præter meritum addicatur, apud quos inhumana ipſum tractatio eſt manſura.

§. 6. Denique & id paſſim receptum, ut quæ ex ſervis parentibus naſcitur *proles*, ſervilis & ipſa ſit conditionis, pertineatque tanquam mancipium ad dominum matris. Id quod iſthoc argumento defenditur, quod cujus eſt corpus, ejus quoque par ſit fructum eſſe, qui ex eo corpore provenit. Et quia iſta proles naſcitura plane non erat, ſi dominus jure belli in parentem uſus fuiſſet. Et quia parens nihil habet proprii, nulla ratio prolem ejuſmodi alendi ſupereſt, niſi ex bonis herilibus. Cum igitur dominus

minus alimenta præbeat ejuſmodi proli diu ante, quam ipſius opera utilis eſſe queat, & ſequentes operæ ſui temporis alimenta non multum fere excedant; effugere eidem ſervitutem invito domino non licebit. Manifeſtum tamen eſt, cum ejuſmodi vernæ nulla ſua culpa in ſervitutem perveniant, nullum eſſe prætextum, quare iſti durius debeant tractari, quam conditio perpetuorum mercenariorum admittit.

CAPUT V.

De Cauſa impulſiva conſtituendæ civitatis.

§. 1. QUanquam vix ſit jucunditatis quid atque commoditatis, quod per hactenus numerata officia, ſtatuſque obtineri non poſſe videatur; quare tamen mortales non contenti parvis illis, primiſque ſocietatibus magnas ſocietates, quæ *civitatum* nomine veniunt, conſtituerint, jam inveſtigandum reſtat. Ex hiſce enim fundamentis deducenda eſt ratio officiorum, quæ ſtatum hominum civilem comitantur.

§. 2. Heic igitur *non ſufficit dixiſſe*; *hominem per naturam ipſam rapi ad ſocietatem civilem*, ut citra eam nec poſſit, nec velit vivere. Sane enim cum apertum ſit, hominem eſſe tale animal, quod ſeipſum & ſuam utilitatem quam maxime amat; neceſſum eſt, ut dum ultro ſocietatem civilem affectat, aliquam utilitatem inde ſibi proventuram reſpexerit. Et quanquam extra ſocietatem cum ſui ſimilibus homo erat futurus animal longe miſerrimum: tamen cum naturalibus deſideriis & neceſſitatibus hominis per primas ſocietates, & per officia ex humanitate, aut pactis præſtita abunde potuerit ſatisfieri; non ſtatim ex

ſocialitate hominis inferri poteſt, ejus indolem præciſe ad ſocietatem civilem ferri.

§. 2. Id quod planius fiet, ſi conſideremus, quænam *conditio ex conſtitutis civitatibus* apud homines proveniat: quid requiratur, ut quis *vere* dici queat *animal politicum, i. e. bonus civis:* quid denique deprehendatur *in natura hominis, indoli vitæ civilis repugnans.*

§. 4. Qui *civis* ſit, libertatis naturalis jacturam facit, ac imperio ſe ſubjicit, quod jus vitæ & necis complectitur; & cujus juſſu plurima facienda, abs quibus quis alias abhorrebat; & omittenda, quæ vehementer adpetebat. Pleræque etiam actiones ad bonum ſocietatis referendæ, quod ſæpe à bono ſingulorum videtur diſcrepare. Atqui ad hoc per inclinationes jam congenitas fertur homo, ut nemini ſubjectus eſſe, ut omnia ſuo agere arbitrio, ut proprio commodo in omnibus velificari velit.

§. 5. *Animal vere politicum*, i. e. *bonum civem* illum dicimus, qui juſſis imperantium promte paret, qui ad bonum publicum omnibus viribus connititur, ac poſt illud privatum bonum lubenter habet: imo qui nihil ſibi bonum credit, niſi idem bonum quoque ſit civitati; qui denique adverſus alios cives commodum ſeſe gerit. Atqui paucorum ingenia ultro ad hunc finem attemperata inveniuntur; maxima pars metu pœnæ utcunque continetur; multi per totam vitam mali cives, & animalia non politica manent.

§. 6. Denique *nullum homine animal ferocius*, aut indomitum magis & quod in plura vitia, pacem ſocietatis perturbare apta, ſit proclive. Præter deſideria enim cibi, veneriſque, quibus bruta quoque ſolent committi, multis homo agitatur vitiis, quæ bruta ignorant; uti eſt ſuperfluarum rerum inſatiabilis cupido, & ſæviſſimarum malorum ambitio. Vivax item nimis injuriarum memoria, & vindictæ ardor, longo poſt tempore adhuc gliſcens. Nec non infinita diſſimilitudo inclinationum & adpetituum, & cuique

cuique pro ſtudio ſuo extollendo pervicacia. Accedit, quod eo furore in proprium genus ſævire gaudeat homo, ut maxima pars malorum, quibus humana conditio vivit obnoxia, ab ipſo homine proficiſcatur.

§. 7. Genuina igitur & principalis cauſa, quare patresfamilias, deſerta naturali libertate, ad civitates conſtituendas deſcenderint, fuit; *ut præſidia ſibi circumponerent contra mala, quæ homini ab homine imminent.* Nam uti poſt Deum O. M. homo homini plurimum prodeſſe; ſic & idem non minus obeſſe poteſt. Et recte malitiam hominum, ejuſque remedium æſtimant, qui in proverbii vicem receperunt: niſi judicia eſſent unus alterum devoraret. Poſtquam autem per civitates in talem ſunt digeſti ordinem homines, ut à mutuis læſionibus tuti eſſe poſſent, ultro deinde conſecutum fuit, ut eo uberius fruerentur commodis, quæ ex hominibus in homines provenire apta ſunt; puta, ut moribus à puero imbuerentur commodioribus, & varias invenirent, atque excolerent artes, quibus vita humana copioſa & commoda fuit reddita.

§. 8. Illuſtrior adhuc fiet cauſa conſtituendæ civitatis, ſi conſideremus, *alia media non fuiſſe ſufficitura* reprimendæ hominum malitiæ. Quanquam enim *lex naturalis* præcipiat, ut ab omnibus injuriis inferendis homines ſeſe abſtineant: tamen ejus legis reverentia id præſtare non poteſt hominibus ut in libertate naturali ſatis tuto degere queant. Etſi enim forte dentur homines animo ita modeſto, ut ne impunitate quidem data alios violare velint; alii quoque metu proventuri inde mali cupiditates ſuas utcunque compeſcant: magna tamen ex adverſo eorum turba datur, quibus omne jus vile eſt, quotiens ſpes lucri arriſerit, & fiducia propriarum virium, aut ſolertiæ, qua repellere aut eludere læſos ſeſe poſſe ſperent. Quos uti nemo non cavere nititur, qui ſalutem ſuam amat: ita cautio illa commodius, quam ope civitatum obtineri nequit. Nam

utut aliqui mutuo fidem dederint de auxiliis invicem ferendis; ni tamen adſit aliquid, quo & judicia eorum uniantur, & voluntates firmiter adſtringantur ad explendam fidem, fruſtra ab iiſdem certum auxilium ſibi quis promittit.

§. 9. Denique licet lex naturalis hominibus ſatis inſinuet, non impune laturos, qui alios injuria affecerint: tamen neque *metus divini Numinis*, neque *conſcientiæ morſus* ſat validam deprehenduntur vim habere quorumvis hominum malitiæ coercendæ. Nam apud multos educationis & conſuetudinis vitio vis rationis velut obſurdeſcit. Unde fit, ut illi præſentibus tantum immineant, futurorum parum curioſi; ac non niſi iis moveantur, quæ in ſenſus incurrunt. Cum autem vindicta divina lento fere pede ſoleat incedere; inde pravis mortalium præbetur occaſio ad alias cauſas impiorum mala referendi; præſertim cum ſæpe videant, improbis affatim adeſſe, queis vulgus felicitatem metitur. Accedit, quod ſtimuli conſcientiæ, quæ facinus antecedunt, non ita validi videantur, quam qui idem ſubſequuntur, quando id, quod factum eſt, infectum amplius fieri nequit. Enimvero pravis cupidinibus reprimendis præſentaneum, & ad indolem hominum probe attemperatum remedium in civitatibus reperitur.

CAPUT. VI.

De Interna Civitatum ſtructura.

§. 1. PRoximum eſt, ut inveſtigemus, qua ratione civitates ſint extructæ, earundemque *interna compages* cohæreat. Ubi illud primo manifeſtum eſt, adverſus mala ab hominum pravitate imminentia ſingulis hominibus neque locum aliquem, neque arma, neque animantia bruta commodius & efficacius præſidium potuiſſe ſuppeditare, quam *alii homi-*

homines, eorum autem vis cum in longe diſtantia non feratur, neceſſum erat *conjungi*, per quos finis iſte obtinendus erat.

§. 2. Nec minus conſtat, ejuſmodi ſecuritatem adverſus alios homines præſtare non poſſe duorum vel trium conſenſionem. Quia facile eſt, ut ad paucos hoſce opprimendos tot conſpirent, quot certiſſimam ſibi de illis victoriam ſpondere poſſint; quibus ſpes ſucceſſus & impunitatis fiduciam ad aggrediendum eſt datura. Igitur ad iſtum finem neceſſarium eſt, *inſignem hominum multitudinem* ſeſe conjungere; ut paucorum hominum ad hoſtes acceſſio non ſit ipſis conſpicui momenti ad victoriam.

§. 3. Inter multos iſtos, hoc fine coeuntes, oportet ut ſit *conſenſus circa adhibenda media ad eundem finem idonea*. Nam etiam multi, ni conſentiant inter ſe, ſed diſtracti ſententiis in diverſa tendant, nihil efficient. Aut licet ad tempus conſentiant, impellente aliquo affectu: mox tamen, prout mutabilia ſunt hominum ingenia & inclinationes, in diverſa abibunt. Et quamvis pacto inter ſe promittant, quod ad defenſionem communem vires ſuas ſint adplicaturi: tamen ne hoc quidem modo ad diuturnitatem iſti multitudini ſat cautum erit. Sed oportet, ut quid amplius accedat, ut qui ſemel ad pacem & mutuum auxilium cauſa communis boni conſenſerint, prohibeantur, ne poſtea, cum bonum ſuum privatum à publico diſcrepare viſum fuerit, iterum diſſentiant.

§. 4. Cæterum in humano ingenio *duo* potiſſimum occurrunt *vitia*, quæ impediunt, quo minus multi, ſui juris & abs ſe invicem non dependentes, diu in communem aliquem finem poſſint conſpirare. Unum eſt *diverſitas inclinationum & judicii* circa diſcernendum, quod ad finem eſt utiliſſimum: cui in multis eſt conjuncta *hebetudo* ad diſpiciendum, quæ ſententia ex pluribus ſit magis proficua, & *pervicacia* mordicus defendendi, quod ſemel utcunque arriſerit. Alterum eſt *torpor & averſatio* ultro faciendi, quod u-

tile eſt, ubi deſit aliqua neceſſitas, quæ tergiverſantes velint nolint ad officium faciendum ſubigat. Priori vitio occurritur, unitis in perpetuum voluntatibus omnium. Poſteriori autem, ſi conſtituatur aliqua poteſtas, quæ præſens & in ſenſus incurrens malum infligere poſſit communi utilitati reluctantibus.

§. 5. *Vniri multorum hominum voluntates* nulla alia ratione poſſunt, quam ſi unuſquiſque ſuam voluntatem voluntati unius hominis, aut unius conſilii ſubjiciat, ita ut deinceps pro voluntate omnium & ſingulorum ſit habendum, quicquid de rebus ad ſecuritatem communem neceſſariis ille voluerit.

§. 6. *Poteſtas* autem talis, quæ omnibus ſit *metuenda*, itidem inter multos homines nulla alia ratione conſtitui poteſt, quam ſi omnes & ſinguli ſeſe obligaverint, quod eo modo vires ſuas ſint adplicaturi, ſicut ille voluerit, in quem omnes virium ſuarum directionem reſignarunt. Ubi autem & voluntatum & virium unio facta fuerit, tunc demum multitudo hominum in validiſſimum corpus, civitatem nimirum, animatur.

§. 7. Porro ut civitas *regulari modo* coaleſcat, requiruntur *duo pacta*, & *unum decretum*. *Primo* enim omnium illi multi, qui in libertate naturali conſtituti intelliguntur, ubi ad civitatem faciendam congregantur, inter ſe *ſinguli cum ſingulis pactum* ineunt, quod in unum & perpetuum cœtum coire velint, ſuæque ſalutis ac ſecuritatis rationes communi conſilio ac ductu adminiſtrare; uno verbo, quod velint concives mutuo fieri. In quod pactum omnes & ſinguli ut conſentiant neceſſum eſt; & qui non conſenſerit, is extra futuram civitatem manet.

§. 8. *Poſt* iſthoc pactum oportet, ut *decretum* fiat, *qualis forma regiminis* ſit introducenda. De hac enim antequam conſtitutum ſit, nihil conſtanter poterit expediri, quod ad communem ſalutem faciat.

§. 9. Poſt

§. 9. Poſt decretum circa formam regiminis *altero pacto* opus eſt, quando conſtituuntur ille vel illi, in quem vel quos regimen naſcentis civitatis confertur: quo quidem pacto hi ad curam communis ſecuritatis & ſalutis, reliqui ad obſequium his præſtandum ſeſe obſtringunt; quo ipſo etiam omnes ſuam voluntatem ſubjiciunt voluntati iſtius vel iſtorum, ſimulque ſuarum virium uſum & adplicationem ad communem defenſionem eidem vel iiſdem deferunt. Atque hoc pactum ubi rite fuerit exſecutioni datum, tunc demum perfecta & regularis civitas inde provenit.

§. 10. Civitas ita conſtituta ad modum *unius perſonæ* concipitur, unoque *nomine* ab omnibus particularibus hominibus diſtinguitur, atque dignoſcitur; habetque peculiaria *jura*, ac *res* proprias, quæ neque ſinguli, neque multi, neque adeo omnes ſimul citra eum, qui ſummum habet imperium, ſeu cui regimen civitatis commiſſum, ſibi aſſerere poſſunt. Unde civitas *definitur*, quod ſit perſona moralis compoſita, cujus voluntas ex pluribus pactis implicita & unita, pro voluntate omnium habetur, ut ſingulorum viribus & facultatibus ad pacem & ſecuritatem communem uti poſſit.

§. 11. Exſerit autem ſeſe *voluntas civitatis*, tanquam principium actionum publicarum, vel *per unum hominem*, vel *per unum concilium*, prout in illum aut hoc ſumma rerum fuit collata. Ubi penes unum hominem eſt regimen civitatis, civitas velle intelligitur, quodcunque iſti homini, (cui ſanam rationem conſtare præſupponitur,) placuerit, & quidem circa negotia, quæ ad finem civitatum ſpectant.

§. 12. Verum ubi regimen civitatis collatum eſt in concilium, ex pluribus hominibus conſtans, quorum quiſque ſuam retinet voluntatem naturalem; regulariter illud habetur pro voluntate civitatis, in quod conſenſerit *major pars* hominum, ex quibus concilium componitur; niſi expreſſe ſtatutum ſit, quota pars concilii conſentiens requiratur ad repræſentandam volun-

voluntatem univerſitatis. Ubi autem duæ ſententiæ diſcrepantes pares ſint, nihil agetur, ſed res in priori ſtatu manebit. Inter plures ſententias diſcrepantes illa prævalebit, quæ ſingulis diſſentientibus major eſt; modo in ea tot conſpirent, quot alias voluntatem univerſitatis per ſanctiones publicas repræſentare poſſunt.

§. 13. Civitate ita conſtituta, ille, in quem imperium eſt collatum, prout eſt vel unus homo, vel unum concilium paucorum aut univerſorum, *monarcha ſenatus*, aut *populus liber* dicitur; reliqui ſubditi audiunt, aut *cives*, vocabulo hoc *latius* accepto. Etſi preſſius illi quibuſdam duntaxat cives ſoleant dici, quorum coitione & conſenſu primo civitas coaluit, aut qui in horum locum ſucceſſerunt; nempe patresfamilias. Sunt porro *cives* vel *originarii* vel *adſciticii*. Illi ſunt, qui vel initio civitati naſcenti interfuerunt, vel qui ex hiſce ſunt geniti; quos etiam *indigenas* adpellari mos eſt. Hi autem ſunt qui civitati jam conſtitutæ extrinſecus accedunt eo fine, ut fortunarum ibi ſedem figant. Nam qui tantum ad tempus commorandi cauſa in civitate verſantur, etſi tantiſper ipſius imperio ſubjiciantur; cives tamen non habentur ſed peregrini, aut inquilini vocantur.

§. 14. Iſta tamen, quæ ſuper origine civitatum tradita ſunt, non obſtant, quo minus *imperium civile à Deo* eſſe recte dicatur. Cum enim idem legem naturalem ab omnibus hominibus exerceri velit; & vero poſt multiplicatum genus humanum tam horrida vita inter homines proventura fuerit, ut legi naturali vix ullus relinqueretur locus; cujus tamen exercitium per inſtitutas civitates egregie promovetur; ergo, (cum qui jubet finem, jubere etiam cenſeatur media ad finem neceſſaria,) Deus quoque mediante dictamine rationis antecedenter præcepiſſe humano generi multiplicato intelligitur, ut civitates, quæ ſummo imperio velut animantur, conſtituerentur. Quarum ordinem quoque in divinis literis expreſſe

preſſe adprobat, ejuſque ſanctimoniam peculiaribus legibus ſancit, ſibique illud peculiariter curæ eſſe teſtatur.

CAPUT VII.

De Partibus ſummi Imperii.

§. 1. QUæ *partes* ſint ſummi imperii, & quibus modis ejuſdem ſeſe vis in civitatibus exſerat, ex natura & fine earundem liquido poteſt colligi.

§. 2. In civitate omnes ſuam voluntatem ſubmiſerunt voluntati imperantium circa negotia ad ſalutem civitatis facientia, quod velint facere, quidquid illi voluerint. Hoc ut fieri poſſit, neceſſum eſt, ut *imperantes civibus ſignificent, quæ ipſorum cuca talia ſit voluntas.* Iſtud igitur faciunt non ſolum *per mandata ad ſingulos* directa circa negotia particularia; ſed etiam *per generales regulas*, unde omnibus in perpetuum de agendis omittendiſve conſtet. Per quas etiam definiri ſolet, quid cuique ſuum, quid alienum cenſeri debeat; quid in civitate pro licito, quid pro illicito, quid pro honeſto aut inhoneſto habendum; quid cuique ex libertate naturali ſuperſit, aut quomodo quiſque uſum ſuorum jurium ad tranquillitatem civitatis temperare debeat; quid denique & quo modo quiſque ſuo jure ab alterio exigere queat. Hæc omnia enim liquido definita eſſe, ad decus & tranquillitatem civitatis plurimum facit.

§. 3. Is porro potiſſimus civitatum finis eſt, ut homines mutua conſpiratione & ope tuti ſint adverſus damna & injurias, quæ ab hominibus invicem inferri poſſunt & ſolent. Id ut obtineatur ab hominibus, quibuſcum in eandem ſocietatem conjungimur, non ſufficit, ut mutuo inter ſe pacificantur de injuriis non inferendis; neque etiam ut nuda ſuperioris voluntas civibus innoteſcat: ſed opus eſt *metu*

pœnæ,

pœnæ, & facultate eandem repræſentandi. Quæ pœna, ut huic fini ſufficiat, ita eſt temperanda; ut aperte majus malum ſit leges violaſſe, quam obſervaſſe; utque adeo pœnæ acerbitas voluptati aut lucro, quod ex injuria capitur aut ſperatur, præponderet. Nam non poſſunt homines non ex duobus malis minus eligere. Licet autem multi per imminentem pœnam ab injuriis non reprimantur, id tamen inter minus frequentia habendum eſt; quæ plane evitare conditio humana non patitur.

§. 4. Quia etiam ſæpe controverſiæ ſuper recta legum adplicatione ad facta ſingularia oriri ſolent, ac multa accurate expendenda occurrant, ſi quid contra leges factum eſſe dicatur: inde, ut inter cives tranquillitas conſtet, ſummi imperii eſt *lites civium cognoſcere & decidere*, ſingulorumque facta, quæ legibus contraria arguuntur, examinare, ac pœnam legibus convenientem dictitare & exſequi.

§ 5. Ut autem qui in civitatem coiverunt, adverſus extraneos tuti ſint, ſummi imperii eſt *congregare, & unire, armare*, aut ejus loco conducere, quot pro incerto numero, & viribus hoſtium ad communem defenſionem opus viſum fuerit; rurſuſque ubi expedierit pacem facere. Cumque & belli & pacis temporibus inſerviant *fœdera*, ut & commoda diverſarum civitatum melius communicari poſſint, & validior hoſtis junctis viribus repelli, aut in ordinem redigi queat; penes ſummum quoque imperium erit, utrique tempori inſervientia fœdera inire, univerſoſque ſubditos ad ea ſervanda obſtringere, ſimulque exinde redundantia commoda in civitatem derivare.

§. 6. Cum etiam civitatis amplæ negotia, tam belli quam pacis tempore occurrentia ab uno homine ſive *miniſtris* & *magiſtratibus* exſecutioni dari nequeant; opus erit ab ſummo imperio conſtitui homines, qui ipſius vice controverſias civium examinent, vicinorum conſilia explorent, milites gubernent,

nent, opes civitatis colligant, & diſpenſent, ac denique utilitati civitatis undique proſpiciant. Quos ipſos ſummus imperans ad officium faciendum compellere, geſtorumque rationes poſcere poteſt ac debet.

§. 7. Quia porro nec belli nec pacis tempore civitatis negotia ſine *ſumtibus* geri poſſunt, ſummi imperii eſt adigere cives, ut eoſdem ſuppeditent. Id quod variis modis contingit; puta, ſi vel cives aliquam bonorum aut proventuum regionis abs ſe inſeſſæ partem ad hos uſus ſeponant, vel ſinguli cives de ſuis bonis conferant, ſimulque ubi opus ſit operas ſuas præbeant; vel ſi vectigalia imponantur mercibus, quæ importantur, & exportantur, (quorum illud tamen magis cives, hoc exteros onerat,) aut ſi de pretio rerum, quæ conſumuntur, modica pars decidatur.

§. 8. Denique cum ſingulorum actiones à ſua cujuſque opinione regantur; plerique autem de rebus ita ſoleant judicare, prout aſſueverunt, & prout communiter judicari vident; pauciſſimi proprio ingenio vera & honeſta deſpicere queant: inde civitati expedit, ut publice ejuſmodi *doctrinæ* perſonet, quæ cum recto fine & uſu civitatum congruunt, ſimulque animi civium à puero iſtis imbuantur. Ejuſmodi igitur doctrinas qui publice doceant, ſummi imperii eſt conſtituere.

§. 9. Sunt autem iſtæ partes ſummi imperii naturaliter ita *connexæ*, ut ſiquidem regularis forma civitati conſtare debeat, omnes & ſingulæ penes unum radicaliter eſſe debeant. Nam ſi una vel altera plane abfuerit, mancum erit imperium, nec ad finem civitatis procurandum idoneum. Sin autem iſtæ dividantur, ita ut quædam radicaliter ſint penes unum, reliquæ penes alium, irregularem remp. & male cohærentem emergere neceſſum eſt.

CAPUT

CAPUT VIII.

De Formis Rerumpubl.

§. 1. SUmmum imperium, prout vel in *uno homine*, vel *in uno concilio ex paucis*, *aut universis conſtante* reperitur, diverſas formas rerump. producere ſolet.

§. 2. Sunt autem *formæ civitatis* vel *regulares* vel *irregulares*. Illæ ſunt, ubi imperium ſummum in uno ſubjecto ita eſt unitum, ut illud indiviſum & inconvulſum ab una voluntate per omnes civitatis partes atque negotia ſeſe diſpenſet. Ubi hoc non deprehenditur, irregularis forma civitatis erit.

§. 3. Civitatis *regularis tres* ſunt *formæ*; prima quando ſummum imperium eſt penes unum hominem; & dicitur *monarchia*. Altera quando ſummum imperium eſt penes concilium ex ſelectis duntaxat civibus conſtans; & vocatur *ariſtocratia*. Tertia, quando ſummum imperium eſt penes concilium ex univerſis patribusfamilias conſtans; & appellatur *democratia*. In prima is, qui rerum potitur, dicitur *monarcha*, in ſecunda *optimates*, in tertia *populus*.

§. 4. In omnibus hiſce formis poteſtas quidem eſt eadem. Sed in eo inſignem habet *commoditatem* monarchia præ reliquis formis, quod in ea ut deliberetur & decernatur, id eſt, ut imperium actu exerceatur, non opus ſit temporibus & locis conditis, ſed quovis loco & tempore deliberari & decerni poſſit; ſic ut monarcha ſemper in proxima ſit potentia ad actus imperii exercendos. Sed ut optimates & populus, qui non ſunt una perſona naturalis, decernant, neceſſum eſt, ut certo loco & tempore conveniant, ibique ſuper negotiis publicis deliberent & decernant: cum alio modo voluntas

luntas ſenatus ac populi, quæ ex conſpirantibus majoris partis ſententiis reſultat, cognoſci nequeat.

§. 5. Cæterum uti circa alia jura, ita & circa ſummum imperium contingit, ut id alicubi bene, alicubi prave & imprudenter adminiſtretur. Unde fit, ut aliæ civitates *ſanæ*, aliæ *morbidæ* & *corruptæ* dicantur: etſi propter iſtiuſmodi morbos peculiares formas aut ſpecies rerumpublicarum comminiſci neceſſum non ſit. Eorum autem morborum, quibus civitates infeſtantur, alii *in hominibus*, alii *in ipſo ſtatu* hærent. Inde alia *vitia hominum*, alia *vitia ſtatus* audiunt.

§. 6. *Vitia hominum in monarchia* ſunt, ſi qui ſolium obtinet regnandi artibus deſtituitur, nullaque aut non ſufficiente reipubl. cura tangitur, eamque pravorum miniſtrorum ambitioni aut avaritiæ lacerandam proſtituit; ſi ſævitia & iracundia idem eſt terribilis; ſi etiam citra neceſſitatem remp. in caſum dare gaudet; ſi quæ ad tolerandos ſumtus reip. conferuntur luxu, aut per inconſultas largitiones diſſipat; ſi pecunias civibus extortas præter rationem accumulat; ſi contumelioſus, ſi injuſtus eſt; & ſi quæ ſunt alia, per quæ mali nomen principis comparatur.

§. 7. *Vitia hominum in ariſtocratia* ſunt, ſi per ambitum, pravaſque artes via in ſenatum patet viris improbis aut ineptis, excluſis melioribus; ſi optimates factionibus diſtrahuntur; ſi plebe tanquam mancipiis abuti, & bona civitatis augendo privato patrimonio intervertere ſtudent.

§. 8. *Vitia hominum in democratia* ſunt, ſi inepti & turbulenti homines turbulenter & importune ſententias ſuas tueri ſolent; ſi egregiæ & reip. non prægraves virtutes opprimuntur; ſi per levitatem leges temere figuntur atque refiguntur, & quæ modo placuerunt, mox citra rationem diſplicent; ſi ſordidi & inepti homines rebus gerendis præficiuntur.

§. 9. *Vitia*

§. 9. *Vitia hominum*, quæ *in quamvis civitatis ſpeciem* cadunt, ſunt; ſi quibus imperii adminiſtratio incumbit, officio ſuo negligenter aut prave funguntur, & ſi cives, quibus ſola obſequii gloria relicta eſt, frænum mordeant.

§. 10. Aſt *vitia ſtatus* ſunt, ubi leges aut inſtituta civitatis non ſunt attemperata ad genium populi, aut regionis; aut ubi eadem cives diſponunt ad turbas internas, aut ad juſta vicinorum odia incurrenda; aut ſi eoſdem ineptos reddunt ad obeundas functiones, quæ reip. ſervandæ ſunt neceſſariæ; puta, ſi per leges civitatis non poſſint non in imbellem ſegnitiem reſolvi, aut inidonei ad pacem ferendam reddi: aut ſi leges fundamentales ita ſint diſpoſitæ, ut per eas negotia publica non poſſunt non tarde aut difficulter expediri.

§. 11. Morbidis ejuſmodi rebuspubl. multi peculiaria quoque vocabula adplicant; ità ut *vitioſa monarchia* vocetur *tyrannis*; *vitioſus ſtatus paucorum oligarchia*; *vitioſus ſtatus popularis ochlocratia*. Etſi frequenter contingat, ut multi per iſthæc vocabula *non tam morbum reip. quam ſuum affectum aut diſplicentiam* in præſentem ſtatum, imperanteſve exprimant. Sæpe enim, cui vel rex vel ſtatus monarchicus diſplicet, tyrannum aut dominum ſolet vocare etiam legitimum & bonum principem, præſertim ubi is leges ſevere exſequitur. Sic & cui dolet ſenatu ſe excludi, cum tamen aliis ſenatoribus inferiorem ſeſe hautquidquam arbitretur, per contemtum & invidiam ὀλίγους illos vocat, q. d. paucos quoſdam, qui cum nulla re cæteros emineant, in pares tamen aut meliores non ſine faſtu imperium exerceant. Denique ſuperbo homines ingenio, & quibus æqualitas popularis inviſa eſt, ubi in democratia pari omnes jure de republ. ſuffragia ferre vident, cum tamen in quavis civitate plebis maximus ſit numerus, ochlocratiam id vocant, q. d. ſtatum, ubi vilis turba rerum potitur, nec egregiis viris, quales ipſi ſe ducunt, aliqua prærogativa relinquitur.

§. 12. *Reſ-*

§. 12. *Reſpublica irregularis* eſt, in qua non ita perfecte unio illa, in qua eſſentia civitatis conſiſtit, deprehenditur: idque non per modum morbi, aut vitii in adminiſtratione reip. hærentis; ſed ut publica lege aut conſuetudine ea velut legitima ſit recepta. Cum autem aberrationum à rectitudine infiniti eſſe modi queant, non poſſunt etiam irregularium rerump. certæ & definitæ ſpecies conſtitui. Indoles tamen ejus ex uno aut altero exemplo plane poteſt intelligi, v. g. Si in aliqua republica ſenatus & populus ſummo utrinque jure negotia publica tractent, ita ut neuter alteri obnoxius ſit. Aut ſi in regno aliquo procerum potentia ita invaluerit ut regi deinceps non alio modo, quam inæquales fœderati ſubſint.

§. 13. *Syſtemata civitatum* vocamus, ubi plures perfectæ civitates aliquo peculiari vinculo ita connectuntur, ut ipſarum vires fere pro unius civitatis viribus haberi queant. Exſurgunt autem ſyſtemata *duplici* potiſſimum *modo*: uno per communem regem, altero per fœdus.

§. 14. *Mediante communi rege ſyſtema* emergit, quando plura ſeparata regna vel ex conventione, vel ex occaſione matrimonii, hæreditatis, aut victoriæ unum & eundem habent regem; ita tamen ut ideo in unum regnum non coaleſcant, ſed ſingula juxta ſuas leges fundamentales à communi rege adminiſtrentur.

§. 15. *Altera ſpecies ſyſtematum* provenit, quando plures civitates vicinæ *perpetuo fœdere* ita connectuntur, ut aliquas partes ſummi imperii, quæ præcipue defenſionem contra extraneos ſpectant, non niſi ex conſenſu omnium exercere velint, ſalva manente de cætero ſingulorum civitatum libertate, & independentia.

CAPUT IX.

De Affectionibus Imperii civilis.

§. 1. HAbet hoc omne imperium, quo universa aliqua civitas regitur, in qualibet reip. forma, ut sit *summum*, i. e. in sui exercitio à nullo homine tanquam superiore dependens, sed ex proprio judicio & arbitrio sese exserens, sic ut ejusdem actus à nemine tanquam superiore queant irriti reddi.

§. 2. Inde etiam est, quod idem imperium sit ἀνυπεύθυνον, seu *nemini mortalium obstrictum ad reddendas rationes* eo cum affectu, ut si eas alteri non adprobaverit, pœnis humanis aut coercitioni, velut à superiore profectis, eo nomine sit obnoxium.

§. 3. Cui conjunctum est, ut idem summum imperium *legibus humanis & civilibus*; ut talibus *sit superius*, iisdemque adeo directe non obstringatur. Istæ enim leges à summo imperio tam in origine, quam in duratione dependent. Inde fieri non potest, ut per istas idem obligetur; cum alias idem seipso superius foret. Etsi ubi summus imperans quædam civibus lege injunxerit, quorum materia in ipsum quoque cadit, decorum sit, & ad autoritatem legi addendam proficuum, ut ad eadem iste ultro sese componat.

§. 4. Habet] denique & peculiare *sanctimonium* summum imperium, ut non solum ejus jussis legitimis resistere nefas sit; sed & ejusdem asperitas, non secus atque à probis liberis parentum morositas, à civibus sit patienter ferenda. Quin & ubi atrocissimas injurias intentaverit, singuli potius fuga sibi consulent, aut quantamcunque calamitatem sustinebunt, quam ferrum in durum quidem, sed tamen parentem patriæ stringent.

§. 5. Præ-

§. 5. Præterea ſummum imperium, in monarchiis potiſſimum & ariſtocratiis, alicubi *abſolutum*, alicubi *limitatum* deprehenditur. *Abſolutum imperium* monarcha habere dicitur, qui illud adminiſtrare poteſt proprio ex judicio, non ad normam certorum ac perpetuorum ſtatutorum, ſed prout præſens rerum conditio videtur exigere, quique adeo proprium ad arbitrium ſalutem reipubl. prout ejuſdem tempora poſtulaverint, procurat.

§. 6. Verum quia unius hominis judicium ab erroribus non eſt immune, & voluntas in pravâ flexilis, in tanta cumprimis libertate; quibuſdam populis conſultum viſum, ejus *imperii exercitium certis limitibus circumſcribere*. Id quod factum, dum ad certas leges circa adminiſtrationem partium imperii in delatione regni regem adſtrinxerunt; & ſi quando negotia ſummam rerum ſpectantia, quæque in anteceſſum definiri nequeunt, inciderent, voluerunt ea ſuſcipi non niſi præſciente & conſentiente populo, aut ejuſdem deputatis in comitia convocatis, ut eo minor occaſio regi præbeatur à ſalute regni aberrandi.

§. 7. Solet denique in regnis occurrere aliquod diſcrimen circa *modum habendi* regnum, qui non in omnibus æqualis deprehenditur. Quidam enim reges dicuntur regnum ſuum habere *in patrimonio*, ita ut illud pro lubitu dividere, alienare, transferre poſſint, in quemcunque voluerint. Quod potiſſimum contingit illis, qui armis regnum ſibi quæſivere, ac ſuum ſibi populum ipſi fecerunt. Reliqui autem reges, qui ultro à populo ſunt adſciti, etſi ſummo jure imperium exerceant; regnum tamen pro lubitu dividere, alienare, aut transferre nequeunt; ſed in eo ad ſucceſſores demittendo legem fundamentalem, aut conſuetudinem in populo receptam ſequi tenentur; eoque à quibuſdam certo reſpectu cum *uſufructuariis* comparantur.

CAPUT X.

De Modis adquirendi Imperium, inprimis monarchicum.

§. 1. QUanquam ad quodvis imperium legitimum conſtituendum *conſenſus* ſubjectorum requiratur; is tamen non ubique pari modo elicitur. Interdum enim *per violentiam bellicam* aliqui adiguntur in victoris imperium conſentire; interdum *ultro* ad aliquem principem conſtituendum cives accedunt.

§. 2. *Modus* adquirendi imperii *violentus* ſolet vocari *occupatio*, quando ſcilicet aliquis, juſta bellandi cauſa ſubnixus, favente vi armorum ac fortuna populum aliquem eo redigit, ut ipſius deinceps imperio ſeſe ſubjicere cogatur. Cujus imperii legitimus titulus non inde ſolum deducitur, quod victor, ſi rigore belli voluiſſet uti, vitam plane victis adimere potuiſſet, atque ſic, dum minore iſtos incommodo defungi patitur, clementiæ inſuper laudem nanciſcatur: ſed & quod cum altero in bellum deſcendens, quem ipſe antea læſerat, & cui æquam ſatisfactionem præbere renuit, omnes ſuas fortunas aleæ martis exponat, ſic ut jam in anteceſſum tacite conſenſerit in quamcunque conditionem, quam eventus belli ipſi eſt aſſignaturus.

§. 3. *Ultroneo* autem *conſenſu* populi paratur regnum interveniente *electione*, qua populus conſtituendus, aut jam conſtitutus, ultro certum hominem, ſuo judicio imperii capacem, deſignat; cui quando decretum populi fuerit ſignificatum, idque ille acceptaverit, promiſſo populi obſequio imperium confertur.

§ 4. Electionem in civitate jam conſtituta, ſiquidem illa ſuſcipiatur rege priore defuncto, antece-

dere

dere ſolet *interregnum*. In quo licet ad imperfectam formam recidat civitas, dum cives primo tantum pacto inter ſe connectuntur: multum tamen firmitatis ei adhuc addit nomen & affectus communis patriæ, civiumque plerorumque fortunæ iſti loco fere affixæ; quæ bonos cives ſubigunt, ut ultro tantiſper pacem inter ſe colant, & quanto ocyus ad plenum imperium inſtaurandum incumbant. Etſi magnopere ad incommoda, ex interregnis oriri apta, evitanda faciat, ſi in anteceſſum conſtituantur, penes quos ſolio vacante interim reip. adminiſtratio eſſe debeat.

§. 5. Cæterum alicubi quidem ſingulis monarchis defunctis nova inſtituitur electio. Alicubi autem regnum ea lege in alterum confertur, ut citra novam intervenientem electionem in alios per ſucceſſionem tranſeat. Illud jus ſucceſſionis conſtituitur vel *arbitrio ipſius regis*, vel *arbitrio populi*.

§. 6. *Reges*, qui regnum ſuum habent in patrimonio, pro lubitu *ſuper ſucceſſione* poſſunt *diſponere*; quorum diſpoſitio æque ac privatorum teſtamentum obſervabitur, præſertim ubi abs aliquo regnum fuerit conditum, ac partum. Ubi licebit ipſis, ſi placuerit, regnum inter plures liberos dividere, etiam filiabus non excluſis; imo & hæredem inſtituere filium adoptivum, naturalem, aut qui nulla plane cognatione ipſi eſt junctus.

§. 7. Verum ubi ejuſmodi rex ſuper ſua ſucceſſione nihil peculiariter diſpoſuit, *præſumitur* primo, eum nequaquam regnum ſuum ſecum expirare velle, ſed ut omnino in liberos ſuos, propter communem mortalium affectum id devolvatur. Dein ut poſt ipſum monarchica forma conſervetur, quippe quam ipſe ſuo exemplo comprobavit. Tum ut regnum maneat indiviſum, quippe cum diviſio cum regni juxta & familiæ regiæ convulſione ſit conjuncta. Præterea ut inter pares gradu mas præferatur fœminæ, primogenitus deinceps genitis. Denique ut liberis defi-

cientibus ad proximum quemque ſanguine regnum devolvatur.

§. 8. In illis autem regnis, quæ ab initio ultronea populi voluntate ſunt conſtituta, *ordo ſucceſſionis originarie ab ejuſdem populi voluntate* dependet. Qui ubi in regem una cum imperio jus quoque ſucceſſoris conſtituendi contulerit, ſuccedet, quem hic voluerit. Ubi hoc non fuit factum, id jus populus ſibi reſervaſſe intelligitur. Cui ſi placuit in electum regem hæreditario jure regnum conferre, *ordinem ſuccedendi* vel *ſimplicibus hæreditatibus conſimilem*, quantum ſalus regni admittit, effecit, vel *peculiari* ipſum *ratione* temperavit.

§. 9. Ubi *ſimpliciter populus regem juſſerit hæreditario jure regnum obtinere*, nec quid peculiariter addiderit; voluit quidem, ut regnum eo ordine devolvatur, quo privatæ hæreditates, ſed non ſine aliquo temperamento. Nam in hiſce fere ut à privatis hæreditatibus diſcedat ſucceſſio in regnis, ſalus civitatum requirit. 1. ut regnum ſit individuum. 2. ut ſucceſſio ſtet intra eos, qui à primo rege deſcendunt. 3. ne ſuccedant, niſi qui nati ſunt ſecundum leges patriæ, non nothi tantum, ſed & adoptivi. 4. ut in pari gradu mares præferantur fœminis etiam majoribus natu. 5. ut ſucceſſor regnum agnoſcat tanquam beneficium populi, non tanquam beneficium anteceſſoris.

§. 10. Verum quia facile inextricabiles controverſiæ oriri poterant, uter ex familia regnatrice nuper defunctum proxima cognatione contingeret, ubi ab autore ſtirpis longius diſceſſum fuerat: inde multos apud populos *ſucceſſio linealis* introducta eſt. Quæ in hoc conſiſtit, ut prout quiſque ab autore ſtirpis regnatricis deſcendit, ita lineam velut perpendicularem conſtituat; & inde quilibet ad regnum vocentur, prout ipſorum linea alias præcedit; nec de una linea in alteram fiat tranſitus, quoad ex priore aliquis adhuc ſuperſit; licet forte exiſtat, qui propiore gradu proxime defunctum regem attingat.

§. 11. Suc-

§. 11. Succeſſionis linealis uſitatiſſimæ ſunt ſpecies *cognatica* & *agnatica*. In illa fœminæ non excluduntur, ſed poſtponuntur maribus in eadem linea, ita ut etiam ad ipſas fiat regreſſus, ſi mares potiori aut pari gradu defecerint. Hæc autem fœminas, & ex hiſce natos etiam mares in perpetuum excludit.

§. 12. Ubi ſuper ſucceſſione in regno patrimoniali controverſia oriatur, optimum fuerit ad arbitros ex familia regia iri. Si ſucceſſio fuerit voluntate populi conſtituta, declaratio populi dubium tollet.

CAPUT XI.

De Officio ſummorum Imperantium.

§. 1. QUibus præceptis officium ſummorum imperantium conſtet, ex indole ac fine civitatum, nec non expenſis ſummi imperii partibus perſpicue colligitur.

§. 2. Ubi ante omnia requiritur, ut imperantes ipſi diligenter *diſcant, quæ ad plenam ejus officii cognitionem* pertinent; cum nemo laudabiliter exercere poſſit, quod non probe didicit. Unde principi ſequeſtranda illa ſtudia, quæ ad huncce finem nihil faciunt. Circumcidendæ quoque voluptates, oblectationes, vanæque occupationes, quatenus iſtum finem intercipiunt. Ideo & in familiaritatem admittendi viri cordati, rerumque humanarum periti: adulatores, nugatores, & qui præter inania nihil didicerunt, procul arcendi. Enimvero ut generalia prudentiæ rectricis præcepta rite adplicare norit, quam penitiſſime ipſi conditio ſui ſtatus, ſubjectique indoles populi eſt cognoſcenda. Illiſque præterea virtutibus cumprimis ſtudendum, quarum uſus in tan-

ti molis administratione maxime conspicitur; moresque ad tanti fastigii dignitatem componendi.

§. 3. Generalis lex summorum imperantium est hæc: *salus populi suprema lex est.* Ea enim intentione in istos imperium est collatum, ut per id procuraretur finis, ob quem civitates sunt institutæ. Inde credere iidem debent, nihil sibi privatim expedire, quod non idem expedit civitati.

§. 4. Ad internam civitatum tranquillitatem requiritur, ut voluntates civium ita temperentur, & dirigantur, prout saluti civitatis expedit. Inde summorum imperantium est non solum idoneas ei fini *leges* præscribere: sed & *publicam disciplinam* ita sancire, ut non tam metu suppliciorum, quam assuetudine cives ad legum præscripta sese componant. Ad quem finem quoque facit curare, ut doctrina Christiana, pura illa & sincera, in civitate vigeat; ac in scholis publicis talia dogmata tradantur, quæ cum fine civitatum conveniunt.

§. 5. Ad eundem finem expedit, perscriptas habere *leges perspicuas & planas* circa negotia, quæ frequentissime inter cives versari solent. Non tamen plura legibus civilibus sancienda sunt, quam ad bonum civitatis & civium conducunt. Nam cum de eo, quod facere vel non facere debent, sæpius per rationem naturalem, quam per scientiam legum homines deliberare soleant; ubi plures leges sunt, quam ut facile memoria comprehendi queant, & per eas prohibeantur ea, quæ ratio per se non prohibet: necesse est, ut per ignorantiam sine ulla prava intentione incidant in leges, tanquam in laqueos. Quo ipso civibus per imperantes supervacuum incommodum conciliatur; quod est contra finem civitatum.

§. 6. Quia autem frustra feruntur leges, si impune eas violari tolerent summi imperantes; igitur horum est *executionem* earundem procurare, utque quivis suo jure potiatur citra lentas moras, elusio-

nes

nes atque vexationes efficere: *pœnas* quoque ſumere pro cujuſque facti conditione, tranſgreſſoriſque intentione & malitia: nec ſine ſufficiente cauſa veniam indulgere; cum iniquum ſit, & ad irritandos civium animos efficaciſſimum, æqualiter meritos cæteris paribus non æqualiter tractare.

§. 7. Uti autem nihil pœnis eſt ſanciendum quod non ad uſum civitatis facit: ita *pœnæ* quoque ſunt temperandæ, ut ad finem iſtum proportionem habeant, utque adeo cives non plus afflictionis, quam reſp. utilitatis inde ferat De cætero ſi ſcopum ſuum debent obtinere pœnæ, adparet eas eouſque eſſe intendendas, ut acerbitas earundem præponderet lucro & delectationi, quæ ex facto legibus vetito redundare poteſt.

§. 8. Quia porro hoc fine in civitatem coiverunt homines, ut ſecuritatem adverſus injurias aliorum obtinerent: ſummorum imperantium eſt, eo ſeverius *civium inter ſe injurias prohibere*, quo faciliorem perpetua cohabitatio occaſionem ad lædendum præbet. Nec diſcrimina ordinum ac dignitatum eo valere debent, ut potentiores tenuioribus pro libidine inſultare poſſint. Sed & ſcopo ſummi imperii adverſatur, ut cives, quas ſibi factas arbitrantur injurias, privata violentia exſequantur.

§. 9. Præterea quanquam ad omnia civitatis amplioris negotia immediate obeunda unus princeps non ſufficiat, ſic ut neceſſario *miniſtri* in partem curarum ſint vocandi: tamen uti hi omnem à ſummo imperante poteſtatem mutuantur; ita & bene & male ab ipſis geſtorum imputatio ultimo demum in iſtum redundat. Quam ob rationem, & quia prout miniſtri ſunt ita recte aut prave negotia expediuntur, ſummi imperantes tenentur ad munia civitatis adhibere viros probos, & idoneos, & in eorum acta ſubinde inquirere, eos denique prout rem geſſiſſe deprehenduntur, præmiis vel pœnis mactare, quo cæteri intelligant, non minore fide ac diligentia publicam,

ficam, quam propriam rem tractandam. Sic & cum pravi mortalium ad ſcelera perpetranda ſpe impunitatis alliciantur, quæ ipſis præbetur facillima, ubi *judices* corruptionibus patent: ſummorum imperantium eſt, in ejuſmodi judices, tanquam fautores ſcelerum, queis ſecuritas civium abrumpitur, ſevere animadvertere. Præterea licet ordinaria negotiorum expeditio miniſtris credenda ſit; ſummi tamen imperantes querelis ac deſideriis civium patienter aurem præbere nunquam detrectabunt.

§. 10. Cum ad *tributa* & alia onera ferenda cives nullo alio nomine teneantur, quam quatenus illa neceſſaria ſunt ad ſumtus civitatis belli paciſque tempore tolerandos: igitur ſummorum heic imperantium officium erit, non plus extorquere, quam neceſſitates, aut inſignes reip. utilitates requirant: & quantum fieri poteſt ita onera temperare, ut quam minime cives iiſdem affligantur. Deinde ut juſta in proportione deſcribantur; nec aliquibus civibus immunitates concedantur in fraudem & oppreſſionem reliquorum. Tum quæ collecta fuerunt, in uſus reip. impendantur: non per luxuriam, largitiones, ſuperfluam oſtentationem, aut inania diſſipentur. Denique providendum, ut erogationes reditibus reſpondeant, & qua hi non pertingunt, à parſimonia circumciſis ſumtibus non neceſſariis ſubſidium petendum.

§. 11. Quanquam autem ſummi imperantes ſubditos alere non teneantur, (niſi quod eorum, qui per immeritam aliquam calamitatem ſeipſos ſuſtentare non poſſunt peculiarem curam agere caritas jubeat;) tamen quia non ſolum ex bonis civium colligendi ſunt ſumtus, civitati conſervandæ neceſſarii, ſed etiam robur civitatis in virtute & opibus civium conſiſtit: igitur illis, quantum in ſe, providendum erit, ut *res familiaris civium* gliſcat. Ad hunc finem facit cives diſponere, ut quantum fieri poteſt, uberem proventum ex terra & aquis capiant; ut, quæ

quæ apud ipſos proveniunt, materiis induſtriam adhibeant, aut quem ipſi commode laborem obire poſſunt, ab aliis non redimant: quod fit, ſiquidem artes mechanicæ foveantur. Maximi quoque eſt momenti mercaturam, & in regionibus maritimis navigationem excolere. Nec ignavia ſolum proſcribenda, ſed & ad parſimoniam revocandi cives per leges ſumtuarias, queis ſuperflui ſumtus prohibeantur, imprimis illi, per quos opes civium ad exteros transferuntur. Etſi majorem heic, quam quævis leges efficaciam obtinent ſummorum imperantium exempla.

§. 12. Quia etiam ſanitas ac firmitas interna civitatum ex *unione civium* provenit, quæ quo accuratior fuerit, eo majore cum efficacia vis imperii per univerſum ſeſe civitatis corpus diſpenſat: igitur ſummis imperantibus incumbit providere, ne in civitate factiones oriantur; neve quidam cives inter ſe peculiaribus pactis connectantur; neve omnes aut aliqui ab ullo alio, ſive intra ſive extra civitatem conſtituto, ſub quocunque obtentu, ſacro aut profano, magis dependeant, quam à legitimo ſuo principe, & in nemine plus ſibi præſidii, quam in eodem repoſitum arbitrentur.

§. 13. Denique cum ſtatus civitatum inter ſe ſit pax ſatis infida; ſummorum imperantium eſt curare, ut *virtus civium, peritiaque armorum* alatur, & omnia, quæ ad vim repellendam requiruntur, mature parentur, munita loca, arma, milites, & rerum gerendarum nervus pecunia. Ultro autem etiam poſita juſta belli cauſa nemo laceſſendus, niſi tutiſſima arriſerit occaſio, & conditio civitatis commode id ferat. Eundem quoque ob finem conſilia & molitiones vicinorum accurate exploranda, & obſervanda ſunt; nec non amicitiæ & fœdera prudenter contrahenda.

CAPUT XII.

De Legibus Civilibus in ſpecie.

§. 1. DIſpiciendum quoque jam reſtat de partibus ſummi imperii in ſpecie, & quæ circa eas peculiariter obſervanda occurrunt. Ubi primum locum occupant *leges civiles*, quæ ſunt decreta ſummi imperantis civilis, per quæ civibus injungitur, quid in vita civili facere, quidve omittere debeant.

§. 2. Dicuntur autem leges civiles duplici potiſſimum reſpectu; vel *reſpectu autoritatis* vel *originis*. Priori ſenſu leges civiles vocari poſſunt omnes leges, juxta quas in foro civili jus redditur, undecunque demum illæ originem ſuam trahant. Poſteriori ſenſu leges civiles dicuntur, quæ primo à voluntate ſummi imperii civilis profectæ ſunt, atque circa ea verſantur, quæ jure naturali ac divino definita non ſunt, ſed ad peculiarem utilitatem ſingularum civitatum faciunt.

§. 3. Cæterum uti legibus civilibus nihil eſt ſanciendum, quod non *ad commodum reip.* referatur: ita cum vitæ civilis decori & tranquillitati maxime expediat, legem naturalem à civibus probe obſervari: hinc ſummis imperantibus incumbit, iſti vim atque efficaciam legis civilis impertiri. Nam apud plurimos mortalium tanta deprehenditur malitia, ut neque manifeſta legis naturalis utilitas, neque metus divini Numinis ei reprimendæ ſufficiat. Quo igitur utcunque vitæ civilis honeſtas ſervari queat, ſummum imperium efficere poteſt, legibus naturalibus vim legum civilium tribuendo.

§. 4. Conſiſtit autem *vis legum civilium* in hoc, ut præceptis de faciendo vel omittendo addatur *ſanctio pœnalis*; ſive ut definiatur, quæ pœna in foro civitatis ſit manſura eum, qui facienda omiſerit, aut fecerit

fecerit omittenda. Qua ſanctione poenali quæ deſtituuntur leges naturales, in foro humano impune violantur, ſalva tamen vindicta tribunalis divini.

§. 5. Præterea quia vitæ civilis indoles non fert, ut quod quiſque ſibi deberi arbitratur, propriam per violentiam exigat: inde & in eo legi naturali ſubveniunt leges civiles, quod ad ea, quæ ex illa debentur, hæ *actionem* accommodant, cujus vi iſta in foro civili per ſubſidium magiſtratus exigi poſſunt. Quam vim quæ per leges civiles non acceperunt, ab invitis extorqueri non poſſunt, ſed ſolo debentium pudore & conſcientia ſtant. Solent autem leges civiles illis potiſſimum obligationibus actionem accommodare, quæ per expreſſa pacta inter homines contractæ ſunt. Cæteris, quæ ex indefinito aliquo officio legis naturalis debentur, fere actionem denegarunt, ut eſſet materia, qua virtutem ſuam exercerent probiores mortalium; inſignemque pararent laudem, ſi citra coactionem recte feciſſe viderentur. Sæpe etiam tanti non fuit viſum negotium, ut ideo prætor fatigaretur.

§. 6. Cum etiam multa lege naturali indefinite præcipiantur, adplicatione in cujuſvis arbitrio relicta: inde lex civilis ad decus & tranquillitatem civitatis ejuſmodi *actionibus tempus, modum, locum, & perſonas* aſſignare, aliaſque circumſtantias determinare, quandoque & præmiis homines ad eas ſuſcipiendas allicere ſolet. Si quid etiam in lege naturali obſcuri ſit, legis civilis eſt *explicare*. Quam explicationem in agendo ſequi cives tenentur; utut fortaſſe privata ipſorum opinio in diverſum abeat.

§. 7. Cum etiam plurimæ actiones per legem naturalem cujuſque judicio & arbitrio ſint relictæ, quas tamen in civitate uniformi modo temperari tranquillitatis & decoris publici intereſt: inde leges civiles ejuſmodi actionibus & negotiis *certam formam* ſolent aſſignare; uti contingit in ultimis volun-

luntatibus, in contractibus, & multis aliis. Ob eandem cauſam etiam leges civiles exercitium eorum jurium, quæ naturaliter competunt, circumſcribere ſueverunt.

§. 8. Debent autem cives legibus civilibus, quatenus aperte juri divino non repugnant, *obtemperare* non velut ex nudo pœnæ metu, ſed ex intrinſeca obligatione, per ipſum jus naturale confirmata; quippe inter cujus præcepta quoque eſt, legitimis imperantibus eſſe parendum.

§. 9. Denique non minus *peculiaribus juſſis* ſummorum imperantium, quam legibus communibus cives obtemperare debent. Ubi tamen obſervandum eſt, utrum ſummus imperans civem quid jubeat facere tanquam *actionem civi propriam*; an vero mandet ſuſcipere nudam *exſecutionem actionis*, quæ propria imperantis eſſe debeat. Nam poſteriori caſu neceſſitate ab imperante adhibita citra proprium peccatum poteſt aliquid agere civis, quo patrato ipſe imperans peccat. Sed ut civis velut proprio nomine peccatum legi naturali & divinæ repugnans perpetret, fieri recte non poteſt. Inde eſt, quod ſi in bello etiam injuſto civis juſſu ſummi imperantis arma gerat, non peccet. Sed ſi ejuſdem juſſu aliquis innocentem damnet, falſum teſtimonium dicat, calumniam alicui intentet, utique peccat. Nam civis militat nomine publico; ſed proprio nomine judicat, teſtatur, accuſat.

CAPUT

CAPUT XIII.

De Jure vitæ ac necis.

§. 1. SUmmo imperio civili in *vitam civium duplici modo jus* competit; *indirecte* vel *directe*; illud quidem *ad defenſionem civitatis*, hoc autem *ad compeſcenda delicta.*

§. 2. Cum enim ſæpe vis exterorum per vim ſit repellenda, aut jus noſtrum violenter ab ipſis vindicandum; licet utique ſummo imperio cives ad hoc negotii compellere; ubi de induſtria non id agitur, ut cives vitam amittant, ſed duntaxat periculo mortis eorum vita exponitur. Qualibus in periculis ut ſtrenue & dextre ſeſe cives gerere poſſint, ſummum imperium exercere eos & præparare debet. Nulli autem civi ejus periculi metu ad munia militaria ſeſe inutilem reddere licet. Et qui militiæ eſt adſcriptus, hautquaquam aſſignatam ſtationem ex formidine deſeret, ſed ad extremum potius ſpiritum pugnabit; niſi intelligat imperantis voluntatem eſſe, ut potius vitam, quam locum conſervet; aut locus iſte tanti non ſit civitati, quam vita iſtorum civium.

§. 3. Directe autem vitam civibus adimere poteſt ſummum imperium ob atrocia delicta, & per modum *pœnæ*; quæ tamen & in alia hominis bona cadit. Quo loco de natura pœnæ quædam in univerſum erunt exponenda.

§. 4. Eſt igitur *pœna* malum paſſionis, quod infligitur ob malum actionis ſeu malum aliquod moleſtum, quod per modum coactionis & pro imperio intuitu antegreſſi delicti alicui imponitur. Licet enim ſæpe alicui pœnæ loco imperentur quædam actiones; in iis tamen ſpectatur id, quod laborioſæ,

&

& facienti moleſtæ ſint, quodque agenti paſſio quædam per eas inferatur. Invitis autem pœna eſt infligenda, quia alias illa non obtineret finem ſuum, qui eſt, acerbitate ſua homines à peccatis deterrere. Quem effectum non habent, quæ quis lubens admittit. Denique pœnæ rationem non habent mala, quæ in bello pugnave inter repugnandum inferuntur; quia non pro imperio: neque quæ per injuriam quis patitur; quia non intuitu antegreſſi delicti inferuntur.

§. 5. Sicuti autem libertas naturalis hoc habet, ut qui in ea conſtitutus præter Deum neminem habet ſuperiorem, divinis tantum pœnis ſit obnoxius: ita cum introducto inter homines imperio hoc quoque imperantibus ſalus ſocietatum attribuit, ut ipſi malo repræſentato malitiam ſubjectorum coërcere queant, quo plures homines ſecure invicem poſſint vivere.

§. 6. Etſi autem in eo nihil videatur iniqui, ut malum patiatur, qui male egit: in pœnis tamen humanis non ſimpliciter reſpiciendum eſt, quodnam malum ſit perpetratum; ſed & quæ *utilitas ex pœna* poſſit provenire. Sicuti & nequaquam eo fine pœnæ exercendæ, ut læſus animum paſcat, & voluptatem capiat ex dolore & ſupplicio lædentis; quippe cum hæc voluptas plane ſit inhumana, & ſocialitati repugnans.

§. 7. *Genuinus pœnarum humanarum finis* eſt præcautio læſionum & injuriarum; quæ provenit, ſi vel in melius emendetur, qui peccavit, aut alii ejus exemplo, ne deinceps velint peccare, vel ſi ita coerceatur qui peccavit, ut non poſſit deinceps nocere. Id quod etiam ita poteſt exprimi, quod in pœnis reſpiciatur vel utilitas ejus, qui peccavit; vel ejus, cujus intererat non fuiſſe peccatum, quique adeo per peccatum læſus fuit; vel indiſtinctim quorumlibet.

§. 8. Primum igitur in ſumenda pœna reſpicitur *utilitas*

utilitas ejus, qui peccavit, dum dolore pœnæ ipſius animus emendatur, & peccandi libido per eundem extinguitur. Quale genus pœnæ etiam in pleriſque civitatibus in ſuos domeſticos exercere patribusfamilias rélictum. Eo ſolo tamen fine ad mortem procedi poſſe non videtur; cum qui mortuus eſt, emendari nequeat.

§. 9. Deinde in pœna verſatur *utilitas ejus, qui læſus fuit*, ne tale quid in poſterum ab eodem aut aliis patiatur. Quorum prius obtinetur, ſi vel tollatur, qui peccavit, vel vires nocendi, ſalva vita, ipſi adimantur; vel ſi malo ſuo dedoceatur delinquere. Poſterius autem obtineatur pœna aperta & conſpicua, cujuſque adparatus ad terrorem aliis incutiendum aptus ſit.

§. 10. Denique in pœna *utilitas* quoque *omnium* quæritur, dum nempe id agitur, ut ne, qui uni nocuit, aliis deinceps noceat, vel ut exemplo territi cæteri à ſimilibus patrandis abſtineant. Quod pari modo atque prius obtinetur.

§. 11. Quod ſi porro tum fines pœnarum, tum conditionem generis humani conſideremus, adparet, *non omnia peccata eſſe ejuſmodi indolis, ut in foro humano ea puniri* omnino conveniat. Inde pœnis humanis eximuntur *actus mere interni*, i. e. cogitatio delectabilis de peccato aliquo, cupiditas, deſiderium, deſtinatio citra effectum; etſi poſtea per ſubſequentem confeſſionem ad notitiam aliorum perveniant. Nam cum ejuſmodi motu interno nemini noxa inferatur, nullius quoque hominis intereſt, ut ob eundem quiſpiam punia-tur.

§. 12. Durum quoque nimis foret pœnis humanis ſubjicere *minutiſſimos lapſus*, quos in iſthac naturæ conditione non datur effugere, quantamcunque attentionem quis adhibere inſtituat.

§. 13. Præterea multos actus diſſimulant leges humanæ *ob tranquillitatem civitatis, aut alias ob rationes*; puta, ſi ſplendidior futurus ſit actus, ubi ex intuitu pœnæ non videatur ſuſceptus, aut

ubi operæ pretium non ſit judices inquietari, aut ſi obſcuriſſimæ res ſit diſceptationis, aut ſi inolitum plane malum citra convulſionem civitatis tolli nequeat.

§. 14. Denique & à pœna humana eximi neceſſe eſt illa *vitia animi*, *ex corruptione mortalium communi reſultantia*, quæ ita frequentia reperiuntur; ut defuturi eſſent, quibus imperaretur, ſi ſeveris iſta pœnis plectere velis, quouſque in enormes actus non eruperunt: uti eſt ambitio, avaritia, inhumanitas, ingratus animus, hypocriſis, invidia, ſuperbia, iracundia, ſimultas, & ſimilia.

§. 15. Neque tamen ſi quæ peccata ſint patrata pœnis humanis idonea, ſemper neceſſum eſt pœnam exigi. Quin aliquando contingit, ut delinquentibus recte peccati *venia* fieri poſſit. Id quod tamen citra graves cauſas fieri non debet. Inter quas ſunt, ſi fines pœnarum in certo caſu non videantur neceſſarii, aut ſi venia majorem quam pœna producere utilitatem ſit idonea; aut ſi fines pœnarum alia via commodius obtineri poſſint. Item ſi qui deliquit alleget ſua aut ſibi conjunctorum eximia in rempubl. merita, peculiari præmio digna, aut ſi ab alia quapiam inſigni re commendetur, puta, à raro aliquo artificio; aut ſi ſpes ſit fore, ut peccatum illud egregiis factis eluatur: præſertim ubi aliqua ignorantia, licet non plane inculpabilis, intervenerit, aut ſi particularis ratio legis in aliquo facto ceſſaverit. Sæpe quoque ob multitudinem peccantium venia eſt danda, ne ſuppliciis civitas exhauriatur.

§. 16. *Gravitas* autem *delictorum* æſtimatur ex objecto in quod peccatum fuit, prout illud nobile & pretioſum habetur: item ex effectu, prout multum aut parum damni in remp. inde redundat; & denique ex pravitate intentionis, quæ ex variis indiciis colligitur; puta, ſi facile potuit reſiſtere cauſis, quibus quis ad peccandum fuit impulſus; aut ſi præter communem rationem peculiaris quædam acceſſit,

ceſſit, quæ à peccando debebat abſterrere; aut ubi circumſtantiæ ſingulares factum aggravant; aut ſi animum quis habuerit idoneum ad reſiſtendum peccatorum illecebris. Sed & conſiderari ſolet, primus quis, an aliorum exemplo ſeductus, ſemel, an ſæpius, & poſt conſumtas fruſtra admonitiones quis peccaverit.

§. 17. Quod tamen *pœnæ genus*, & *quantum* præciſe ſingulis peccatis ſit infligendum, penes ſummum imperium civile eſt definire: quod heic unice utilitatem reipubl. præ oculis habere debet. Unde fieri poteſt & ſolet, ut eadem pœna imponatur duobus delictis inæqualibus. Nam quæ æqualitas judicibus circa reos obſervanda præcipitur, illa intelligenda eſt de reis, qui idem ſpecie delictum commiſerunt, hactenus, ut quod in uno vindicatur delictum, alteri citra graviſſimam cauſam condonari non debeat. Etſi autem quantum fieri poteſt, homo in hominem lenior eſſe debeat: interdum tamen pœnas exaſperari ſalus civitatis, & ſecuritas civium jubet: puta, ſi contra gliſcentia vitia aſperiore medicina opus eſt; aut ubi delictum aliquod reip. ſit pernicioſiſſimum. Id autem omnino obſervandum, circa magnitudinem pœnarum, ut illæ tantæ ſint, quantæ ſufficiant ad reprimendam libidinem mortalium, qua feruntur in peccatum, in quod pœnæ conſtituuntur. Tum etiam, ne exigantur graviores pœnæ, quam legibus definitæ ſunt; niſi atrociores circumſtantiæ factum aggravent.

§. 18. Quia tamen eadem pœna non omnes æque afficit, adeoque apud omnes non parem effectum producit circa reprimendam peccandi libidinem; inde tam in generali pœnarum deſignatione, quam earundem ad ſingulos adplicatione reſpicienda eſt *perſona ipſius delinquentis*, & in eadem illæ qualitates, quæ ſenſum pœnæ augere vel minuere poſſunt; puta, ætas, ſexus, ſtatus, opes, vires & ſimilia.

§. 19. Porro uti ob alienum delictum in foro humano pœna proprie dicta nemo poteſt affici: ita

ſi *ab univerſitate aliqua delictum ſit admiſſum*, eo non tenebitur, qui in id non conſenſerit. Atque inde iſti diſſentienti nihil poterit eripi, quod nomine & beneficio univerſitatis non obtinebat. Etſi ex occaſione punitæ univerſitatis & innocentes incommodum ſentire ſoleant. Expirant quoque delicta univerſitatum, quando nemo amplius ſupereſt eorum, queis conſentientibus & cooperantibus illud delictum fuit patratum.

§. 20. Id tamen frequenter contingit, ut *alienum delictum occaſionem præbeat*, ex qua in alios incommodum proveniat, aut bonum antea ſperatum intercipiatur. Sicuti bonis parentum ob delictum confiſcatis ad paupertatem rediguntur etiam innocentes liberi. Et reo aufugiente fidejuſſor exſolvere multam cogitur, non ex delicto, ſed quia in talem eventum ultro ſeſe obligavit.

CAPUT XIV.

De Exiſtimatione.

§. 1. *Exiſtimatio* in genere eſt valor perſonarum in vita communi, ſecundum quem aptæ ſunt aliis perſonis exæquari aut comparari, eiſque vel antehaberi, vel poſtponi.

§. 2. Dividitur illa in *ſimplicem* & *intenſivam*. Utraque conſideratur vel inter eos, qui *in naturali libertate*, vel qui in *ſtatu civili* invicem degunt.

§. 3. *Exiſtimatio ſimplex inter eos, qui in naturali libertate vivunt*, in hoc potiſſimum conſiſtit, ut quis talem ſe ferat, & pro tali habeatur, quicum agi queat tanquam cum viro bono, & qui cum aliis ad præſcriptum legis naturalis vivere ſit paratus.

§. 4. Atque iſthæc *integra* tamdiu habetur, quo-

ad

ad quis nondum per malitioſum aut enorme facinus ſciens volenſque dolo malo legem naturæ adverſus alios violavit. Inde & naturaliter quilibet pro bono viro habetur, donec contrarium probetur.

§. 5. Eadem exiſtimatio *diminuitur* per facinora enormia contra legem naturalem malitioſe patrata; quæ efficiunt, ut majore circumſpectione opus ſit, ſi quis cum tali agere velit. Ea tamen macula elui poteſt præſtita ultro damni dati reparatione, & edito ſeriæ pœnitentiæ documento.

§. 6. *Conſumit* eandem penitus vitæ genus & inſtitutum, directe ſpectans ad aliis promiſcue nocendum, & rem ex manifeſtis aliorum injuriis faciendam. Cujus farinæ homines quamdiu reſipiſcere nolunt, tanquam communes hoſtes poſſunt tractari ab omnibus, quos ipſorum malitia ullo modo poteſt tangere. Reparare tamen hi exiſtimationem poſſunt, ubi præſtita refuſione damni, aut obtenta condonatione, honeſtum vitæ genus, vitioſo ejurato, ſubierint.

§. 7. *Exiſtimatio ſimplex intra civitates degentium* eſt, qua quis juxta leges & mores civitatis pro vitioſo ejuſdem membro non fuit declaratus, & aliquo numero eſſe intelligitur.

§. 8. Iſthæc in civitate *deficit* vel *ex mero ſtatu*, vel *ex delicto*. Prius contingit *duplici* modo; vel ut ſtatus ille in ſe naturaliter nihil turpe habeat; vel ut cum vitio, aut ſaltem ejus opinione ſit conjunctus. Illud contingit in quibuſdam civitatibus, ubi ſervi nullo numero ſunt. Hoc circa lenones, meretrices, & ſimiles obtinet; qui quamdiu publice tolerantur in civitate, communi quidem defenſione fruuntur, honeſtorum tamen hominum conſortio excludendi. Quod idem contingit quibuſdam circa fœda aut vilia, licet naturaliter non vitioſa, occupatis.

§. 9. Ex delicto autem eadem plane deficit, quando quis juxta leges civiles ob certum delictum *infamia* notatur; idque ut vel morte ſimul plectatur, & ſic memoria eius noretur, vel ut civitate expellatur, vel ut in

civitate retineatur tanquam infame & putridum membrum.

§. 10. Id autem manifeſtum eſt, exiſtimationem ſimplicem, ſeu *naturalem honeſtatem non poſſe alicui ex ipſi ex mero arbitrio* ſummorum imperantium. Cum id nullo modo ad utilitatem civitatis facere, adeoque in ipſos nullo modo collatum intelligi poſſit. Sicuti nec vera infamia videtur contrahi poſſe, dum quis juſſa civitatis per modum nudi miniſtri exſequitur.

§. 11. *Exiſtimatio intenſiva* eſt, ſecundum quam perſonæ, alias quoad exiſtimationem ſimplicem æquales, ſibi invicem præferuntur, prout uni præ altero inſunt, queis aliorum animi ad exhibendum honorem permoveri ſolent. Eſt autem *honor* proprie ſignificatio judicii noſtri de alterius præſtantia.

§. 12. Hæc exiſtimatio intenſiva conſiderari poteſt vel *inter eos, qui in naturali vivunt libertate*, vel *inter cives ejuſdem reipublicæ*. Deinde expendenda ſunt ejuſdem *fundamenta*, & quidem prout producunt vel *aptitudinem* duntaxat ad honorem ab aliis expectandum, vel *jus ſtricte dictum*, quo idem ab aliis tanquam debitus poſtulari queat.

§. 13. *Fundamenta intenſivæ exiſtimationis* in genere cenſentur omnia illa, quæ inſignem perfectionem & præſtantiam habent, aut eandem judicantur arguere, & quidem talem, cujus effectus cum fine legis naturalis aut civitatum congruit. Uti ſunt perſpicacia mentis, & capacitas varias ſcientias & artes addiſcendi, acre judicium in rebus gerendis, animus firmus, & per externa inconcuſſus, illecebriſque ac terroribus ſuperior, eloquentia, forma & dexteritas corporis, bona fortunæ, & inprimis res egregie geſtæ.

§. 14. Hæc tamen omnia non producunt *niſi jus imperfectum* ſeu aptitudinem ad habendum ab aliis honorem & venerationem. Unde ſi quis eundem aliis etiam bene meritis denegaverit, non injuriam facit, ſed duntaxat ob inhumanitatem & velut in-

civi-

civilitatem male audit. Sed *jus perfectum* ad habendum ab altero honorem, aut ejus insignia, provenit vel ex imperio, quod quis in istum obtinet, vel ex pacto cum eodem ea super re inito vel ex lege per communem dominum lata aut approbata.

§. 15. *Inter principes* autem & integros populos pro eminentia & *præcedentia* solet allegari potissimum antiquitas regni & familiæ, amplitudo & opulentia ditionum, & potentia; qualitas potestatis, qua quis imperium in suo regno obtinet; & splendor tituli. Quæ tamen omnia per se non pariunt jus perfectum ad præcedentiam adversus alios reges populosve, nisi pacto aut concessione horum istud quæsitum fuerit.

§. 16. *Inter cives* autem *gradus dignitatis designare summi imperantis* est; qui tamen heic recte cujusque præstantiam, & ad conferenda in remp. merita aptitudinem respicit. Quem autem iste civi dignitatis gradum assignaverit, eum recte hic contra concives suos tuetur: nec minus eodem ipse adquiescere debet.

CAPUT. XV.

De Poteſtate ſummi Imperii in bona civitate contenta.

§. 1. QUemadmodum ubi bona abs ſummis imperantibus in cives profecta ſunt, in iſtorum arbitrio eſt, quid hi in ea juris obtineant: ita in ea bona, quæ cives propria ſibi induſtria, aut alio modo plene quæſiverunt, *triplex* potiſſimum *jus*, ex indole civitatum reſultans, & ad harum finem neceſſarium, ſummis imperantibus competit.

§. 2. Primum jus in eo conſiſtit, ut civibus iſti poſſint *leges præſcribere* circa uſum eorundem ad utilitatem civitatis attemperandum, aut circa modum, qualitatemque poſſeſſionum, uti & rationem tranſferendorum in alios bonorum, & quæ ſunt ejus generis alia.

§. 3. Alterum jus in hoc conſiſtit, ut poſſit particulam aliquam de ipſorum bonis *tributi* aut *vectigalis* nomine decerpere. Cum enim civium vita & fortunæ per civitatem ſint defendendæ, oportet ut hi conferant, unde ſumtus ad eum finem neceſſarii tolerentur. Sic ut valde impudens ſit, qui defenſione quidem & commoditate civitatis frui vult, & tamen nihil operæ aut rei ad eandem ſervandam conferre. Etſi heic merito prudentes ſeſe rectores ad querulum vulgi ingenium attemperent, & ut quam minimo cum ſenſu iſta corrogari queant, laborent; inprimis æqualitatem obſervando, & modica potius, ac varia, quam grandia ac uniformia exigendo.

§. 4. Tertium jus eſt *dominium eminens*, quod in eo conſiſtit, ut urgente reip. neceſſitate bona ſubdi-

ti

ti cujuſpiam, quibus præſens tempus maxime opus habet, ad uſus publicos arripi & adplicari queant; licet iſta longe ſuperent ratam partem, quam is ad ſumtus reip. conferre tenebatur. Ob quam tamen rationem iſti civi, quod excedit, de publico, aut ex collatione cæterorum civium, quantum ejus fieri poteſt, refundi debet.

§. 5. Præter hæc tria jura in multis civitatibus dantur peculiaria *bona publica*, quæ patrimonium reip. aut regni ſolent appellari. Quod alicubi iterum diſtinguitur in *patrimonium principatus*, & *reipublicæ*, ſeu in fiſcum, & ærarium. Quorum prius deſtinatum eſt ad ſuſtentationem regis, ejuſque familiæ: poſterius ad publicas utilitates regni. Circa prius rex habet uſumfructum, & de fructibus inde provenientibus pro ſuo arbitrio diſponere poteſt. Circa poſterius autem adminiſtratoris munus obit, idemque uſibus, quibus deſtinatum eſt, adplicare debet. Neutrum niſi conſenſu populi alienare poteſt.

§. 6. Multo minus autem, qui regnum non habet in patrimonio, totum regnum, aut ejus partem *alienare* poteſt, niſi accedat conſenſus populi, & poſteriore caſu, etiam peculiariter conſenſus partis alienandæ. Sicuti nec vice verſa membrum aliquod à civitate invita ſeſe abrumpere poteſt, niſi per vim externorum hoſtium in eam ſit redactum conditionem, ut aliter nullo modo ſalvum eſſe queat.

CAPUT

CAPUT XVI.

De Bello & Pace.

§. 1. QUanquam id legi naturali maxime ſit conveniens, ut homines pacem invicem agitent, ultro ea præſtando, quæ debebant; imo pax ipſa ſit ſtatus homini quatenus à brutis diſtinguitur peculiaris: aliquando tamen ipſi quoque homini bellum fit licitum, & quandoque neceſſarium, quando nempe per alterius malitiam noſtra ſervare, aut jure noſtro potiri citra vim adhibitam nequimus. In quo ipſo tamen prudentia, & humanitas ſuadet, ut ne ad arma eamus, ubi ex injuriarum noſtrarum perſecutione plus mali in nos noſtroſque quam boni ſit redundaturum.

§. 2. *Juſtæ cauſæ*, ob quas bellum ſuſcipi poſſit, huc redeunt, ut nos & noſtra ſervemus ac tueamur contra injuſtam aliorum invaſionem, aut ut, quæ nobis debita ab aliis exhiberi renuuntur, aſſeramus, aut injuriæ jam illatæ reparationem & cautionem in poſterum obtineamus. Ob priorem cauſam quod geritur *bellum defenſivum*: quod ob poſteriores *offenſivum* dicitur.

§. 3. Neque tamen confeſtim, ubi quis ſeſe læſum arbitratur, ad arma eſt decurrendum, inprimis ubi adhuc dubii aliquid circa jus aut factum occurrit: ſed tentandum, num *amica via* res poſſit componi; puta, colloquio inter partes inſtituto, provocatione ad arbitros facta, aut ſi ſorti commiſſa. Præcipue autem hæc via tentanda illi, qui petit; quippe cum poſſeſſionem cum aliquo titulo favor utique comitetur.

§. 4. *In-*

§. 4. *Injuſtæ* porro bellorum *cauſæ* vel *aperte* tales ſunt, vel *colorem* aliquem licet dilutum admittunt. Illæ ad duo potiſſimum capita referuntur, avaritiam & ambitionem, ſeu habendi, & dominandi libidinem. Hæ variæ ſunt; puta, metus ex opibus & potentia vicini, utilitas jure deſtituta, amor ſedes meliores parandi, denegatio eorum, quæ ex ſimplici aliqua virtute debebantur, ſtoliditas poſſeſſoris, cupido extinguendi jus alterius legitime quæſitum, quod nobis paulo moleſtius videtur: & ſimilia.

§. 5. Etſi autem *modus agendi in bello* maxime proprius ſit vis & terror: non minus tamen adverſus hoſtem fraude ac dolo uti licet, modo fides data non lædatur. Inde hoſtem licet decipere ſermone aſſertivo, ſeu per fictas narrationes: nequaquam autem per promiſſa aut pacta.

§. 6. Circa vim, quæ in bello adhibetur adverſus hoſtem ejuſque res, diſtinguendum eſt inter id, *quod hoſtis ſine injuria pati poteſt*, & *quod ipſi ſalva humanitate nos inferre poſſumus*. Qui enim hoſtem ſeſe mihi declaravit, cum in hoc ipſo ſit profeſſio extrema mala mihi intentandi, eo ipſo quoque quantum in ſe mihi indulget facultatem adverſus ſe in infinitum. Humanitas tamen jubet, ut quantum armorum impetus patitur, non plus mali hoſti inferamus, quam defenſio aut juris noſtri vindicatio, & in poſterum ſecuritas requirit.

§ 7. Solet bellum dividi in *ſolenne* & *minus ſolenne*. Ad illud requiritur, tum ut geratur autore utrinque eo, qui ſummum habet imperium, tum ut præceſſerit indictio. Minus ſolenne eſt, quod denunciatum non eſt, aut quod in privatos geritur. Quo etiam pertinent bella civilia.

§. 8. *Jus bellum movendi* in civitate uti eſt penes eum, qui ſummum habet imperium: ita iſtud uſurpare citra delegatam ab illo facultatem ſupra menſuram magiſtratus eſt, etiam ubi hic conjicit, ſummæ poteſtati, ſi

con-

conſuleretur, placiturum heic & nunc bellum geri. Etſi omnibus, qui alicui provinciæ aut loco munito, cum copiis militaribus præficiuntur, ex fine muneris ſui id quoque injunctum intelligatur, ingruentem hoſtem quovis modo à locis ſibi commiſſis repellere; ut tamen non temere bellum in ditionem hoſtilem transferant.

§. 9. Cæterum uti qui in naturali libertate vivit, ob injurias tantum abs ſe patratas bello poteſt peti: ita in civitate ſæpe bello *invaditur rector civitatis*, aut *tota civitas*, etſi iſte autor injuriæ non fuerit. Sed ut recte hoc fiat, neceſſum eſt, ut injuria iſta aliquo modo in illum tranſierit. Ac rectores quidem civitatum ex injuriis per antiquos cives, aut qui recens ad eos confugiunt, patratis participant, ſi *paſſi* fuerint eas patrari, aut ſi *receptum* præſtent. Ut patientia ſit culpabilis, requiritur, ut quis & ſciat delinqui, & poſſit prohibere. Sciri autem à rectore civitatis præſumuntur, quæ à civibus aperte & frequenter fiunt. Facultas prohibendi ſemper præſumitur, niſi ejus defectus manifeſte probetur. Ut tamen, qui noxium ad ſe confugientem pœnæ duntaxat declinandæ cauſa recipit & protegit, bello peti poſſit, id magis ex peculiari pacto inter vicinos & ſocios, quam communi aliqua obligatione provenit; niſi iſte profugus apud nos hoſtilia in eam civitatem, quam deſeruit, machinetur.

§. 10. Sed & illud inter gentes receptum, ut pro debito civitatis proprio, aut quod juſtitiam requiſitam non adminiſtrando in ſe derivavit, ſingulorum civium bona teneantur hactenus, ut extranei, quibus debetur, iſtis apud ſe deprehenſis manus injicere queant: ita tamen ut civibus, quibus hoc modo ſua eripiuntur, refuſio ſit procuranda ab illis, qui debitum contraxerunt. Quales exſecutiones ſolent vocari *repreſſaliæ*, quæ frequenter ſunt bellorum præludia.

§. 11. Bellum gerere poteſt non ſolum *quilibet*

pro

pro ſe, ſed & unus *pro altero*. Quod tamen ut rectæ fiat, requiritur in eo, pro quo bellum geritur, juſta cauſa; in auxiliatore autem probabilis ratio, cujus intuitu pro iſto in alium hoſtilia exercere queat. Inter eos autem, pro quibus non ſolum poſſumus, ſed & debemus arma ſumere, primo loco ſunt ſubditi noſtri non univerſi ſolum, ſed & ſinguli; modo ex hocce civitas non evidenter majoribus malis ſit involvenda. Sequuntur ſocii, in quorum fœdere id comprehenſum eſt. Qui tamen non modo civibus noſtris cedunt, ubi ipſi eodem tempore auxilio opus habent, ſed & apud eoſdem juſta belli cauſa, & aliqua prudentia in bello ſuſcipiendo præſupponitur. Hos excipiunt amici, etſi peculiariter id ipſis non ſit promiſſum. Denique ubi nulla alia ratio eſt, vel ſola communis cognatio ſufficere poteſt, ut injuſte oppreſſum, noſtra auxilia implorantem, quantum commode facere poſſumus defenſum eamus.

§. 12. *Licentia in bello* eouſque ſe extendit, ut quamvis quis cædes patrando aut res vaſtando atque eripiendo, ultra quam humanitas admiſerit, ſit graſſatus: gentium tamen opinione pro infami, & quem honeſti vii averſari debeant, non habeatur. Niſi quod cultiores gentes modos quoſdam nocendi hoſtibus viles habent; puta, veneno uti, aut alterius cives militeſque in dominorum cædem corrumpere.

§. 13. *Res* mobiles in bello tunc demum *captæ* intelliguntur, quando perſecutionem hoſtilem effugerunt: immobiles autem, quando ita à nobis detinentur, ut hoſtem inde arcendi ſit facultas. Etſi ut prioris domini jus ad eas res recuperandas plane extinguatur, neceſſum ſit, ut per ſubſequens pactum omni prætenſioni renunciaverit. Alias enim vi partum vi licebit iterum eripere. Cæterum uti milites autoritate civitatis belligerant: ita quæ ipſi hoſtibus eripiunt, proprie civitati, non ſibi adquirunt. Etſi paſſim

paſſim receptum, ut mobilia, præſertim quæ non ſunt magni pretii, militibus qui ceperunt relinquantur per conniventiam, aut præmii, vel quandoque ſtipendii loco; aut ut alliciantur, qui citra neceſſitatem ſanguinem ſuum locare veliut. Quando autem res captæ iterum hoſti eripiuntur, immobiles quidem ad antiquos dominos redeunt; nec minus mobiles debebant; etſi apud pleroſque populos & hæ militibus in prædam concedantur.

§. 14. Solet denique *bello adquiri* etiam *imperium* tam in ſingulos, quam in integros populos victos. Quod tamen ut fiat legitimum, & conſcientias ſubjectorum ſtringat, neceſſum eſt, ut victi victoribus fidem dederint, & hi hoſtilem ſtatum, animumque adverſus illos exuerint.

§. 15. Suſpenduntur actus bellici per *induciæ*, quæ ſunt conventio, per quam ad tempus, manente belli ſtatu ac lite, ex qua bellum fuit ortum, bellicis actibus offenſivis eſt abſtinendum; quibus elapſis, ni interea pax coiverit, citra novam indictionem ad hoſtilitatem reditur.

§. 16. Poſſunt autem *induciæ dividi* in eas, quæ ineuntur ſubſiſtentibus in expeditione exercitibus, retentoque utrinque bellico adparatu; quæ ad modicum fere tempus ſumuntur: & inter eas, quibus adparatus bellicus utrinque diſſolvitur. Hæ in ſatis longum tempus iniri poſſunt & ſolent, & plenæ pacis faciem gerunt, ac aliquando etiam pacis vocabulo inſigniuntur cum adjectione certi temporis. Nam alias regulariter omnis pax æterna eſt, ſeu in perpetuum extinguit controverſias, ob quas bellum conflatum erat. Quæ autem ſolent vocari induciæ tacitæ, nullam continent obligationem, ſed partes ibi pro lubitu utrinque quieſcunt, & ad actus bellicos, quandocunque placitum fuerit, procurrere iterum poſſunt.

§. 17. Pe-

§. 17. Penitus autem tollitur bellum, ſancita per ſummos utrinque imperantes *pace*; cujus leges & conditiones definire uti eſt penes pacifcentes; ita illæ fideliter & convento tempore exſecutioni dandæ & ſervandæ ſunt. In cujus rei firmitatem non modo jusjurandum ſolet interponi, & obſides dari; ſed & ſæpe alii, inprimis qui paci conciliandæ interveniunt, ejus obſervationem præſtandam recipiunt, auxilio promiſſo ei, qui contra leges pacis ab altero læſus fuerit.

CAPUT XVII.

De Fœderibus.

§. 1. BElli juxta ac pacis temporibus inſerviunt *fœdera*, ſeu pacta inter ſummos utrinque imperantes inita. Iſthæc *intuitu materiæ poſſunt dividi* in ea, quæ conſtituunt de aliquo officio invicem præſtando, quod jam antea lege naturali præcipiebatur; & quæ officiis legis naturalis aliquid ſuperaddunt, aut ſaltem eadem, ubi indefinita videntur, ad certi quid determinant.

§. 2. Ad priorem claſſem referuntur fœdera, quibus de ſimplici duntaxat humanitate exercenda, aut noxa non inferenda convenitur. Quo pertinent & ea, quibus ſimplex duntaxat amicitia citra peculiarem præſtationem ſancitur. Aut quibus jus hoſpitii, aut commerciorum quatenus id naturali lege debetur, ſtabilitur.

§. 3. Poſterioris claſſis fœdera ſunt vel *æqualia*, vel *inæqualia*. Illa ſunt, quæ utrinque eodem ſe modo habent; ſeu quando non ſolum æqualia utrinque

trinque promittuntur, ſimpliciter aut obſervata proportione virium; ſed & æquali modo, ita ut neutra pars præ altera ſit deterioris conditionis, aut alteri obnoxia.

§. 4. Inæqualia ſunt, quando vel inæquales præſtationes invicem exhibentur, vel altera pars eſt deterioris conditionis. Promittuntur autem inæqualia vel à fœderato digniore, vel à minus digno. Prius fit, ſi potentior auxilia promittat alteri, nec reſtipuletur, aut ſi majori proportione quam alter promittat. Poſterius contingit, ſi fœderatus inferior plura teneatur præſtare, quam ab altero recipit.

§. 5. Eorum, quæ à fœderato inferiore præſtantur, quædam ſunt *conjuncta cum imminutione ſummi imperii*; puta, ſi conventum ſit, ne inferior ſocius partem aliquam ſummi imperii exerceat, niſi cum conſenſu ſuperioris. Quædam autem *ſummum imperium non diminuunt*, licet adjunctum habeant aliquod onus tranſitorium, ſeu quo ſimul & ſemel licet defungi; puta, ſi ex fœdere pacis alter teneatur ſtipendium ſolvere alterius militibus, belli ſumtus reſtituere, certam ſummam pecuniæ ſolvere, mœnia diruere, obſides dare, naves, arma tradere, &c. Imo nec quævis perpetua onera ſummum imperium diminuunt. Qualia ſunt; eoſdem cum altero amicos & hoſtes habere, ſed non reciproce; ne liceat certis locis munitiones extruere, ne ad certa loca navigare, &c. Item ſi unus ſociorum alterius ſocii majeſtatem comiter teneatur colere, ſeu reverentiam quandam ipſi exhibere, & ſeſe ad ejuſdem placitum modeſte attemperare.

§. 6. Cæterum fœdera tam æqualia quam inæqualia varias ob cauſas ſolent contrahi: inter quas arctiſſimam fœderum ſpeciem producunt, quæ ad conjunctionem aliquam perpetuam

am plurium civitatum ſpectant. Frequentiſſima autem ſunt, quæ ad auxilia in bello defenſivo aut offenſivo præſtanda, aut ad commercia regenda pertinent.

§. 7. Celebris quoque eſt diviſio fœderum in *realia* & *perſonalia*. Quorum hæc ſunt, quæ cum rege intuitu perſonæ ipſius ineuntur, eoque defuncto ſimul expirant. Illa vero ſunt, quæ non tam ipſius regis, populive rectorum ut talium, quam reipubl. & regni intuitu contrahuntur, ac perdurant, iſtis licet mortuis, qui eorundem autores fuerant.

§. 8. Conjunctæ fœderibus ſunt *ſponſiones*, quæ proprie vocantur iſta pacta, quæ à miniſtro ſummæ poteſtatis circa negotia ad eandem ſpectantia ſine ipſius mandato ineuntur. Quibus uti ſummus imperans non tenetur, niſi poſtquam eadem rata habuerit: ita ſi miniſter eaſdem abſolute contraxerit, & ratihabitio ſecuta non fuerit, ipſe viderit, quomodo ſatisfaciat illis, qui ejus fidem ſecuti inanibus pactis decepti ſunt.

CAPUT XVIII.

De Officiis Civium.

§. 1. OFficium *civium* eſt vel *generale*, vel *ſpeciale*. Illud oritur ex communi obligatione, qua iſti imperio civili ſunt ſubjecti. Hoc vero ex peculiari munere & functione, quæ per ſummum imperium ſingulis eſt injuncta.

§. 2. Officium generale civium reſpicit vel *rectores civitatis*, vel *totam civitatem*, vel *concives*.

§. 3. *Rectoribus civitatis civis debet* reverentiam, fidelitatem, & obſequium. Cui conjunctum eſt, ut idem præſenti ſtatu adquieſcat, neque ad res novandas animum adjiciat, neque alteri cuivis adhæreat magis, eundemve admiretur & veneretur; utque bene ac honorifice de iiſdem, & eorum actionibus ſentiat, atque loquatur.

§. 4. *Erga totam civitatem officium boni civis* eſt, ut ejus ſalute & incolumitate nihil habeat carius; ut vitam, opes, fortunaſque ſuas ad eandem ſervandam libenter offerat: ut ad eandem illuſtrandam, ejuſque commoda promovenda omnes ingenii & induſtriæ nervos intendat.

§. 5. *Erga concives civis officium* eſt amice & pacifice cum illis vivere, commodum ſeſe ac facilem præbere, nec moroſitate aut pervicacia ſua turbas dare; cæterorum commodis non invidere, aut eadem interverte e.

§. 6. *Specialia officia* vel per univerſam ſeſe remp. velut diffundunt, vel circa certam duntaxat partem occupantur. Circa quæ omnia hoc generale præceptum habetur; ne quis ullum officium in rep. affectet aut ſuſcipiat, ad quod ſeſe ineptum deprehendit.

§. 7. Qui *conſilio* ſuo rectoribus civitatum adſiſtunt, in omnes reip. partes aciem mentis convertant; quæ ex uſu reip. videbuntur eſſe dextre, & fideliter citra affectus ac pravos reſpectus exponant; ſalutem reip. in omnibus conſiliis pro ſcopo habeant, non proprias opes, aut potentiam; pravis affectibus principum adulando non velificentur; factionibus & coitionibus illicitis abſtineant: nihil quod dici oportet diſſimulet, nihil quod taceri oportet eliminent: exterorum corruptionibus impenetrabiles ſeſe præbeant; privatis ſuis negotiis aut voluptatibus publica negotia non poſthabeant.

§. 8. Qui publice conſtituti ſunt ad *ſacra obeunda*, in iiſdem gravitatem & attentionem adhibeant, vera de cultu Numinis dogmata proponant, eorum quæ ipſi docent

cent populo ſeſe conſpicuum exemplar exhibeant, nec pravitate morum muneri ſuo dignationem, doctrinæ pondus detrahant.

§. 9. Queis publice injunctum variarum *ſcientia* rerum animos civium imbuere, nihil falſi aut pernicioſi doceant: vera autem ita tradant, ut auditores iis aſſentiantur non tam adſuetudine audiendi, quam quia ſolidas eorundem rationes perſpexerunt: omnia dogmata ad ſocietatem civilem turbandam directa fugiant; omnem ſcientiam humanam inanem habeant, ex qua nulla in vitam humanam & civilem utilitas redundat.

§. 10. Qui *juri dicundo* præficiuntur, quibuſvis facilem acceſſum præbeant, plebem ab oppreſſionibus potentiorum protegant; jus æque pauperi & humili, quam potenti & gratioſo dicant; lites ultra neceſſitatem non extrahant; à corruptelis abſtineant; in cognoſcendis cauſis diligentiam adhibeant, omneſque affectus ſinceritatem judicii corrumpentes ſeponant; recte faciendo neminem timeant.

§. 11. Quibus *armorum* cura commiſſa, militem diligenter & tempeſtive exerceant, & ad tolerandos militiæ labores firment; diſciplinam militarem ſartam tectamque habeant; milites hoſti jugulandos temere non objiciant; annonam & ſtipendium quantum in ſe promte procurent, nec de eo quidquam intervertant; milites ſemper ut reip. faveant, curent nec unquam eos ſibi adverſus rempubl. concilient.

§. 12. *Milites* contra ſtipendiis ſuis contenti ſint; ab expilandis & vexandis paganis abſtineant; labores pro tuenda rep. libenter & ſtrenue obeant; pericula per temeritatem non arceſſant, per ignaviam non defugiant; fortitudinem in hoſtem, non in commilitones, oſtentent, ſtationem aſſignatam maſcule defendant; honeſtam mortem turpi fugæ & vitæ præferant.

§. 13. *Quorum opera civitas apud exteros utitur*, cauti ſint & circumſpecti, inania à ſolidis, vera à fabuloſis diſcernere callidi, ſecretorum tenaciſſimi, pro utilitate ſuæ civitatis adverſus quaſlibet corruptiones obſtinati.

§. 14. Qui *opibus civitatis colligendis* aut diſpenſandis præſunt; caveant ab omni non neceſſaria acerbitate, nec ob propr um quæſtum, aut per petulantiam vel malignitatem animi oneris quid adjiciant; publici nihil intervertant; quibus de publico quid ſolvendum, illis citra moras non neceſſarias ſatisfaciant.

§. 15. *Durat* autem civium ſpeciale officium, quamdiu in ea functione, ex qua illud profluit, ſunt conſtituti: qua ubi abeunt, & illud expirat. Generale itidem durat, quamdiu cives ſunt. *Cives* autem *eſſe deſinunt*, vel ſi conſenſu expreſſo aut tacito civitatis diſcedant, & alibi ſedem fortunarum figant: vel ſi ob delictum in exilium ejiciantur, & jure civitatis priventur; vel ſi hoſtica vi oppreſſi in victoris ditionem concedere adigantur.

FINIS.

SOLI DEO GLORIA.

Books Printed for, and to be ſold by John Creed.

TITI LIVII qui extant Hiſtoriarum Libri. In duobus Tomis Correctis & Emendatis.

Opuſcula *Mythologica*, *Ethica*, & *Phyſica*. Græce & Latine. *Palæphatus*, *Heraclitus*, *Anonymus*, *Phurnutus*, *Salluſtius*, *Ocellus Lucanus*, *Timæus locrus*. *Demophylus*, *Democrates*, *Secundus*, *Sextius* Pythagoricus, *Theophraſti* Characterês, *Pythagoricorum fragmenta*. *Heliodori Lariſſæi Optica*.

Ἀνδρονίκου Ῥοδίου Περιπατητικοῦ φιλοσόφου Παραφράσις τῶν Ἠθικῶν Νικομαχείων. *Andronici Rhodii* Ethicorum Nichomacheorum Paraphraſis. Cum Interpretatione *Danielis Heinſii*, Cui ſubjungitur ejuſdem Libellus Περὶ παθῶν, id eſt, de *Animi Affectionibus*.

Platonis de rebus Divinis Dialogi Selecti Græce & Latine, *Socratis* Apologia, *Crito*, *Phædo*, E Libb. Legum Decimus, *Alcibiades* Secundus, de Religione, de Juſto, de Animæ Immortalitate, de Dei Exiſtentia, de Precibus; In commodas Sectiones diſpertiti; Annexo ipſarum Indice.

Samuelis Pufendorf Elementorum Juriſprudentiæ Univerſalis Libri II. Unà cum Appendice de Sphæra Morali, & Indicibus.

De

De Principiis Juris Naturalis Enchiridion. Auctore *Gulielmo Grotio* JC^to Delphenſi.

Jo. Barclaii Argenis. Cum Clave, hoc eſt, nominum propriorum elucidatione olim quidem edita.

Petri Molinæi P. F. Παρεργα. Poematum Libelli Tres. I. Hymni in Symbolum Apoſtolorum. II. Eccleſiæ Gemitus. III. Sylva Variorum. Huic editioni acceſſit mantiſſa aliquot Poëmatum.

Petri Molinæi P. F. Παρέργων Incrementum.

Gualteri Charletoni Oeconomia Animalis, Novis in Medicina *Hypotheſibus* ſuperſtructa & *Mechanice* explicata. Acceſsêre ejuſdem Diſſertatio Epiſtolica, de Ortu Animæ Humanæ; & *Conſilium* Hygiaſticum.

Magna & Antiqua *Charta*, Quinque Portuum Domini Regis & Membrorum Eorundem.

Richardi Craſhawi Poemata & Epigrammata, Quæ ſcripſit Latina & Græca, Dum *Aulæ Pemb.* Alumnus fuit, & Collegii *Petr.* Socius.

Joan Schuleri Exercitationes ad Principiorum Philoſophiæ *Renati Des Cartes*, Partem 1^am.

Publii Terentii Comœdiæ ſex, Quibus accedunt *Notæ Marginales* Joh. Min-Ellii.

Catecheſis Eccleſiæ Anglicanæ, Una cum precibus aliquot ſelectis in uſum Regiæ Scholæ *Burienſis*.

Clavis fidei, or the Key of Faith. Written in Latine by *John Ellis* D.D. and Rector of *Whitfield* in the County of *Oxford*. And propounded by him in Publick Lectures upon the Apoſtles Creed, to the Students of *Harts Hall* in the Univerſity of *Oxford*. Faithfully tranſlated into Engliſh by *W. F.* for the good and benefit of the ingenuous Reader, as an help to build him up in his moſt holy Faith.

ERRATA IN THE EDITION OF 1682

PAGE	LINE	FOR	READ
37	26	id quod	in quod
43	16	mortlium	mortalium
45	22	quid	qui
46	3	lididine	libidine
48	16	haccce	hacce
49	31	ligitimus	legitimus
53	4	nude	nudi
53	21	faediorem	foediorem
55	11	sed	se
59	5	initium	initum
65	18	semonibus	sermonibus
67	page number	57	67
68	6	quoque;	quoque (without semicolon)
68	35	totius,	totius (without comma)
79	page number	49	79
87	running head	CAPUT XI	CAPUT XV
94	23	receptione	receptiore
95	4	comprimis	cumprimis
103	28	ingeniorum	alios ingeniorum
109	1	cons	con-
109	2	fa	fa-
109	3	prole	proles
112	8	incecora	indecora
116	36	saevissimorum	saevissimum
118	24–5	dominum probe	hominum probe
121	21	plurimum	plurium
124	36	sive	sine
130	12	affectu	effectu
133	7	ocyus	ocius
135–6	last—first	tanta	tantae
162	33	dissimulet	dissimulent

THE CLASSICS OF INTERNATIONAL LAW

The republication of the classic works connected with the history and development of international law has been undertaken principally on account of the difficulty of procuring the texts in convenient form for scientific study. The text of each author is reproduced photographically, so as to lay the source before the reader without the mistakes which creep into a newly printed text. An introduction is prefixed to each work, giving the necessary biographical details concerning its author and stating the importance of the text and its place in international law. Tables of errata in the original are added when necessary, and notes to clear up doubts and ambiguities or to correct mistakes in the text are supplied. Each of the Classics is specially edited by an expert in international law and is accompanied by an English version made expressly for the series by a competent translator.

The following works have appeared and are now on sale. The price is indicated for each work. They can be obtained by remittance to the publishers, either the Clarendon Press, Oxford, England, or the Oxford University Press, American Branch, 35 West 32nd Street, New York, N. Y.

Ayala, Balthazar: De jure et officiis bellicis et disciplina militari. Edited by John Westlake 2 vols. Washington, 1912. [No. 2 of the series.] Price, $7.00.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1582, with portrait of Ayala, Introduction by John Westlake, &c. xxvii+226 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by John Pawley Bate. xii+250 pages.

Bynkershoek, Cornelius van: De dominio maris. 1 vol. New York, 1923. 108+81 pages. [No. 11 of the series.] Price, $2 00.

1. Introduction by James Brown Scott.
2. A Translation of the Text, by Ralph Van Deman Magoffin.
3. A Photographic Reproduction of the Edition of 1744.
4. An Index of Authors Cited and a List of Errata in the 1744 edition, by Herbert F. Wright

Gentili, Alberico: De legationibus libri tres. 2 vols. New York, 1924. [No. 12 of the series.] Price, $5 00.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1594, with an Introduction by Ernest Nys, and List of Errata. 38a+xvi+233 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by Gordon J. Laing, with translation (by E. H. Zeydel) of Introduction by Ernest Nys, and an Index of Authors Cited by Herbert F. Wright. 38a+x+208 pages.

Gentili, Alberico: Hispanicae advocationis libri duo. 2 vols. New York, 1921. [No. 9 of the series.] Price, $5 00.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1661, with an Introduction by Frank Frost Abbott and a List of Errata 44a+xvi+274 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by Frank Frost Abbott, with an Index of Authors by Arthur Williams. 12a+x+284 pages.

Grotius, Hugo: De jure belli ac pacis libri tres. 2 vols. [No. 3 of the series.] Price, both volumes, 2½ guineas in Great Britain, $12.50 in United States; Vol. II only, 1½ guineas in Great Britain, $7 50 in United States; Vol. I not sold separately; Vol. II consists of three books, each bound separately.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1646, with a portrait of Grotius. Washington, 1913. xxiv+663 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by Francis W. Kelsey, with the collaboration of Arthur E. R. Boak, Henry A. Sanders, Jesse S. Reeves, and Herbert F. Wright, with an Introduction by James Brown Scott, Indexes, and List of Editions and Translations by Jacob ter Meulen. Oxford, 1925.

Legnano, Giovanni da: De bello, de repraesaliis et de duello. Edited by Sir T. Erskine Holland. 1 vol. Oxford, 1917. xxxiii+458 pages. [No. 8 of the series.] *Out of print.*

1. Collotype of the Bologna Manuscript of *circa* 1390, with Extended and Revised Text of Same, Introduction, List of Authorities Cited, &c., by Sir T. Erskine Holland, together with Photograph of Legnano's Tomb.
2. A Translation of the Text, by J. L. Brierly.
3. A Photographic Reproduction of the First Edition (1477).

Pufendorf, Samuel von: De officio hominis et civis juxta legem naturalem libri duo. 2 vols. New York, 1927. [No. 10 of the series.]

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1682, with an Introduction by Walther Schücking, and List of Errata. 30a+xxii+167 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by Frank Gardner Moore, with translation (by Herbert F. Wright) of Introduction by Walther Schücking, and Index by Herbert F. Wright. 27a+xii+15 pages.

Rachel, Samuel: De jure naturae et gentium dissertationes. Edited by Ludwig von Bar. 2 vols. Washington, 1916. [No. 5 of the series.] Price, $4 00.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the Edition of 1676, with portrait of Rachel, Introduction by Ludwig von Bar, and List of Errata. 16a+x+335 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by John Pawley Bate, with Index of Authors Cited 16a+iv+233 pages.

Textor, Johann Wolfgang: Synopsis juris gentium. Edited by Ludwig von Bar. 2 vols. Washington, 1916. [No. 6 of the series.] Price, $4.00.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the First Edition (1680), with portrait of Textor, Introduction by Ludwig von Bar, and List of Errata. 28a+vi+148+168 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by John Pawley Bate, with Index of Authors Cited. 26a+v+349 pages.

Vattel, E. de: Le droit des gens. 3 vols. Washington, 1916. [No. 4 of the series.] Price, $8.00.

Vol. I. A Photographic Reproduction of Books I and II of the First Edition (1758), with portrait of Vattel and Introduction by Albert de Lapradelle. lix+541 pages.

Vol. II. A Photographic Reproduction of Books III and IV of the First Edition (1758). xxiv+376 pages.

Vol. III. A Translation of the Text, by Charles G. Fenwick, with translation (by G. D. Gregory) of Introduction by Albert de Lapradelle. lxxxviii+398 pages.

Victoria, Franciscus de: Relectiones: De Indis and **De iure belli.** Edited by Ernest Nys. 1 vol. Washington, 1917. 500 pages. [No. 7 of the series.] Price, $3.00.

1. Introduction by Ernest Nys, and Translation of Same, by John Pawley Bate.
2. A Translation of the Text, by John Pawley Bate.
3. Revised Text, with Prefatory Remarks, List of Errata, and Index of Authors Cited, by Herbert F. Wright.
4. A Photographic Reproduction of Simon's Edition (1696).

Zouche, Richard: Juris et judicii fecialis, sive juris inter gentes, et quaestionum de eodem explicatio. Edited by Sir T. Erskine Holland. 2 vols. Washington, 1911. [No. 1 of the series.] Price, $4.00.

Vol. I. A Photographic Reproduction of the First Edition (1650), with Introduction, List of Errata, and Table of Authors, by Sir T. Erskine Holland, together with portrait of Zouche. xvi+204 pages.

Vol. II. A Translation of the Text, by J. L. Brierly. xvii+186 pages.

(In Press)

Wolff, Christian von: Jus gentium methodo scientifica pertractatum. [No. 13 of the series.]

1. Introduction by Otfried Nippold, and Translation of Same by Francis J. Hemelt.
2. A Translation of the Text, by Joseph H. Drake.
3. A Photographic Reproduction of the Edition of 1764.

(Address orders to)

THE CLARENDON PRESS
OXFORD, ENGLAND

or

THE OXFORD UNIVERSITY PRESS
AMERICAN BRANCH
35 West 32nd Street, New York, N. Y.

UNIVERSAL
LIBRARY

133 650

UNIVERSAL
LIBRARY